

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİÇAĞ DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ
ANABİLİM DALI

ANTİK ROMA'DA *FILICIDIUM*

Tezli Yüksek Lisans Tezi

Anıl HACİGENÇAĞAOĞLU

Ankara, 2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİÇAĞ DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ
ANABİLİM DALI

ANTİK ROMA'DA *FILICIDIUM*

Tezli Yüksek Lisans Tezi

Anıl HACİGENÇAĞAOĞLU

Doç. Dr. Çağatay AŞKİT

Ankara, 2023

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİÇAĞ DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ ANABİLİM DALI
LATİN DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI**

ANTİK ROMA'DA *FILICIDIUM*

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Çağatay AŞKİT

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

1- Doç. Dr. Çağatay AŞKİT

2- Dr. Öğr. Üyesi Serap GÜR KALAYCIOĞULLARI

3- Dr. Öğr. Üyesi Cemil KOYUNCU

Tez Savunması Tarihi

08.06.2023

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Doç. Dr. Çağatay AŞKİT danışmanlığında hazırladığım “Antik Roma’da *Filicidium* (Ankara.2023)” adlı yüksek lisans ☒ - doktora/bütünleşik doktora ☐ tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

08.06.2023

Anıl HACİGENÇAĞAOĞLU

ÖNSÖZ

Roma’da evlat katli meselesi, danışmanım Çağatay AŞKİT’in Roma Kültürü üzerine verdiği bir derste, Dionysius Halicarnassensis’in metninden bir çeviri paylaşmasıyla dikkatimi çekti. Bu konu hakkında kişisel merakımı gidermek için yaptığım araştırmalar sonucunda, konunun görüldüğünden çok daha karmaşık ve üzerinde tez yazılabilecek kadar geniş olduğunu farkettim. Amacım, Roma’da gerçekleşen bu cinayetleri, Romalıların nasıl algıladıklarını ortaya çıkartmaktı.

Her zaman yanımda olan aileme teşekkürlerimi sunarım. Metni baştan sona okuyup dışarıdan bir gözle yorumlayan ve düzeltmeler öneren kardeşim Beyza HACİGENÇAĞAOĞLU’na ve Hilal SONBAY’a minnettarım. Yüksek lisans arkadaşlarımdan, çok değerli görüş ve önerilerinden sıklıkla yararlandığım Melis ÇAĞLAYAN’a ve ulaşamadığım kaynakları Almanya’da bulup gönderen Etem DÖNMEZ’e teşekkürlerimi sunarım.

İstediğim konuda çalışmamı destekleyen, her aşamada metni defalarca, titizlikle gözden geçirerek önerilerini ve düzeltmelerini sunan, zayıf gördüğü hipotezlerimin eksik, ikna edici olmayan yanlarını göstererek beni daha çok araştırmaya iten danışmanım Çağatay AŞKİT’e sonsuz teşekkür borçluyum. Bunların yanında bana sadece araştırma yapmayı değil, bu araştırmayı etkili bir şekilde yazarak aktarmayı da sabırla öğretmeye çalıştı. Bunu ne kadar başarabildiğim okuyucunun takdirindedir.

İÇİNDEKİLER

I. GİRİŞ	1
I.1. <i>Filicidium</i> ve Yasal Zemini: <i>Imperium</i> ve <i>Patria Potestas</i>	1
I.1.1. Krallar, Memurlar ve <i>Imperium</i>	2
I.1.2. Roma Ailesi, <i>Paterfamilias</i> ve <i>Patria Potestas</i>	3
I.2. Antik Kaynaklar ve Modern Araştırmalar	9
I.3. Amaç ve Kapsam	17
I.4. Kuruluş Düzeni	19
I.5. Teknik Noktalar	20
II. ROMA TARİHİ BOYUNCA <i>FILICIDIUM</i> VAKALARI	21
II.1. Örnek Davranış Olarak <i>Filicidium</i>	21
II.1.1. Devlete Karşı İşlenen Suçlar Dolayısıyla Gerçekleşen Vakalar	24
II.1.1.1. Lucius Iunius Brutus	25
II.1.1.2. Spurius Cassius Vecellinus (Vicellinus)	55
II.1.1.3. Aulus Postumius Tubertus	66
II.1.1.4. Titus Manlius Torquatus (Imperiosus)	72
II.1.1.5. Aulus Fulvius	89
II.1.2. İffet Dolayısıyla Gerçekleşen Vakalar	100
II.1.2.1. Verginia	101
II.1.2.2. Pontius Aufidianus	108
II.1.2.3. Q. Fabius Maximus Eburnus	110
II.1.2.4. P. Atilius Philiscus	114

II.2. Gündelik Hayatta <i>Filicidium</i>	120
II.2.1. Fabius Buteo	121
II.2.2. Tricho.....	122
II.2.3. Lucius Sergius Catilina.....	124
II.2.4. Statius Albius Oppianicus	128
II.2.5. Hadrianus zamanında adı bilinmeyen iki baba.....	130
II.2.6. Decimus Iunius Silanus (Manlianus).....	133
II.2.7. Marcus Aemilius Scaurus	137
III. GENEL DEĞERLENDİRME	140
IV. SONUÇ.....	145
V. KAYNAKÇA.....	147
VI. ÖZET.....	162
VII. ABSTRACT.....	163

I. GİRİŞ

I.1. *Filicidium* ve Yasal Zemini: *Imperium* ve *Patria Potestas*

Antik Roma'da evlat katli için kullanılan özel bir sözcük bulunmamaktadır. Modern dillerde bu eylem için Latince *filius* (çocuk) ve *caedere*den (öldürmek) türetilmiş *filicidium* sözcüğünün çeşitleri kullanılmaktadır.¹ Bu sözcükle, yaşından bağımsız olarak babası tarafından öldürülen bireyler kastedilmektedir. Tek istisna aileye kabul edilmeyerek terkedilen yeni doğan bebeklerdir.² Araştırmacılar bu konuyu *infanticidium* ismiyle adlandırıp ayrı bir başlık olarak incelemektedirler.³ Bu ayrım göz önüne alınarak bu çalışmada evlat katli için *filicidium* sözcüğü kullanılacaktır.

Roma'da gerçekleşen *filicidium*ları ilginç kılan durum, bu cinayetlerin yasal zeminde yer bulmasıdır. Bir baba, iki farklı yetkiye dayanarak çocuğunu öldürebilir: Bunlardan ilki, yüksek bir memuriyette bulunan kişilerin sahip olduğu öldürme yetkisidir. İkincisi ise, Roma ailesinin başında bulunan kişinin aile fertleri üzerinde sahip olduğu öldürme yetkisidir.

¹ Türkçe filisit, İtalyanca *filicidio*, İngilizce ve Fransızca *filicide*, Almanca *filizid* vb. Klasik Dönem Latince metinlerde *filicidium* sözcüğüne rastlanmamaktadır.

² Yeni doğan bebeklerin *tollere/suscipere liberum* denilen bir törenle resmen aileye kabul edildiği genel kabul görmektedir. Bundan dolayı aileye kabul edilmeyen bebeğin birey sayılıp sayılmayacağı da tartışmalıdır.

³ Genel bir bakış için bkz. William V. Harris, "Child-Exposure in the Roman Empire," *The Journal of Roman Studies* 84 (1994); Judith Evans Grubbs, "Infant Exposure and Infanticide," in *The Oxford Handbook of Childhood and Education in the Classical World*, ed. Judith Evans Grubbs and Tim Parkin (Oxford University Press, 2013).

I.1.1. Krallar, Memurlar ve *Imperium*

Efsaneye göre Roma’da cinayeti yasaklayan ilk kanunu Kral Numa çıkartmıştır.⁴ Birçok suç gibi cinayetin cezası da ölümdür. Bu cezaya karar veren ve uygulatan kişi kraldır. Yani kral, yargılama hakkı dolayısıyla, yasal olarak başka bir kişiyi öldürme gücünü (*ius occidendi*) elinde tutmaktadır. Kral bu öldürme hakkını *imperium* denilen hükmetme gücünden alır. Yasaların yorumlanması ve uygulanmasının yanında, orduya kumanda edilirken de *imperium* kullanılır.

Geleneksel anlatıya göre; Roma’nın ilk kralı Romulus, *imperiumu* görsel olarak simgeleştirmek istemiştir.⁵ Bundan dolayı, kendisine eşlik etmeleri için korumalar görevlendirmiş (*lictors*) ve onlara balta ve çubuklar (*fascēs*) taşıtmıştır. *Fascēs*, *imperiumun* en yüksek güçlerinden birini, *imperium* sahibinin bir vatandaş üzerindeki öldürme hakkını temsil eder. Zira özellikle vatana ihanet durumlarında uygulanan bu tip infazlarda *lictor*, bir direğe bağladığı mahkûmu önce *fascēs*indeki çubuklarıyla döver sonra da baltasıyla boynunu vurur.⁶

Zamanla, *imperium* sahiplerinin öldürme hakkı kısıtlanmıştır. Roma’da Kral Tarquinius Superbus’un öldürme hakkını suistimal ederek birçok kişiyi katletmesi, cumhuriyetin kurulmasına yol açan devrimin önemli sebeplerinden biridir. Cumhuriyet ile birlikte *imperium*, bir yıllığına seçilen iki *consula* geçmiş ve bunlar arasında bölüştürülmüştür. Ayrıca savaş, kıtlık gibi acil durumlarda senatonun yönlendirmesiyle *consul* yerine en fazla altı ay görev yapmak kaydıyla *dictator* atanmaya başlanmış, iki *consulun* *imperiumu* ona aktarılmıştır. Bu iki memuriyette bulunanların öldürme haklarını

⁴ Paul. Fest. 247: “*Si qui hominem liberum dolo sciens morti duit, paricidas esto.*”

⁵ Liv. *Epit.* 1.8.2-4.

⁶ En erken örneklerinden biri için bkz. Liv. *Epit.* 1.26. Ayrıca bkz. bölüm II.1.1. ve II.1.4.

keyfi kullanmamaları için, yargılama olmadan idam cezasının uygulanması yasaklanmıştır.⁷ Bu düzenleme *imperiumun* görsel simgesine de yansımış, *fascete* bulunan balta, çubuk demetinden çıkartılmıştır.⁸ Buna rağmen Roma dışında, askeri seferde yargılama olmadan öldürme hakkı, askeri disiplin uygulaması adı altında devam etmiştir. İÖ 2. yüzyılda *Porcia* yasası ile yargılama olmadan idam cezası uygulaması Roma sınırları dışında da engellenmiştir.⁹ Son olarak İÖ 123 yılına ait *Sempronia* yasası ile Halk Meclisi'nin izni olmadan *imperium* sahibinin idam davası açmasının bile önüne geçilmiştir.

I.1.2. Roma Ailesi, *Paterfamilias* ve *Patria Potestas*

Ailenin *Güncel Türkçe Sözlük*'e¹⁰ göre tanımı; “evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük

⁷ *Provocatio* olarak adlandırılan bu hak İÖ 509'da *Valeria* yasası ile kazanılmıştır. Fakat İÖ 300 yılında, aynı isimle çıkartılan ve yine *provocatio* hakkı tanıyan bir yasa daha vardır. Staveley ve Lintott'un yazdığına göre (*OCD*⁴, s.v. “provocatio”), 509 yılında çıkartıldığı iddia edilen *Valeria* yasasının gerçekliği şüphelidir ve 300 yılında aynı adla çıkarılan başka bir yasayla karıştırılmış olabilir; onlara göre cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda *plebs* sınıfının birlikte hareket etmesi ve halk temsilcilerinin (*tribuni plebis*) müdahalesiyle yargısız infazların önüne geçilmeye çalışılmıştır. Fakat 300 yılına tarihlenen *Valeria* yasası bu hakkı yasal olarak veren asıl kanundur. Bunun yanı sıra, Cicero *Rep.* 2.31'de *Pontifex* kitaplarına göre *provocatio* hakkının Krallık Dönemi'nde de bulunduğu bahsetmektedir.

⁸ *OCD*⁴, s.v. “fascetes.”

⁹ Bu yasanın içeriği net değildir. *Provocatio* hakkının Roma dışında da kullanılabilmesi, Staveley ve Lintott'a göre (*OCD*⁴, s.v. “provocatio”) eyaletlerin yanında askeri alanı da kapsamakta, Libero'ya göreyse (*BNP*, s.v. “provocatio”) askeriyei kapsamamaktadır.

¹⁰ *Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük*, s.v. “aile,” erişim: 14 Mart, 2023, <https://sozluk.gov.tr>.

birliktir.” Üzerinde düşünülünce bu basit tanımın yetersiz olduğu anlaşılır. Örneğin; “kendi ailelerini kuran çocuklar hala aynı aileden sayılırlar mı, yoksa eski birimlerinden kopup yeni bir birim mi oluşturmuşlardır? Eşler karşı tarafın ailesine dahil olmuş mudur? Aileyle birlikte yaşayan diğer akrabalar aileden mi sayılırlar? Aileye dahil olmak için kan bağı veya evlilik gerekli midir? Evlat edinilen ya da evlenmeden birlikte yaşayanlar aile sayılırlar mı?” gibi sorular ailenin kesin bir tanımını yapmayı zorlaştırmaktadır.

Konu Roma ailesine gelince durum biraz daha karmaşıklaşmaktadır. Romalıların çekirdek aileyi tanımlamak için özel bir sözcükleri yoktur. Bunun için genellikle “eş ve çocuklar” (*uxor liberique*) kalıbını tercih etmişlerdir. Kan bağıyla bağlı olunan akrabalar için, *cognati* ve *agnati* sözcükleri kullanılmaktadır.¹¹ Evlilikle ortaya çıkan ilişkilere ise *adfinitas* denilmektedir. Daha geniş anlamda aile için kullanılan sözcükler *domus* ve *familiadır*.

Domusun gerçek anlamı evdir. Özellikle Geç Cumhuriyet Dönemi’nde bu sözcük, bir eve bağlı olanları tarif etmek için kullanılmaya başlanmıştır. Buna çekirdek ailenin dışında köleler ve azatlılar da dahildir. Bu çalışmada, Roma ailesi ile ifade edilmek istenen kavram olan *familia* ise, *paterfamilias* olarak adlandırılan bir erkeğin etrafında kurulmuş birimdir.¹² *Paterfamilias*, Roma ailesinin başında bulunan, hak ehliyeti sahibi (*sui iuris*) tek erkektir. *Familiasına* dahil olan her şey üzerinde tam bir egemenlik sahibidir. *Patria potestas* adı verilen bu egemenliğe bütün malvarlığının yanında kendi çocukları, torunları, evlatlıkları, köleleri ve bazı durumlarda eşleri¹³ de dahildir. *Patria*

¹¹ *Cognati* bütün akrabalıkları, *agnati* ise sadece baba tarafından olan akrabalıkları belirtmektedir.

¹² *Dig.* 50.16.195.

¹³ Roma’da *cum/in manu* ve *sine manu* olarak adlandırılan iki çeşit evlilik görülmektedir. *Cum manu* evliliklerde kadın, eşinin veya eşinin *paterfamilias*ının egemenliği altına girmektedir. *Sine manu* evliliklerde ise kadın, eşinin egemenliğine girmemektedir. İÖ üçüncü yüzyıldan itibaren *sine manu* evliliklerin yaygın olduğu düşünülmektedir.

potestas, paterfamilias ölene ya da egemenliğinden vazgeçene kadar devam eder.¹⁴ Bu durum egemenliği altındaki çocuklarının, kaç yaşında olurlarsa olsunlar, *paterfamilias* kontrolü altında oldukları anlamına gelmektedir. *Paterfamilias* öldüğünde ya da egemenliğinden vazgeçtiğinde (*emancipatio*) erkek çocuklarının her biri, baba olmasalar bile ayrı birer *paterfamilias* olurlar.¹⁵

Paterfamilias, hak ehliyeti (*sui iuris*) olmayan aile bireylerinin davranışlarından yasal olarak sorumludur; aile bireyleri adına *paterfamilias* dava açabilir veya edilebilir. Gerekli gördüğü durumlarda egemenliği altındakileri cezalandırabilir. Yeni doğmuş bebeklerin aileye kabul edilmesi ya da terkedilmesine karar verebilir. Çocukları dahil egemenliği altındaki herkesi satma hakkı vardır. Çocuklarını evliliğe veya boşanmaya zorlayabilir. Hayatta olduğu sürece, egemenliği altında olanların kazandığı bütün varlıklar yasal olarak kendisine aittir.

Roma tarihi boyunca bütün bu yetkilere yavaş yavaş kısıtlamalar getirilmiştir. Örneğin Kral Numa, evli olan çocukların satılmasını yasaklamıştır.¹⁶ 12 Levha Kanunları'nda üç kere satılan çocuklar babanın egemenliğinden çıkmış sayılmışlardır.¹⁷ Augustus, askerlik yapan oğullara kazandıkları maaşlarını sınırlı da olsa *paterfamiliastan* bağımsız kullanma hakkı vermiştir (*peculium castrense*).¹⁸ Antoninus Pius ya da Marcus

Ayrıntılı bilgi için bkz. Percy Ellwood Corbett, *The Roman Law of Marriage* (Oxford: Clarendon Press, 1930), 68-106.

¹⁴ *Paterfamilias*ın delirmesi, çocuklarını üç kere köle olarak satması, sürgün, kızının Vesta rahibesi ve oğlunun Iuppiter rahibi olması durumunda *paterfamilias* çocukları üzerindeki egemenlik hakkını kaybetmektedir.

¹⁵ *Dig.* 1.6.4; 32.50.1.

¹⁶ *Dion. Hal. Ant. Rom.* 2.27.4.

¹⁷ *Dion. Hal. Ant. Rom.* 2.27.1-3.

¹⁸ *Inst.* 2.12.

Aurelius, *paterfamilias*ın evliliği sonlandırma yetkisini kaldırmıştır.¹⁹ Bütün bu iyileştirmelere rağmen *paterfamilias*ın çağlarca değişmeyen en şaşırtıcı gücü, egemenliği altında bulunan aile bireyleri üzerindeki ölüm ve yaşam hakkıdır (*ius vitae*²⁰ *necisque*).

Ölüm ve yaşam hakkı veya gücü (*ius/potestas vitae necisque*), bir kişinin başka bir kişi üzerinde yargılama olmadan öldürebilme yetkisini belirtmek için kullanılan bir deyimdir. Antik kaynaklarda bu deyim üç farklı şekilde, yasa tanımayan kralın halkı, efendinin kölesi, *paterfamilias*ın çocukları ve torunları üzerindeki öldürme haklarını betimlemek için kullanılmıştır.²¹

Paterfamilias'ın ölüm ve yaşam hakkına dair en net tanımı, Dionysius yapmıştır.²² Ona göre *paterfamilias*, gerekli gördüğü durumlarda çocuklarının devletteki

¹⁹ Paulus *Sent.* 5.6.15; *Dig* 24.1.32.19; 43.30.1.3; *Cod. Iust.* 5.17.5.

²⁰ Öldürmenin (*nex*) anlamı açıktır; fakat bu deyimde, yaşam (*vita*) sözcüğünün de bulunması araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Bunun nedeni, ilk bakışta öldürme veya öldürmeme yani yaşatma karşıtlığının yasal bir hakta tekrarının ilginç ve gereksiz olduğudur. Yaron ve Westbrook, aynı deyimın Antik Doğu'da da kullanıldığını ve orada yaşam sözcüğüyle kralın affetme gücüne atıf yapıldığını tespit etmişlerdir. Buradan yola çıkarak Roma'da da benzer bir kullanım olabileceğini öne sürmüşlerdir. Harris ise bu sözcüğün, yenidoğanların aileye kabul edilip edilmemesiyle (*filium/filiam tollere* ve *expositio*) ilgili olabileceğini ileri sürmüştür; zira *paterfamilias*, hanesinde yeni doğan bir bebeği yerden kaldırarak ona yaşam verebilir (*ius vitae*) ya da onu kabul etmeyerek ölüme terkedebilir (*ius necis*). Fakat Westbrook, antik kaynaklarda ölüm ve yaşam hakkının hiçbir zaman bebeklerin ölüme terkedilmesiyle (*infanticidium*) ilgili olarak kullanılmadığını tespit etmiştir ve Harris'in açıklaması araştırmacılar tarafından genellikle reddedilmektedir. Bkz. R. Yaron, "Vitae Necisque Potestas," *Tijdschrift Voor Rechtsgeschiedenis* 30 (1958); Raymond Westbrook, "Vitae Necisque Potestas," *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 48, no. 2 (1999); William V. Harris, "The Roman Father's Power of Life and Death," in *Studies in Roman Law in Memory of A. Arthur Schiller*, ed. Roger S. Bagnall, William V. Harris (Leiden: E. J. Brill, 1986).

²¹ Westbrook, "Vitae Necisque Potestas," 203. Bu üç kullanımın dışında Plinius, *NH* 29.11'de doktorların hastaları üzerinde bu tür bir hakkı bulunduğunu söylemiştir.

²² Dion Hal. *Ant. Rom.* 2.26.4.

makamına ya da yaşına bakılmaksızın onları istediği şiddette cezalandırabilir; hapsedebilir, tarlada çalıştırabilir, dövebilir ve en uç noktada öldürebilir.

Geleneksel anlatıya göre ölüm ve yaşam hakkı *paterfamilias* Romulus zamanında verilmiştir²³ ve yüzyıllarca yürürlükte kalmıştır. Gaius'un metinlerini yorumlayan İS beşinci yüzyıl yazarından öğrenildiği kadarıyla bu hak 12 Levha Kanunları'na da girmiştir.²⁴ İÖ 1. yüzyıla tarihlenen²⁵ *Pompeia de parricidiis* yasalarında, aile içinde kimlerin öldürülmesi durumunda cinayet sayılacağı yazılmıştır ve uzun akraba listesinin içinde babaların çocuklarını öldürmelerine yer verilmemiştir.²⁶ Bu yasada; ölüm ve yaşam hakkına sahip olmayan bir annenin oğlunu ya da kızını öldürmesi durumunda bu eylemin cinayet sayılacağı eklenmiş, babaya hiç değinilmemiştir. Böylece İÖ 1. yüzyılda ölüm ve yaşam hakkının hala yürürlükte olduğu anlaşılmaktadır. Edebi belgeler de bunu doğrulamaktadır. Örneğin Cicero, *De Domo Sua* söylevinde Clodius'a hitaben "Eğer sert mizaçlı baban hayatta olsaydı, sen kuşkusuz olmazdın!"²⁷ dediğinde dinleyicileri, babasının ölüm ve yaşam hakkını kullanarak onu öldüreceğini ima ettiğini anlamış olmalıydılar. Ayrıca Cicero'nun aynı eserinden evlat edinilen kişiye şu sorunun sorulduğu öğrenilmektedir:²⁸ "*P. Fonteius'un senin üzerinde, çocuğu üzerinde olduğu gibi ölüm ve yaşam hakkına sahip olmasını kabul ediyor musun?*" Retorik egzersizler

²³ Dion. Hal. *Ant. Rom.* 2.26.1.

²⁴ *Inst. fragm. Augustodun.* 6.86.

²⁵ Bu yasanın İÖ 81 ya da İÖ 50 yıllarında çıkmış olabileceği düşünülmektedir fakat tarih kesin değildir. Bkz. Max Radin, "The Lex Pompeia and the Poena Cullei," *The Journal of Roman Studies* 10 (1920): 121.

²⁶ *Dig.* 48.9.1.

²⁷ Cic. *Dom.* 84: "*Patrem tuum ... qui si viveret, qua severitate fuit, tu profecto non viveres ...*"

²⁸ Cic. *Dom.* 77. Aulus Gellius da bu şekilde bir soru sorulduğunu doğrulamaktadır. Bkz. Gell. *NA* 5.19.

olarak adlandırılabilir kurgusal söylevlerde de bu hakka sıklıkla vurgu yapılmaktadır ve *paterfamilias*ın böyle bir gücünün olduğundan şüphe yoktur.²⁹

İS 2. yüzyıla gelince, *Digesta*'da ölüm ve yaşam hakkının bu yüzyılın başlarında kullanılabileceğine işaret eden bölümler vardır.³⁰ Fakat, aynı yüzyılın sonlarından itibaren ölüm ve yaşam hakkının hızla sınırlandırılmaya başlandığı görülür. İS 170 yılında doğmuş olan Ulpianus, babanın zina yapan oğlunu kendini savunma fırsatı vermeden öldüremeyeceğini ve önce *praefectus* önünde suçlama yapması gerektiğini yazmıştır.³¹ İS 3. yüzyılın başlarından itibaren bir dizi yasayla ölüm ve yaşam hakkı daha da sınırlandırılmış,³² I. Constantinus'un³³ İS 318 yılında ya da Valentinianus ve Valens'in³⁴ İS 365 yılında çıkardığı yasayla babanın çocuğunu öldürmesi cinayet sayılmış ve ölüm ve yaşam hakkı tamamen sona ermiştir.³⁵

Ölüm ve yaşam hakkının varlığı, Antik Yunanlıları ve bazı Romalıları dahi şaşırtmıştır. Dionysius, Yunan babanın çocuğunu sadece kapı dışarı edip evlatlıktan reddedebileceğini, Romalı babanın ise sınırsız bir egemenliği olduğunu aktarmıştır.³⁶ Sextus Empiricus Romalı çocukların, babalarının köleleri olduğunu belirtmiş ve

²⁹ Kurgusal söylevlerde evlat katlini kısaca inceleyen Breij, babanın çocuğunu öldürdüğü ya da öldürmek istediği yirmi iki söylev olduğunu tespit etmiştir. B. Breij, "Vitae Necisque Potestas in Roman Declamation," *Advances in the History of Rhetoric* 9, no. 1 (2006): 64-71.

³⁰ Bu konu, bölüm II.2.5'te ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

³¹ *Dig.* 48.8.2.

³² Bkz. *Cod. Ius.* 8.46 *de patria potestas* başlığı altındaki yasalar.

³³ *CTh.* 9.1.15.

³⁴ *CTh.* 9.1.13.

³⁵ Ölüm ve yaşam hakkının kesin olarak ne zaman kaldırıldığı tartışmalıdır. Constantinus'un İS 318'de çıkardığı yasaya rağmen *CTh.* 4.8.6'ya göre İS 323 yılında bu hakkın hala bulunduğu görülmektedir.

³⁶ Dion Hal. *Ant. Rom.* 2.26.4.

*paterfamilias*ın zorbaca haklarına dikkat çekmiştir.³⁷ Gaius, hiçbir halkın Romalıların çocukları üzerindeki egemenliğine benzer bir gücü olmadığını yazmıştır.³⁸

1.2. Antik Kaynaklar ve Modern Araştırmalar

*Paterfamilias*ın ölüm ve yaşam hakkı modern araştırmacıların da dikkatini çekmiş, özellikle Roma Hukuku üzerinde çalışanlarca incelenmiştir. Örneğin üç etkili Roma Hukukçusu Max Kaser, Alan Watson ve Barry Nicholas *paterfamilias*ın öldürme yetkisinin yasal olarak sınırsız ve keyfi olduğunu yazmışlardır.³⁹

Bu gibi görüşler, Roma ailesinin başında sınırsız egemenlik sahibi, zorba, tiran bir yönetici bulunduğu yorumlarına neden olmuştur.⁴⁰ Tiran *paterfamilias* görüşü o kadar yaygındır ki Veyne⁴¹ bir adım daha ileri giderek Roma ailesinde annelik veya babalık

³⁷ Sext. Emp. *Pyr.* 3.211.

³⁸ *Inst.* 1.55. Buna rağmen Galat babalarının da çocukları üzerinde benzer bir egemenliği bulunduğu inanıldığını eklemiştir. Caesar da *BGall.* 6.19'da Galyalı babaların çocukları üzerinde ölüm ve yaşam güçleri olduğunu (*in liberos vitae necisque habent potestatem*) yazmıştır.

³⁹ Max Kaser, *Das Römische Privatrecht I* (München: C.H. Beck, 1955), 51-52; Alan Watson, *The Law of Persons in the Later Roman Republic* (Oxford: Clarendon Press, 1967), 98; Barry Nicholas, Ernest Metzger, *An Introduction to Roman Law* (New York: Oxford University Press, 2008), 65.

⁴⁰ *Paterfamilias*ın bu şekilde değerlendirilmesinin tarihsel bir özeti için bkz. Richard P. Saller, *Patriarchy, Property and Death in the Roman Family* (Cambridge: Cambridge University Press, 1994), 103-05; "Patria Potestas and the Stereotype of the Roman Family," *Continuity and Change* 1, no. 1 (1986): 8-10.

⁴¹ Paul Veyne, *A History of Private Life: From Pagan Rome to Byzantium* (Cambridge: Harvard University Press, 1987), 16-17, 28-29.

duygusunun ve sevginin bile bulunmadığını, *paterfamilias*ın egemenliği altında yaşayan çocukların sürekli baskı ve korku içinde olduğunu yazmıştır.

Roma ailesi ve *patria potestas* üzerinde yapılan bazı araştırmalarda ise bu tiran *paterfamilias* figürünün abartılmış olabileceği ve *paterfamilias*ın çocukları üzerinde tamamen keyfi bir gücü olmayabileceği dile getirilmiştir. Örneğin Saller,⁴² Roma ailesi ve *patria potestas* üzerinde çalışan araştırmacıların uzun süre boyunca genellikle Roma hukuku üzerinde uzmanlaşmış kişiler olduklarını belirtmiştir;⁴³ bu araştırmacıların aile hayatının gerçeklerini ihmal edip sadece yasalara odaklandıklarını ve bundan dolayı *paterfamilias* tarafından sınırsız bir güçle hükmedilen bir Roma ailesi resmi çizdiklerini aktarmış ve basmakalıp olarak adlandırdığı bu görüşe karşı çıkmıştır; ona göre yirmili yaşlarındaki gençler, babalarının otoritesinden uzakta yıllarca askerlik yapmakta, başka şehirlerde eğitim görmekte ya da Roma'da veya kırsalda ayrı evlerde yaşamaktadırlar;⁴⁴ Genellikle yirmili yaşlarına gelmeden evlenen kadınların yarısından azı, otuzlu yaşlarındaki erkeklerin beşte biri, kırklı yaşlarındakilerin ise sadece onda biri *patria potestas* altındandır.⁴⁵ Saller başka bir makalesinde⁴⁶ araştırmacıların Roma ailesinin otoriter ve ataerkil karakterini açıklamak için *paterfamilias* ve *patria potestas* terimlerini kullandıklarına dikkat çekmiş, fakat bunun doğru olmadığını ileri sürmüştür; zira antik metinlerde *paterfamilias* sözcüğüyle babalığın ya da aile ilişkilerinin değil, mülk sahipliğinin ve yönetiminin vurgulandığını ve bu sözcüğün genellikle hukuksal

⁴² Saller, "Patria Potestas and the Stereotype of the Roman Family," 11.

⁴³ Bu görüşe katılan Dixon, araştırmacıların Roma aile hukukuna yaklaşımlarını kısaca özetlemiştir. Bkz. Suzanne Dixon, "Family," in *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, ed. Paul J. du Plessis (Oxford University Press, 2016).

⁴⁴ Saller, "Patria Potestas and the Stereotype of the Roman Family," 17.

⁴⁵ Ibid., 15-16.

⁴⁶ Richard P. Saller, "Pater Familias, Mater Familias, and the Gendered Semantics of the Roman Household," *Classical Philology* 94, no. 2 (1999): 189-93.

metinlerde geçtiğini tespit etmiştir; ayrıca *paterfamilias*ın tiran ya da baskıcı değil, genellikle iyi (*bonus*) ön adıyla kullanıldığını ve “*bonus paterfamilias*” denilince iyi bir baba figürü yerine malvarlığını iyi yöneten bir kişinin kastedildiğini yazmıştır. Gerçekten de hukuk metinleri dışındaki yazılı kaynaklara bakıldığında Roma ailesinde sevgi bağının olmadığı gibi iddialar tartışmalı gözükmemektedir.⁴⁷

Ölüm ve yaşam hakkı, Roma tarihi boyunca oldukça az kullanılmıştır. *RE*'de, *patria potestas* başlığı altındaki incelemesinde Sachers,⁴⁸ Roma tarihi boyunca ölüm ve yaşam hakkının kullanıldığını düşündüğü on dört vaka tespit etmiştir ve bu hakkın şu durumlarda kullanıldığını belirtmiştir: (i) Devlete karşı işlenen suçlar cezalandırılırken (vatana ihanet, yolsuzluk, askeri suçlar, korkaklık ve Bacchanalia kültüne katılım⁴⁹), (ii) Adi suçlar cezalandırılırken, (iii) Ailenin onurunu korumak için. Buna karşın neredeyse bütün araştırmacılar, *Bacchanalia* ritüellerine katıldıkları için öldürülenlerin ölüm ve yaşam hakkı kullanımına örnek olamayacağını şu gerekçelerle ileri sürmüşlerdir: Suç işleyen kadınlar aileleri tarafından ölüm ve yaşam hakkı kullanılarak cezalandırılmamışlardır; devlet tarafından yargılanmışlardır, fakat kamu önünde idamları uygun görülmemiştir; bu yüzden idamların özel alanda gerçekleşmesi için ailelerine teslim edilmişlerdir. Sachers'in ölüm ve yaşam hakkına örnek olduğunu ileri sürdüğü

⁴⁷ Gösterilebilecek birçok örnek arasından Valerius Maximus'un “*Ebeveynlerin çocuklarına karşı gösterdikleri sevgi ve hoşgörü*” başlıklı bölümü (5.7) veya kızını kaybeden Cicero'nun Atticus'a yazdığı mektup (*Att.* 12.15) yeterlidir. Farklı örnekler için bkz. “*Patria Potestas and the Stereotype of the Roman Family*,” 7.

⁴⁸ E. Sachers, “*Potestas Patria*,” in *Paulys Realencyclopädie Der Classischen Altertumswissenschaft* ed. Georg Wissowa (Stuttgart: J.B. Metzlerscher Verlag, 1953).

⁴⁹ *Bacchanalia*, *Bacchus* adına yapılan bir kutlama ya da ayindir. *Bacchus* tapımı anlatıya göre (*Liv. Epit.* 39.8-18) İÖ 186 yılında Roma'da tarikat halini almış, bu tarikatın üyeleri Roma'nın bütün etik kurallarının dışında yaşamaya başlamışlardır. Aile üyelerini zehirleyip öldürmek gibi birçok suç işlemişlerdir. En sonunda devlet işe el atmış ve tarikat üyeleri yakalanmıştır. Erkekler idam edilmiş, kadınlar öldürülmeleri için ailelerine teslim edilmiştir.

vakaları kısaca inceleyen Harris, yukarıda belirtilen görüşe katılarak *Bacchanalia* ritüellerine katılanları liste dışı bırakmış, kalanları şu şekilde numaralandırmıştır:⁵⁰

1. L. Iunius Brutus
2. Sp. Cassius
3. Postumius Tubertus
4. T. Manlius Torquatus
5. M. Fabius Buteo
6. Q. Fabius Maximus
7. A. Fulvius
8. D. Iunius Silanus
9. Aemilius Scaurus
10. Tricho
11. Verginia
12. Pontius Aufidius
13. P. Atilius Philiscus

Bu 13 vakaya ek olarak Catilina, Oppianicus⁵¹ ve Hadrianus zamanında iki babanın oğlunu öldürdüğü bilinmektedir. Bunlar şu şekilde numaralandırılmıştır:

14. Vaka Catilina
15. Vaka Oppianicus

⁵⁰ Harris, "The Roman Father's Power of Life and Death." Bu örnekleri inceleyen araştırmacıların birçoğu Harris'in numaralandırmasını kullanmaktadır. Bu çalışmada da bu numaralandırma tercih edilmiştir.

⁵¹ Catilina ve Oppianicus vakaları *filicidium*lar üzerinde çalışan birçok araştırmacı tarafından yoksayılmıştır. Görüldüğü kadarıyla, bu iki vakadan ilk bahseden kişi Carla-Uhink'tir. Filippo Carlà-Uhink, "Murder among Relatives," *Intrafamilial Violence in Ancient Rome and Its Regulation* 5, no. 1 (2017): 46.

16a ve 16b Vakaları: Hadrianus zamanından adı bilinmeyen iki baba

Bu *filicidium*lardan bahseden antik kaynaklara gelince birçok vaka Erken ve Orta Cumhuriyet Dönemleri'nde gerçekleştiğinden, Erken Roma Dönemi'ni ayrıntıyla anlatan T. Livius en önemli kaynaktır. Başka önemli bir kaynak Valerius Maximus'tur: Yazar, örnek davranışlar derlemesi olarak adlandırdığı *Facta et Dicta Memorabilia* eserinin çeşitli bölümlerinde söz konusu *filicidium*ların birçoğundan bahsetmiştir. M. Tullius Cicero da gerek felsefi yapıtlarında gerekse söylevlerinde kısa olmakla beraber birçok *filicidium* vakasına değinmiştir. Yukarıda bahsedilen isimlerden başka, *filicidium*lardan anekdot olarak bahseden birçok yazardan yararlanılmıştır. Sıkça başvurulanan başka bir antik kaynak *Digesta*'dır. *Digesta*, Klasik Dönem hukukçularının yazılarının çeşitli başlıklar altında derlenmesinden oluşmuştur. Bu derleme, her ne kadar İmparator Iustinianus zamanında yapılmış olsa da Ulpianus, Papinianus, Iulianus gibi İS 2. yüzyılda yaşamış hukukçuların yazdıklarından oluşmakta, sadece İmparatorluk Dönemi değil Geç Cumhuriyet Dönemi yasaları hakkında da çok değerli bilgiler sunmaktadır.

Ölüm ve yaşam hakkının 800 yıl boyunca bu kadar az kullanılmış olması oldukça ilginçtir.⁵² Bunun nedenini açıklamaya çalışan araştırmacılar, öncelikle ölüm ve yaşam hakkının yasal sınırlamalarla kısıtlandığını ileri sürmüşlerdir. Dionysius'tan öğrenildiğine göre Romulus, sağlıklı bütün erkek çocukların ve ilk doğan kız çocukların büyütülmesini ve sağlıklı olmaları durumunda üç yaşından önce hiçbir bebeğin

⁵² Öte yandan günümüze ulaşan vakaların genellikle yüksek memurlar, senatörler, atlı sınıfı mensupları gibi etkili, tanınan kişilerden oluştuğu unutulmamalıdır. Ölüm ve yaşam hakkının sıradan Romalılarca ne sıklıkla kullanıldığı bilinmemektedir. Sallustius'un *Cat.* 51.12-14'te dediği gibi “Gözden uzak bir hayatı olan sıradan kişiler, eğer öfkeyle suç işlerlerse bunu çok az kişi bilir; onların ünleri talihlerine eştir. Büyük yetkiler verilmiş kişiler ise ün içinde yaşarlar; onların yaptıklarını bütün insanlar bilir.”

öldürülmemesini emretmiştir.⁵³ Sachers,⁵⁴ bu yasayla *paterfamilias*ın ölüm ve yaşam yetkisine ilk kısıtlamanın geldiğini öne sürmüştür;⁵⁵ ayrıca bu hakkın kullanılabilmesi için senato ve halkın kabul ettiği haklı bir gerekçenin olması gerektiğini belirtmiş, fakat açıklama yapmamıştır.⁵⁶ Bu düşüncüyü geliştiren Kunkel, Gaius'un metinlerini yorumlayan İS beşinci yüzyıl yazarını örnek göstererek haklı gerekçe (*iusta causa*) sınırlamasının 12 Levha Kanunları'nda bulunuyor olabileceğini belirtmiştir.⁵⁷ Kunkel⁵⁸ bu sebeple, ölüm ve yaşam hakkı kullanılmadan önce geçerli bir neden olup olmadığına karar verilmesi için *consilium propinquorum*⁵⁹ denilen yakınlar meclisine danışılması gerektiğini de öne sürmüştür.

Bu araştırmacıların birçoğu ölüm ve yaşam hakkının yasal sınırlamaların yanında toplumsal baskı dolayısıyla da kısıtlanmış olabileceğini ve çocuğunu öldüren babaların tepkiyle karşılaşabileceklerini belirtmişler; ancak, detaylı açıklama yapmamışlardır.⁶⁰

⁵³ Dion. Hal. *Ant. Rom.* 2.15.2.

⁵⁴ Sachers, "Potestas Patria," 1084-85. Sachers, daha sonraki yasaların ve uygulamaların bu yasaya ters düştüğünü de eklemiştir.

⁵⁵ Ayrıca bkz. Kaser, *Das Römische Privatrecht I*, 52.

⁵⁶ Sachers, "Potestas Patria," 1086.

⁵⁷ *Inst. fragm. Augustodun.* 6.86. Metinde okunamayan harfler bulunmaktadır ve genel kabul gören yorum şu şekildedir: "... [occi]dere sine iusta causa, ut constituit lex XII tabularum..." Bkz. Wolfgang Kunkel, "Das Konsilium Im Hausgericht," *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung* 83, no. 1 (1966): 242.

⁵⁸ *Ibid.*, 243.

⁵⁹ *Consilium*, bir konuda karar almadan önce akrabalar, yakın arkadaşlar ve fikri alınmak istenilen kişilerle toplantı yapılmasıdır. Örneğin bir memur karar almadan önce danışma meclisi toplayıp fikir danışabilir. Buna *consilium principis* denilmektedir. Aynı şekilde *paterfamilias*ın da ciddi aile meseleleri hakkında karar alırken akrabaları ve arkadaşlarına danışmasına *consilium propinquorum* (yakınlar meclisi) denilmektedir.

⁶⁰ Sachers, "Potestas Patria," 1086; John Crook, "Patria Potestas," *The Classical Quarterly* 17, no. 1 (1967): 122; Yaron, "Vitae Necisque Potestas," 249.

Bazı araştırmacılar,⁶¹ bu hakkın kötüye kullanılmasının *ensor* tarafından *nota*⁶² ile cezalandırılabilceğini eklemişlerdir. Edebi metinlere odaklanan yeni araştırmalar ise *filicidium* üzerindeki toplumsal baskıya dair kanıtlar bulmuşlardır. Thomas,⁶³ devlete karşı suç işleyen oğullarını öldüren bazı babaların dışında *filicidium*un acımasızlık olarak görüldüğünü ve kınandığını belirtmiştir; Roma geleneğinde önemli bir erdem olan *pietasa*⁶⁴ vurgu yapan Saller,⁶⁵ bu erdemin sadece çocukların anne-babasına karşı görevleri anlamına gelmediğini, anne-babanın da çocuklarına karşı görevlerinin *pietas*ın kapsamına girdiğini ileri sürmüş ve ölüm ve yaşam hakkının kullanımını engelleyeceğini yazmıştır.⁶⁶ Benke⁶⁷ de insancılık (*humanitas*), merhamet (*clementia*) ve *pietas* gibi erdemler dolayısıyla bu hakkın kullanımının hoş karşılanmayabileceğini belirtmiştir.

⁶¹ Max Kaser, "Der Inhalt Der Patria Potestas," *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung* 58, no. 1 (1938): 74; Yaron, "Vitae Necisque Potestas," 249; Crook, "Patria Potestas," 119.

⁶² Romalıların davranışlarını denetleyen *ensor*lar, onursuz hareket ettiğini tespit ettikleri vatandaşları resmi olarak halka duyurur. Buna *nota censoria* denilmektedir ve senatörlükten atılma, sosyal sınıfının düşürülmesi gibi sonuçları vardır. *BNP*, s.v. "nota censoria."

⁶³ Yan Thomas, "Vitae Necisque Potestas. Le Père, La Cité, La Mort," in *Du Châtiment Dans La Cité. Supplices Corporels Et Peine De Mort Dans Le Monde Antique*. (Rome: Ecole française de Rome, 1984), 545.

⁶⁴ Burada bahsedilen *pietas*ı tek bir Türkçe sözcükle karşılamak bir yana, tam bir tanımını yapmak bile zordur. En basit anlamıyla *pietas* tanrılara, devlete ve aile büyüklerine gösterilmesi gereken saygı ve yükümlülüklerdir. Fakat bu tanımın da tartışmaya açık olduğu belirtilmelidir.

⁶⁵ Saller, *Patriarchy, Property and Death in the Roman Family*, 105-14.

⁶⁶ Bunun yanında Saller eşlerinin mirasından yararlanmak isteyen *paterfamilias*ın çocuklarına karşı ölüm ve yaşam haklarını kullanmayacağını dile getirmiştir. *Ibid.*, 129,31.

⁶⁷ Nikolaus Benke, "On the Roman Father's Right to Kill His Adulterous Daughter," *The History of the Family* 17, no. 3 (2012): 288.

Ölüm ve yaşam hakkı üzerindeki toplumsal baskı, böyle bir hakkın olmadığı ya da sembolik olduğu fikrini doğurmuştur. Thomas,⁶⁸ ölüm ve yaşam hakkının aslında *patria potestas*ın en uç noktasını simgeleyen yasal bir kavram olduğunu, hayatın gündelik akışı içinde kullanılmadığını öne sürmüştür.⁶⁹ Daha çok Roma'nın geç dönemine odaklanan Arjava,⁷⁰ ölüm ve yaşam hakkının sembolik olduğu fikrine katılmış, ailenin malvarlığı üzerinde kesin bir egemenliği olan *paterfamilias*ın elindeki asıl gücün ekonomik olduğunu yazmıştır. Westbrook,⁷¹ Geç Cumhuriyet Dönemi'nde ölüm ve yaşam hakkının yasal olarak sadece köleler üzerinde kullanılabildiğini, bu deyim artık tiranlığı vurgulayan bir metafor olarak kullanıldığını yazmıştır. Fakat yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi Romalıların böyle bir haklarının bulunduğu şüpheleri yoktur. Bu problemin farkında olan Shaw,⁷² ölüm ve yaşam hakkının Romalılar tarafından da inanılan bir mit olduğunu ileri sürmüştür; ona göre bu mit, aileleri üzerinde baskı kurmak için bizzat *paterfamilias*lar tarafından uydurulmuş ve bu uydurmaya zamanla inanılmaya başlanmıştır fakat bu hak hiçbir zaman kullanılmamıştır ve kullanılması mümkün değildir.⁷³

⁶⁸ Thomas, "Vitae Necisque Potestas. Le Père, La Cité, La Mort," 545.

⁶⁹ Saller, Thomas'ın bu görüşünü oldukça ikna edici bulduğunu belirtmiştir. Saller, *Patriarchy, Property and Death in the Roman Family*, 115-17; "Pater Familias, Mater Familias, and the Gendered Semantics of the Roman Household," 185. Ölüm ve yaşam hakkının Roma hukukunda resmi bir hak olarak kabul edilemeyecek kadar muğlak olduğunu belirten Curran da bu görüşe yakındır. John Curran, "Ius Vitae Necisque: The Politics of Killing Children," *Journal of Ancient History* 6, no. 1 (2018): 120-21.

⁷⁰ Antti Arjava, "Paternal Power in Late Antiquity," *The Journal of Roman Studies* 88 (1998): 153-54.

⁷¹ Westbrook, "Vitae Necisque Potestas," 223.

⁷² Brent D. Shaw, "Raising and Killing Children: Two Roman Myths," *Mnemosyne* 54, no. 1 (2001): 68,74-77.

⁷³ Geleneksel görüşe göre ölüm ve yaşam hakkı, Roma'nın çiftçi-ataerkil zamanlarından kalma kadim bir güçtür. Eskiçağ'ın çiftçi halklarında toprak sahibi baba ve etrafında örgütlenen ataerkil aile modelinin yaygın olduğu düşünülünce bu hakkın çok eski olması

Rabello,⁷⁴ *Effetti Personali Della Patria Potestas* adında bir kitap yazmıştır ve kitabının bir bölümü ölüm ve yaşam hakkı üzerinedir; fakat bu kitaba erişim sağlanamamıştır.⁷⁵

I.3. Amaç ve Kapsam

Ölüm ve yaşam hakkının sembolik olduğunu ya da hiç olmadığını düşünmek için, antik kaynaklara belki de gereğinden fazla bir şüphecilikle yaklaşmak gerekmektedir. Yasal sınırlamalar ve toplumsal baskıyla, ölüm ve yaşam hakkı kullanımının kısıtlandığı tezi daha makul durmaktadır. Yine de bu önerilerin aydınlatılması gereken bölümleri bulunmaktadır.

Ölüm ve yaşam hakkının kullanılabilmesi için haklı gerekçe (*iusta causa*) ve yakınlar meclisinin (*consilium*) gerekliliğine dair antik kaynaklarda kesin bir yargı yoktur. Bazı vakalarda, yakınlar meclisinden bahsedilmesi dolayısıyla bu çıkarım yapılmıştır ve bu konu oldukça tartışmalıdır. *Nota censoria* ise atına iyi bakamayan atlı

mümkündür. Fakat ölüm ve yaşam hakkının, geleneksel anlatının tersine Roma'nın en eski dönemlerinden gelmediği, ileri zamanlarda icat edilip Roma'nın kuruluşuna atfedildiği son zamanlarda sıkça dillendirilen bir görüştür. Harris, Shaw, Saller ve Carla-Uhink bu görüşe yakındırlar. Carla-Uhink, 2017 yılında yazdığı makalede özellikle bu konu üzerine yoğunlaşmıştır. Ölüm ve yaşam hakkının geç tarihlerde icat edildiğine katılsa bile haklı gerekçeyle birlikte bu hakkın kullanılabileceğini düşünmektedir. Bkz. Carlà-Uhink, "Murder among Relatives."

⁷⁴ A. M. Rabello, *Effetti Personali Della "Patria Potestas", 1. Dalle Origini Al Periodo Degli Antonini* (Milano: Giuffrè, 1979). N.v.

⁷⁵ Katzoff'un yazdığı değerlendirmeye göre; Rabello, ölüm ve yaşam hakkının sınırsız olmadığını düşünmekte, bu gücün kullanılabilmesi için haklı gerekçeye sahip olunması gerektiğini, fakat *consilium*un zorunlu olmadığını belirtmiştir. Ranon Katzoff, "Review of Effetti Personali Della Patria Potestas. I: Dalle Origini Al Periodo Degli Antonini. By Alfredo Mordechai Rabello," *Israel Law Review* 16, no. 4 (1981).

sınıfı mensuplarına ya da tarlasına yeterince önem vermeyen kişilere bile verilebilen,⁷⁶ daha çok dönemin *censorunun* kişiliğine bağlı bir uygulamadır.

Toplumsal baskıya gelince, ölüm ve yaşam hakkının bu şekilde baskılanmış olabileceğini öne süren araştırmacılar, öte yandan bazı *filicidium*ları devletin⁷⁷ yararını gözetken örnek davranışlar olarak değerlendirilmişlerdir. Bir kısım *filicidiumun* bu şekilde olumlu görülmesi, toplumsal baskı dolayısıyla ölüm ve yaşam hakkının sınırlandırıldığı teziyle bağdaşmamaktadır. Zira bazı durumlarda bir babanın çocuğunu öldürmesine göz yumulmuşsa, hatta bu davranış olumlu olarak değerlendirilmiş ve takdir edilmişse, bu durum ölüm ve yaşam hakkının daha rahatça kullanımına yol açmış olabilir.

Bu çalışmanın asıl amacı, Roma tarihi boyunca gerçekleşen (ya da gerçekleştiği düşünülen) *filicidium*ları inceleyerek Romalıların bu olayları nasıl algıladıklarını, acımasızlık olarak görüp görmediklerini sorgulamaktır. Bu sayede ölüm ve yaşam hakkının toplumsal baskıyla sınırlandırıldığı tezi kontrol edilebilir. Bununla birlikte Roma toplumunda *filicidiuma* bakışın zaman içinde değişip değişmediği de tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın diğer bir amacı ise ölüm ve yaşam hakkının yasal sınırlamaları olarak görülen yakınlar meclisi (*consilium propinquorum*) ve haklı gerekçe (*iusta causa*) zorunluluğunun gerçekliğini ortaya koyabilecek yeterli kanıtın olup olmadığını araştırmaktır. Bu amaçlarla Romalı yazarların *filicidium* anlatıları dikkatle incelenmiştir. *Filicidium*ların gerçeklikleri de tartışılmakla birlikte asıl olarak Romalı yazarların bu olayları nasıl algıladıkları ve nasıl aktardıkları üzerine yoğunlaşmıştır. Romalı yazarların anlatıları aynı konuları aktaran Yunan yazarlarla da karşılaştırılmıştır.

⁷⁶ Gell. *NA* 4.12.

⁷⁷ Bu çalışmada Roma halkının siyasi birliğini tanımlamak için anakronizm olsa da devlet sözcüğü kullanılmıştır.

İncelenen yazarlar, kabaca İS 200 yılından önce yaşamış olanlardır. Zira bu tarihten sonra Roma dünyası siyasal ve toplumsal açıdan oldukça farklılaşmış, hem imparatorluk sistemi hem de Hristiyanlık Roma'ya iyice yerleşmiştir. O tarihlerde ölüm ve yaşam hakkının oldukça sınırlandırılıp en sonunda kaldırıldığı bilindiği için *filicidium* olumsuz bakıldığı zaten ortadadır. Fakat antik kaynakların yetersiz olduğu durumlarda, *filicidium*un nasıl gerçekleştiği hakkında bilgi alabilmek için belirlenen tarihten sonra yaşamış yazarların aktardıklarından yararlanılacaktır.

I.4. Kuruluş Düzeni

Roma tarihi boyunca görülen *filicidium*lar, Örnek Davranış Olarak *Filicidium* ve Gündelik Hayatta *Filicidium* başlıklarıyla iki gruba ayrılmıştır.

Örnek Davranış Olarak *Filicidium* başlığı altında ahlaki değerlere vurgu yapan dokuz vaka bulunmaktadır. Bu dokuz vaka da iki alt başlığa ayrılmıştır. Birinci alt başlıkta vatana ihanet, askeri disiplinsizlik gibi ağır suçlar nedeniyle gerçekleşen beş *filicidium* incelenmiştir. Bunların ilk dördü Roma Cumhuriyeti'nin en eski, efsanevi zamanlarında yaşanmıştır. Beşinci vakaysa Geç Cumhuriyet Dönemi'ndendir. İkinci alt başlıkta iffet sebebiyle gerçekleşen dört *filicidium* incelenmiştir.

Gündelik Hayatta *Filicidium* başlığı altında ise çeşitli hafif suçlar ya da keyfi nedenlerle çocuklarını öldüren babalar bulunmaktadır. Bu vakaların büyük bir kısmı Geç Cumhuriyet ve Erken İmparatorluk Dönemleri'nde yaşanmıştır.

I.5. Teknik Noktalar

Klasik metinler için Loeb Classical Library kullanılmıştır. Loeb edisyonları bulunmayan antik metinler için Teubner başta olmak üzere çeşitli edisyonlar kullanılmış ve yararlanılan bütün edisyonlar kaynakçada belirtilmiştir.

Antik yazarların ve yapıtlarının kısaltmaları, *The Oxford Classical Dictionary*, Dördüncü Edisyon⁷⁸ temel alınarak düzenlenmiştir. İki istisna, Titus Livius'un kısaltması için önerilen "Livy" yerine "Liv." ve Iuvenalis için önerilen "Juv." yerine "Iuv." kullanılmasıdır. Adı geçen sözlükte bulunmayan kısaltmalar için Antik Çağ araştırmalarında sıkça kullanılan kısaltmalar tercih edilmiş, bunlar kaynakçada belirtilmiştir. Çalışma boyunca Dionysius Halicarnassensis için kısaca Dionysius adı kullanılmıştır.

Modern kaynaklara yapılan göndermelerde *Chicago Manual of Style*, 16. Edisyon⁷⁹ takip edilmiştir. Sıkça kullanılan başvuru kaynakları şöyle kısaltılmıştır: *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft (RE)*, *Brill's New Pauly (BNP)*, *Oxford Classical Dictionary, Dördüncü Edisyon (OCD⁴)*, *Oxford Latin Dictionary, İkinci Edisyon (OLD²)*. Bu eserlerde geçen uzun maddelere tam atıf yapılmıştır.

⁷⁸ *Oxford Classical Dictionary*, ed. Simon Hornblower, Antony Spawforth, 4 ed. (Oxford: Oxford University Press, 2012).

⁷⁹ *The Chicago Manual of Style*, 16 ed. (Chicago, Londra: The University of Chicago Press, 2010).

II. ROMA TARİHİ BOYUNCA *FILICIDIUM* VAKALARI

II.1. Örnek Davranış Olarak *Filicidium*

Birçok toplumda kaçınılması istenilen davranışlar hukuk kurallarıyla yasaklanır. Öte yandan sosyal hayatta bireylerden beklenen davranışlar, gelenek ve görenek adı altında toplanmış bir dizi yazılı olmayan kuralla belirlenir. Roma’da bu gelenek ve göreneklere *mos maiorum* (ataların gelenekleri) denilmektedir. Romalıların ahlak anlayışı ve davranış normları bu geleneklerle şekillenmiştir. *Maiores* (atalar) sözcüğüne özellikle dikkat edilmelidir. Atalarla kastedilen genellikle anonim kişiler değil, gerçek ya da gerçek olduğuna inanılan Romalılardır. Bu ataların öyküleri nesilden nesile aktarılır ve böylece bu öyküleri öğrenen kişilerin örnek alacağı veya kaçınacağı davranış şekilleri ortaya koyulmuş olur. Bu örnek davranışlara *exemplum* denilmektedir. Siyasal, toplumsal ve felsefi konular tartışılırken düşünceler bu örnek davranışlar üzerinden geliştirilmiştir. Örneğin Cicero, *De Finibus Bonorum et Malorum* kitabında savunduğu ahlak anlayışını tarihi figürlerin örnek davranışlarıyla desteklemiştir. Davalar ve söylevlerde savunulan düşünceler sık sık geçmişten çıkartılan örnek davranışlarla güçlendirilmiştir. Örnek davranışların en önemli özelliği ise topluma belli etik kurallarını öğretmektir. Genç Seneca bir mektubunda, erdemlerin bu örnek davranışlar aracılığıyla öğrenildiğini dile getirmiştir.⁸⁰ Romalı tarih yazarlarının da eserlerini okuyucuların kendi hayatlarında

⁸⁰ Sen. *Ep.* 120. Ayrıca örnek davranışlarla ahlaki değerlerin aktarımı için bkz. Rebecca Langlands, *Exemplary Ethics in Ancient Rome* (Cambridge: Cambridge University Press, 2018).

kullanabilecekleri dersler çıkartmaları amacıyla yazdıkları bilinmektedir.⁸¹ Örneğin T. Livius, eserinin girişinde, tarih öğrenmeyi yararlı ve verimli kılan en önemli şeyin çıkartılacak dersler olduğunu, bu sayede kişinin, devletin ve kendisinin yararına taklit etmesi ve kaçınması gereken davranışları öğrenebileceğini yazmıştır.⁸² Aynı şekilde Cicero, “*Tarih ... hayatın öğretmenidir.*” diyerek tarihin öğretici yönünü vurgulamıştır.⁸³

Latin Edebiyatı’na bakıldığında, tarih metinleri başta olmak üzere kurgunun genellikle kişiler ve onların karakter özellikleri etrafında hazırlandığı görülür. Karakterler belli erdem veya kusurlarla etiketlenmiştir ve ders çıkartılması istenilen ahlaki özellikler okuyucuya sunulmuştur. Örneğin Aeneas görev bilinciyle (*pietas*), Horatius Cocles cesaretiyle (*virtus*⁸⁴), Yaşlı Cato katılığıyla (*severitas*) öne çıkartılmış, bu erdemler etrafında taklit edilmesi istenilen özellikleri vurgulanmıştır. Diğer yandan kaçınılması istenilen özellikler de benzer şekilde ortaya konulmuştur. Örneğin Kral Tarquinius Superbus kibirle (*superbia*), *decemvir*lerden Appius Claudius ölçsüz arzusuyla (*libido*), Sulla acımasızlıkla (*crudelitas*) özdeşleştirilmiş, hikayeleri bu kusurlar üzerinden anlatılmıştır.

⁸¹ Matthew Roller, "The Exemplary Past in Roman Historiography and Culture," in *The Cambridge Companion to the Roman Historians*, ed. Andrew Feldherr (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), 229.

⁸² Liv. *Epit. pr.*10. Livius’un Roma tarihini anlatırken örnek davranışları nasıl kullandığına dair bkz. Jane D. Chaplin, *Livy's Exemplary History* (New York: Oxford University Press, 2000). Roma Edebiyatı’nda örnek davranışların genel bir incelenmesi için bkz. Matthew Roller, *Models from the Past in Roman Culture: A World of Exempla* (Cambridge: Cambridge University Press, 2018); Langlands, *Exemplary Ethics in Ancient Rome*.

⁸³ Cic. *De or.* 2.36: “*Historia vero testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae, nuntia vetustatis, qua voce alia, nisi oratoris, immortalitati commendatur?*”

⁸⁴ *Virtus* genellikle erdem anlamında kullanılsa da burada asıl anlamı olan askeri cesaret kastedilmektedir.

Antik yazarların örnek davranış anlatılarını nasıl kurgulayıp aktardığını ayrıntılı bir şekilde inceleyen Roller,⁸⁵ metinlerde örnek davranışların şu aşamaları takip ettiğini tespit etmiştir: (i) Sosyal değerlerle ilgili bir eylem toplum önünde gerçekleşir, (ii) İzleyiciler bu eylemi iyi veya kötü olarak değerlendirerek bir erdem veya kusurla etiketlerler, (iii) Heykeller, anlatılar, *cognomen*ler ve hatta vücutta yara gibi eylemi hatırlatan medya⁸⁶ oluşturulur, (iv) Bu medyayı gören izleyiciler örnek davranışın iyi olması durumunda onu taklit etmek, kötü olması durumunda ondan kaçınmak isterler.

Roma tarihinde görülen birçok *filicidium* vakası bu şablona uymaktadır. Bazı babalar devlete karşı ağır suçlar işleyen çocuklarını ölümle cezalandırmışlardır. Bazı babalarsa iffetsizlik suçlamasıyla çocuklarını öldürmüşlerdir. İki durumda da babalar, bazı antik yazarlara göre suç işleyen çocuklarına karşı katılık (*severitas*) olarak adlandırılan bir erdemle hareket etmişlerdir. Katılık erdemi, özellikle yargılama durumlarında karar alınırken kişisel çıkarları ve duyguları bir kenara bırakarak yasal olarak en doğru kararı vermekle ilgilidir. Öte yandan örnek davranış olarak adlandırılan *filicidium* vakalarının tamamında büyük bir ikilem vardır: Babalar kusur işleyen çocuklarını katılıkla cezalandırırken çok önemli başka bir erdemi, çocuklarına karşı sorumluluklarını (*pietas*) hiçe saymaktadırlar. Ayrıca katılık ve acımasızlık arasındaki sınır oldukça incedir ve iyi bir erdem sayılan katılığın yanlış uygulanması kötü bir erdem olan acımasızlığa dönüşebilir. Genç Seneca, bu durum hakkında bazen kötülüklerin erdem görüntüsü verdiğini, kusurlar ve erdemlerin birbirlerine çok yakın olduğunu

⁸⁵ Matthew Roller, "Exemplarity in Roman Culture: The Cases of Horatius Cocles and Cloelia," *Classical Philology* 99, no. 1 (2004): 4-6; "The Exemplary Past in Roman Historiography and Culture," 216-17.

⁸⁶ Roller'ın kullandığı tanım *monumentadır* fakat bilgi depolamak ve iletmek için kullanılan iletişim araçları anlamına gelen medyanın (tekel medyum) kullanımı daha uygun olabilir.

yazmıştır.⁸⁷ Bu bölümde, örnek davranış olarak adlandırılan vakalar ayrıntıyla incelenerek bunların katılık erdemine mi yoksa acımasızlığa mı örnek olduğu araştırılmıştır.

II.1.1. Devlete Karşı İşlenen Suçlar Dolayısıyla Gerçekleşen Vakalar

Birçok antik toplumda olduğu gibi Roma'da da vatandaşlardan, topluluğun iyiliği için kendi çıkarlarını yok saymaları hatta canlarını bile vermeleri beklenmiştir. Devlete karşı suç işleyen, onun aleyhine çalışan vatandaşlar ise yargılanıp ağır şekilde cezalandırılmıştır. Bu cezanın ne olacağı her zaman kesin değildir. Uzun süreli hapis uygulaması olmayan Roma'da ağır para cezaları, sürgün ve nadir olarak da idam cezası uygulanmıştır. Vatana ihanetle ilgili davalar yüksek memur eşliğinde, halkın önünde ve bazen Halk Meclisinde görülmüştür. Askeriyede işlenen suçlar ise komutanlar tarafından çok daha hızlı ve sert cezalandırılmıştır. Özellikle üstlerine itaatsizlik, savaştan kaçma ve vatana ihanet gibi ciddi suçlar idamla cezalandırılabilir. Sivil ya da askeri mahkemelerde yargıçlık rolünü üstlenen memurlardan beklenen erdem katılıktır (*severitas*). Yargıç, kendi kişisel çıkarlarını ve duygularını yok sayarak devletin yararına olan kararı vermelidir. Roma tarihi boyunca gerçekleşen *filicidium* vakalarından bazılarında, *imperium* sahibi babalar oğullarını yargılamak zorunda kalmışlardır ve sürgün, para cezası gibi hafif cezalar vermek yerine onları idam ettirmişlerdir. Birçok araştırmacı bu eylemlerin devletin iyiliğinin her şeyin üzerinde olduğunu gösteren örnek davranışlar olduğunu ileri sürmüştür.⁸⁸ Polybius, örnek davranışlardan bahsederken bazı

⁸⁷ Sen. Ep. 120.8.

⁸⁸ Genel kabul görüşün özeti için bkz. Ayelet Haimson Lushkov, *Magistracy and the Historiography of the Roman Republic: Politics in Prose* (Cambridge: Cambridge

memurların devletin iyiliği için oğullarını bile öldürdüğünü yazmıştır.⁸⁹ *Digesta*'da yazılana göre (11.7.35), eski Romalılar devleti aleyhine çalıştığı için babası tarafından öldürülen oğullara üzülmemek gerektiğini hatta bu babaların ödüllendirilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Bunun gibi anlatılar bu sonuca varılmasına yol açmış olabilir. Fakat öykülerde suç ve ceza orantısız gözüktüğünden bu *filicidium*ları hemen bu şekilde etiketlemek yanıltıcı olabilir. Zira para cezası gerektiren bir suça idam cezası vermek katılıktan çok acımasızlık olarak görülebilir. Roma'da devlete karşı ağır suç işleyen oğullarını öldüren beş babanın öyküsü günümüze ulaşmıştır. Bunlar L. Iunius Brutus (1. vaka), Sp. Cassius (2. vaka), A. Postumius Tubertus (3. vaka), T. Manlius Torquatus (4. vaka) ve A. Fulvius'tur (7. vaka).

II.1.1.1. Lucius Iunius Brutus

Lucius Iunius Brutus (*RE*: 46a), Roma Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk efsanevi kahramanıdır. Geleneksel anlatıya göre İÖ 509 yılında krallığı yıkıp L. Tarquinius Collatinus ile Roma Cumhuriyeti'nin ilk *consulu* seçilmiştir. İki antik yazarın, krallığın sonlanmasıyla ilgili farklı bir anlatı öne sürmesi⁹⁰ ve Brutus'un hayat hikayesinin Antik

University Press, 2015), 30-60. Ölüm ve yaşam hakkı üstünde çalışan birçok araştırmacı da -bu davranışın taklit edilmesi gerektiğini belirtmeseler de- bu görüştedir: Thomas, "Vitae Necisque Potestas. Le Père, La Cité, La Mort," 545; Harris, "The Roman Father's Power of Life and Death," 90; Saller, *Patriarchy, Property and Death in the Roman Family*, 115,22; Shaw, "Raising and Killing Children: Two Roman Myths," 60nn77, 62; Carlà-Uhink, "Murder among Relatives," 37.

⁸⁹ Polyb. 6.54.

⁹⁰ Plin. *HN* 35.139 ve Tac. *Hist.* 3.72'de Etrüsk kralı Porsenna'nın Roma'yı ele geçirdiğinin aktarılması, krallıktan cumhuriyete geçişin geleneksel anlatıda aktarıldığı kadar sorunsuz olmadığını ortaya koyar. Edward Bispham, "Literary Sources," in *A*

Yunan söylencelerine benzerliği⁹¹ araştırmacıları şüphelendirmiştir. Dolayısıyla, hayat hikayesinin doğruluğu ve hatta Brutus adında birinin gerçekten yaşayıp yaşamadığı hakkında uzun zamandır süregelen tartışmalar vardır.

Antik kaynaklar, Brutus'un hayat hikayesi⁹² hakkında bazı ayrıntılar dışında genellikle tutarlıdır ve bu hayat hikayesini kısaca şöyle aktarırlar: Brutus, Kral Tarquinius Superbus'un kız kardeşi olan Tarquinia'nın oğludur. Genç yaşta, babası ve kardeşlerinin kral tarafından öldürülmesi üzerine aptal taklidi yaparak ölümden kurtulmuştur. Bundan dolayı ona zekâsı veya duyguları bulunmayan anlamına gelen “*Brutus*”⁹³ takma adı verilmiştir. Kral Tarquinius'un oğlunun evli bir aristokrat kadın olan Lucretia'ya tecavüz etmesi üzerine aptal rolünü bırakmış ve halkı ayaklandırarak kral ve ailesini İÖ 509 yılında Roma'dan kovmuştur. Bunun üzerine L. Iunius Brutus ve L. Tarquinius Collatinus Roma Cumhuriyeti'nin ilk *consulları* olarak seçilmişlerdir. Cumhuriyetin ilanından hemen sonra, aralarında Brutus'un iki oğlunun da bulunduğu bir grup, Tarquinius ailesini şehre geri alıp krallığı tekrar kurma girişiminde bulunmuşlardır. Bu girişim şans eseri ortaya çıkarılınca *consul* olan Brutus kendi oğullarını idam ettirmiştir.

Companion to the Roman Republic, ed. Nathan Rosenstein, Robert Morstein-Marx (Oxford: Blackwell Publishing, 2006), 35.

⁹¹ Mastrocinque, Brutus'un hikayesinin, Aegisthus ve Orestes efsanesinden ve Atina'da tiranın kovulmasından etkilenerek uydurulmuş olabileceğini belirtir. Attilio Mastrocinque, "Tarquin the Superb and the Proclamation of the Roman Republic," in *A Companion to Livy*, ed. Bernard Mineo (Malden: John Wiley & Sons, 2014), 303-06.

⁹² Brutus'un hayatı hakkında en ayrıntılı bilgi veren kaynaklar Liv. *Epit.* 1.56-2.7 ve Dion. Hal. *Ant. Rom.* 4.67-5.18'dir; bütün antik kaynaklar için bkz. T. Robert S. Broughton, *The Magistrates of the Roman Republic* (New York: The American Philological Association, 1951), 1.

⁹³ Kajanto'ya göre bu takma ad aptal anlamındadır ve etiyolojik bir uydurmadır. Iiro Kajanto, *The Latin Cognomina* (Roma: Giorgio Bretschneider Editore, 1982), 69. Ayrıca bkz. *OLD*², s.v. “brutus.”

Oldukça ünlü olan bu olay, Roma’da görülen ilk *filicidium* vakası olarak değerlendirilmiştir. T. Livius, Dionysius ve Plutarchus bu vaka hakkında ayrıntılı bilgi verirler.⁹⁴ Bunun yanında Vergilius, Propertius, Valerius Maximus, Silius Italicus, Florus ve Cassius Dio da bu vakaya kısaca değinmişlerdir.⁹⁵ Peki bu yazarlar Brutus’un iki oğlunu öldürmesini nasıl algılamışlardır? Bu eylemi olumlu bir örnek davranış olarak mı, yoksa acımasızlık olarak mı değerlendirmişlerdir? Çağ değiştikçe bu eyleme bakışta değişiklik olmuş mudur? Bu soruların cevaplarını aramak için, hem kronolojik sıra gereği hem de Brutus hakkında ayrıntılı bilgi verdiği için öncelikle T. Livius’un anlatısını ele almak uygun olabilir.

T. Livius, aktarımına aristokrat gençlerin krallıktan cumhuriyet sistemine geçilmesinden neden bu kadar rahatsız olduklarından bahsederek başlar. Bu gençler Kral Tarquinius Superbus’un oğullarının dostları olmaları sayesinde, krallıkta yasalardan korkmadan arzularını rahatça gerçekleştirmeye ve istedikleri gibi yaşamaya alıştırlar. Fakat krallığın yıkılıp cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte yargılamalar artık kralın uygun gördüğü gibi değil yasalara göre yapılacaktır. Bu sebeple gençler, krallık zamanındaki ayrıcalıklarını kaybetmişlerdir. Roma halkı, kraldan kurtularak yeni özgürlükler kazanırken gençler ayrıcalıklarını kaybettikleri için bu yeni özgürlüğün kendi köleliklerine dönüştüğünü düşünmeye başlamışlardır. Gençlerin, kral ve yasa arasında karşılaştırma yaptıkları bölüm, Livius’un aktarmak istediği düşünce bakımından önemlidir:

⁹⁴ Dion. Hal. *Ant. Rom.* 5.2.8-12; Liv. *Epit.* 2.3-5; Plut. *Vit. Publ.* 3-6. Ayrıca Liv. *Epit.* 4.15.3; 8.34.3; Plut. *Vit. Brut.* 1.

⁹⁵ Verg. *Aen.* 6.815-823; Prop. 4.1.45; Val. Max. 5.8.1; Sil. *Pun.* 13.721; Flor. 1.3.5; Dio Cass. 44.11-12.

“Kral bir insandır. Haklı da olsan haksız da olsan ondan istediğini elde edebilirsin. Minnete de lütufa da yer vardır. Kızması ve affetmesi mümkündür, dostunun ve düşmanının arasındaki ayrımı bilir; yasalarsa sağırdır ve ikna edilemezler. Güçlüdense güçsüzün yararına ve esenliğinedir. Eğer yasayı bir kez çiğneyecek olursan ne merhamet ne de alttan alma bekleyebilirsin.” (Liv. Epit. 2.3.3-4.)

Livius aktarmak istediği düşüncenin teorik altyapısını bu sözlerle inşa etmiştir. Krallığın keyfiliği artık bitmiştir. Yeni rejim altında bir suç işlenilmesi durumunda merhamete ve adam kayırmaya yer olmayacak, yasalar ne olursa olsun uygulanacaktır. Livius anlatısının devamında, teorik olarak ortaya koyduğu bu kral ve yasa arasındaki farkın pratikte nasıl uygulandığını şu şekilde göstermiştir: Tarquinius ailesini geri getirip krallığı tekrar kurmak için kralın gönderdiği elçiler ve aristokrat gençler gizlice buluşup anlaşımlar, planlar yapmışlardır. Fakat bir kölenin planları duyup *consullara* aktarması üzerine komplocu gençler yakalanmışlardır. Tarquinius’a yazdıkları sadakat mektuplarının da kanıt olarak ele geçirilmesiyle gençlerin suçlarını inkâr etme şansları kalmamıştır. Livius onlar için suçlu hainler (*damnati proditores*) sözcüklerini kullanmıştır. Ogilvie’nin belirttiği gibi, böyle bir anlatıdan yasal işleyişe dair çıkarım yapmaya çalışmak gereksizdir; ama Livius’un *damnati* ve *supplicium* gibi sözcükler kullanması, bir yargılanma sürecine işaret ediyor olabilir.⁹⁶

Bu durumda hem yargılamaya başkanlık yapmak hem de çıkan kararı uygulamak *consullara* düşmektedir.⁹⁷ Ancak *consullardan* birisi Brutus’tur ve iki çocuğu da

⁹⁶ Robert Maxwell Ogilvie, *A Commentary on Livy : Books 1-5* (Oxford: Clarendon Press, 1965), 246.

⁹⁷ Cumhuriyetin ilk yıllarında *consulluk* görevi, basitçe, kralın bütün yetkilerinin, bir yıllığına seçilen iki memur arasında bölüşülmesidir. Bu yetkiler arasında bir kurulla birlikte ağır suçlara bakmak ve çıkan kararı uygulamak vardır. Horatius kardeşler anlatısından anladığımız kadarıyla, krallar bazı durumlarda yargılamayı kendileri

komplocu gençler arasında yer almaktadır. Dolayısıyla Brutus, kendi oğullarını yargılamak zorunda kalacaktır. Livius bu durumun ne kadar kötü ve dokunaklı olduğunu farkındadır:

“(Ceza) şu nedenle daha da dikkat çekici oldu: Consulluk görevi, çocukları hakkındaki cezanın uygulanması görevini babaya verdi. Kader, bu cezayı görmesine bile müsaade edilmemesi gereken kişiyi bizzat cezanın uygulayıcısı yaptı.” (Liv. Epit. 2.5.5.)

Livius cezanın uygulanmasından önce gençlerin suçunun ne kadar büyük olduğunu birkez daha belirtir:

“İnsanların verilen ceza karşısında duydukları üzüntü, gençlerin bu cezayı haketmesine neden olan suç karşısında duydukları üzüntüden daha fazla değildi: Onlar bu çok önemli yılda özgürleştirilmiş vatanlarına, onu özgürleştiren babalarına, Iunia hanesinden doğmuş consulluğa, patricius sınıfına, plebs sınıfına, Romalılara ait beşerî ve ilahi ne varsa hepsine, eskiden mağrur bir kral, şimdiyse düşman bir sürgün için ihanet etmeyi akıllarına koymuşlardı.” (Liv. Epit. 2.5.6-7.)

Sonrasında Brutus’un gözleri önünde, diğer gençlerle birlikte kendi çocukları da soyulmuş, sopalarla dövülmüş ve baltayla kafaları kesilmiştir. Böylece Livius’un 2.3.3-4’te altyapısını oluşturduğu belirtilen, suçluların kim olursa olsun cezasını bulacağı düşüncesi uygulamada da ortaya konulmuştur. Livius bu durumun suçu önleyecek bir örnek oluşturduğunu belirtmiştir.⁹⁸

yapmayı reddederek bir kurul atayabilirler. Buna rağmen cezanın infazı yine de consullara düşmektedir. Bkz. Liv. Epit. 1.26.5.

⁹⁸ Liv. 2.5.5: “Suçluların cezalarını çekmelerinden sonra (bu durum) suçu önlemek için iki açıdan da ünlü bir örnek olmuştur.” Suçun engellenmesi için örnek olacak birinci neden artık kimsenin kayrılmayacağıdır. İkinci neden gençleri ihbar eden köleye para, özgürlük ve vatandaşlık verilmesidir. Zira kölelerin efendileri aleyhinde şahitlik yapması

Yazar, bu ceza infaz edilirken Brutus'un acı çektiğine işaret etmiştir:

“...bu olayın her anında dikkatler babanın, onun yüz ifadesinin ve ne söyleceğinin üzerindeydi. Kamu cezasının uygulanması sırasında babaya özgü bir ruh hali dikkat çekiyordu.” (Liv. Epit. 2.5.8-9)

Livius'un böyle yazması oldukça ilginçtir. Zira bazı antik metinler, Brutus'un idam sırasında özellikle hiçbir duygu belirtisi göstermediği aktarmaktadırlar. Bu metinlerden en önemlisi, Livius ile aynı dönemde yaşamış, onunla aynı kaynaklardan yararlanmış⁹⁹ ve onun gibi Roma tarihini en başından beri anlatmış olan Dionysius'tur. Brutus vakası hakkında oldukça detaylı bilgi veren Dionysius, bu öyküyü Livius'la birçok açıdan benzer şekilde anlatmasına rağmen önemli bir noktada ondan ayrılmaktadır. Bu nokta Brutus'un karakteridir. Livius'ta halk cezayı kabullenmişken Dionysius'ta, hem halk hem de suçlu gençler ağlayarak Brutus'tan af dilemişler, bunu elde edemeyince en azından gençlerin halkın gözü önünde dövülüp küçük düşürülmeden, hızlıca idam edilmeleri için yalvarmışlardır; ancak Brutus bu isteklerin hiçbirini kabul etmemiştir. Dionysius'un aktarımındaki diğer bir büyük ve dikkat çekici fark, gençlerin sopalarla dövülüp idam edildiği sırada Brutus'un davranışlarıdır. Livius'un, oğulların işkencesi ve ölümleri anında acı çeken bir Brutus betimlerken Dionysius; bu olaya şahit olan herkes ağlarken onun ne işkence gören çocuklarından gözünü kaçırdığını; ne iç çektiğini ne de

mümkün değilken vatana ihanet durumunda bu kural değiştirilmiş, böylece suç işleyecek kişilerin kendi kölelerinden bile korkması sağlanmıştır.

⁹⁹ T. Livius özellikle Valerius Antias, Licinius Macer, Claudius Quadrigarius ve Fabius Pictor'dan yararlanmıştır. Gian Biagio Conte, *Latin Literature: A History*, trans. Joseph B. Solodow (Baltimore&London: The Johns Hopkins University Press, 1994), 368. Dionysius ise kitabının giriş bölümünde yararlandığı kaynakların Marcus Porcius Cato, Fabius Maximus (muhtemelen Q. Fabius Maximus Servilianus), Valerius Antias, Licinius Macer, Aelius, Gellius ve Calpurnius ve diğer başka tarihçiler olduğunu, bunların yanında bazı bilgileri de Roma'nın en bilgili kişilerini dinleyerek elde ettiğini aktarmıştır. Dion. Hal. *Ant. Rom.* 1.7.

en ufak üzüntü belirtisi gösterdiğini aktarmıştır. Dionysius'un anlatısında Brutus, kendi çocuklarından sonra eş *consul* Collatinus'un yeğenlerini de idam ettirmiştir. Yazar bu sırada Brutus'a hitaben Collatinus'a şöyle söylettirmiştir: “*Mademki sen bu kadar aptal ve acımasızsın, o halde seninle aynı otoriteye sahip olan ben bu çocukları kurtaracağım.*”¹⁰⁰ Devamında Brutus, Collatinus'u sürgün ettirmeye çalışınca bu sefer de entrikacı ve dostuna ihanet eden (*ἐπιβουλὸν τε καὶ προδότην τῶν φίλων αὐτὸν*)¹⁰¹ olarak suçlanmıştır.¹⁰²

Görüldüğü gibi aynı dönemde yaşamış, aynı kaynakları kullanmış iki antik yazarın çizdiği Brutus portreleri tamamen farklıdır. Ogilvie,¹⁰³ bu uyuşmazlığı gidermek için bazı filologların, Livius'un metnindeki “*eminente animo patrio*” (babaya özgü bir ruh hali yansıtarak) bölümü için şu düzeltmeleri önerdiğini aktarır: Stroth “*emineretne animus patrius*” (babaya özgü bir ruh hali yansıtmayarak), Sartorius “*non eminente*” (yansıtmayarak), Koch “*minime eminente*” (hiç yansıtmayarak). Ogilvie ise “*emineo*” (yansıtmak) eyleminin sadece öne çıkan bir duyguyla birlikte pozitif durumlarda kullanıldığını belirterek bu düzeltmelere karşı çıkmıştır. Ona göre Livius, Brutus'un özgün olan acımasız ve katı karakterini daha dokunaklı bir son için yumuşatmış,

¹⁰⁰ Dion. Hal. *Ant. Rom.* 5.9.3.

¹⁰¹ Dion. Hal. *Ant. Rom.* 5.11.1.

¹⁰² Livius'a göre Brutus, Romalıların Tarquinius ismine bile tahammülü olmadığını söyleyerek, Tarquinius aile ismine (*nomen*) sahip olan Collatinus'u gönüllü sürgüne zorlamıştır. Aslında Brutus da Collatinus da Kral Tarquinius'un yeğenleridir. Brutus kralın anne tarafından yeğeni olduğundan babasının aile ismi Iunius'a sahipken kralın baba tarafından yeğeni Collatinus, Tarquinius aile ismine sahiptir. Collatinus'un sürgünü konu dışındadır fakat bu olay Romalıların Brutus'un karakteri hakkındaki görüşlerini etkilemiş olmalıdır.

¹⁰³ Ogilvie, *A Commentary on Livy : Books I-5*, 241-46.

Brutus'un yaşadığı duygusal çatışmayı çok daha canlı vererek kamu görevinin kişisel ilişkilere üstün gelmesi ile ilgili bir örnek davranışı ortaya koymuştur.¹⁰⁴

Lushkov,¹⁰⁵ bu *filicidium* vakası üzerine olan incelemesinde, monarşide bütün güç kral tarafından elde tutulduğu için suçun ve cezanın sadece yasalarla değil kralın şahsi kararlarıyla da belirlenebildiğine işaret etmiştir. Böylece cumhuriyete geçişin kritik bir anında Brutus'un, çocuklarının idamıyla monarşinin tiranlık ve af gibi özelliklerini değiştirerek cumhuriyetçi bir örnek davranış oluşturduğunu belirtir. Ona göre bu örnek davranış, devletin yararının kişisel ilişkilerin önüne koyulmasıdır. Lushkov bu çıkarımına rağmen, bu örnek davranışın *filicidium* gibi uç durumlarda acımasızlık eleştirisine maruz kalabildiğini de ekler.

Ogilvie'nin diğer anlatıların aksine, Livius'un Brutus'a daha dokunaklı bir son için insani duygular yüklemiş olduğu tespiti değerlidir. Fakat bunun nedeni sadece dokunaklı bir sondan fazlası olabilir. Lushkov'un belirttiği gibi Livius'un bu *filicidium* anlatısına krallık ve cumhuriyet sistemi arasındaki farka yapılan vurgu göz önünde bulundurularak bakılabilir. Bunun için Livius'ta Brutus anlatısından bir önceki bölüm olan Tarquinius Superbus'un hayatında öne çıkan iki nokta özellikle göz önünde bulundurulmalıdır.

Birinci nokta, Kral Tarquinius Superbus'un krallığı ele geçirmesinden kovulmasına kadar yönetiminin tamamen yasa dışı olmasıdır: O, önceki krallar gibi halkın oylaması ve senatörlerin onaylamasıyla¹⁰⁶ değil, eski kral Servius Tullius'u

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ Lushkov, *Magistracy and the Historiography of the Roman Republic: Politics in Prose*, 30-32, 53-60.

¹⁰⁶ Krallık seçimi için bu deyim kullanılmaktadır. Liv. *Epit.* 1.49.3-4: “*qui neque populi iussu neque auctoribus patribus regnare*”. Yasal kral seçimi için bkz. Liv. *Epit.* 1.17.10-

katlederek başa geçmiştir. Bundan dolayı Livius’a göre Servius’la birlikte adil ve yasal krallık da ölmüştür.¹⁰⁷ Tarquinius Superbus krallığı ele geçirdikten sonra ağır suçları tek başına, danışman olmaksızın yargılamaya başlamıştır.¹⁰⁸ Sadece şüphelendiği veya sevmediği kişilere değil, mallarını yağmalayabileceğine inandığı kişileri bile idam veya sürgün etmiş, mallarına el koymuştur.¹⁰⁹ Bu haksızlıklardan en çok senatörler etkilenmiş, ölen veya sürgün edilenlerin yerine yenilerini seçmeyerek senatoyu kendi destekçilerinden oluşan az sayıda yandaş insan grubuna çevirmiştir.¹¹⁰

İkinci nokta ise bu yasal olmayan rejimde adaletin sağlanacağına olan inancın da tamamen ortadan kalkmasıdır. Çünkü Kral Superbus’un oğlu Sextus Tarquinius’un, Lucretia’ya tecavüz ettikten sonra bile yargılanma korkusu yoktur. Böylesine ağır bir suçun cezası normal şartlarda idamdır.¹¹¹ Lucretia intihar etmeden önce aralarında Brutus’un da bulunduğu gruba intikam yemini ettirmiştir.¹¹² Adaletin mahkeme yoluyla değil kişisel intikam yoluyla aranacak olması, Sextus Tarquinius’un yasal yolla cezasını bulacağına olan inancın kaybolduğunu vurguluyor olabilir. Öte yandan Brutus’un öfkesini sadece Sextus Tarquinius’a yöneltmeyişi de dikkat çekicidir. Brutus’un yemini, sadece Sextus’u cezalandırmak değil Kral Tarquinius’u ve bütün ailesini Roma’dan

12: “*Quirites, regem create; ita patribus visum est. Patres deinde, si dignum qui secundus ab Romulo numeretur crearetis, auctores fient.*”

¹⁰⁷ Liv. *Epit.* 1.48.8-9.

¹⁰⁸ Liv. *Epit.* 1.49.4-5.

¹⁰⁹ Liv. *Epit.* 1.49.5-6.

¹¹⁰ Liv. *Epit.* 1.49.6.

¹¹¹ Her ne kadar Krallık Dönemi için doğrudan kanıt olmasa da Geç Cumhuriyet ve İmparatorluk Dönemi boyunca tecavüz, ölüm cezası gerektiren bir suçtur. Bkz. *Rhet. Her.* 4.12: “*In iis qui ... matremfamilias constuprassent ... maxima supplicia maiores consumpserunt.*” ve Jane F. Gardner, *Women in Roman Law & Society* (Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press, 1986), 118-21.

¹¹² Liv. *Epit.* 1.58.8.

kovmak ve bir daha hiçbir krala tahammül etmemek üzerinedir.¹¹³ Yani duyulan öfke, şahsi suçtan çok bu suçun işlenmesine göz yuman krallık rejiminedir. Böylece, Brutus'un oğullarının da dahil olduğu aristokrat gençlerin kaybettiği *licentia*'nın doğası daha iyi anlaşılır: Kral, kralın akrabaları ve kralın bir şekilde dostluğunu kazananlar işte bu *licentiaya* yani suç işleme özgürlüğüne sahiptirler.

Livius, bu iki noktaya vurgu yaparak krallık yönetiminin ne kadar kötü olabileceğini Kral Tarquinius ve oğlu Sextus'un şahsında hikayeleştirerek anlatmıştır. İşte bu hukuksuz ortam ve *licentia*'nın en uç noktası olan Lucretia vakası karşısında adaletin işleyeceğine inanılmaması krallık rejimine karşı büyük öfke doğurmuştur. Sonuç olarak kral sadece kovulmakla kalmayıp krallık sistemi de yıkılmıştır. Artık kral yetkilerine sahip olmalarına rağmen *consulların* hem iki kişi olmaları hem de her yıl yeniden seçilmeleri dolayısıyla bireylerin eskisi gibi bir suç işleme özgürlüğüne sahip olmaları imkansızdır. Zira bütün senatörlerin dostluğunu kazanmak mümkün değildir. Dolayısıyla cumhuriyet rejimi altında eski serbestliklerine sahip olamayacaklarını anlayan aristokrat gençler, krallık yönetimine geri dönmek istemektedir. Bu noktada Livius yasa ve kral karşılaştırması yaparak aralarındaki farkı ortaya koymuştur: Kral karar verirken dostunu ve düşmanını bilir, bir şekilde etkilenebilir, affetmesi mümkündür; yasa ise sağır, merhametsiz ve ikna edilemezdir. Bu yüzden cumhuriyet ve krallığın temel farkı, artık yasaların eğilip bükülmeden herkese aynı şekilde uygulanacak olmasıdır. Livius bu teorik altyapıyı kurduktan sonra, kişiselleştirerek anlatmak istediği yasa tanımını Brutus hikayesiyle pratiğe dökmüştür. Eskiden sahip oldukları suç işleme özgürlüklerini geri kazanmak için cumhuriyeti yıkmaya çalışanlar karşısında Brutus, bu grubun içinde kendi oğulları olmasına rağmen, Livius'un yasa tanımı gibi sağır ve ikna

¹¹³ Liv. *Epit.* 1.59.1.

edilemez olmuş, herkese eşit davranarak komplocuların yanında kendi çocuklarını da idam ettirmiştir.

Livius'un verdiği kişiselleştirilmiş, “sağır ve ikna edilemez” yasa tanımı aslında bir Romalı erdemi sayılan katılıktır (*severitas*). Bu katılık özellikle yasaları uygularken gösterilmelidir. Yargıç, insani yanını bir tarafa koyup yasanın kendisiymiş gibi davranmalıdır. Eğer Brutus, kendi karakteri dolayısıyla bu şekilde davranmışsa, bu onun “*severus*” yani katı bir kişi olduğu anlamına gelir. Böyle düşünülecek olursa Livius'un anlatısında *filicidium*, katılığa örnek davranış olarak algılanabilir. Fakat Livius'un kurgusu dikkatle incelendiğinde Brutus'un adeta elinin kolunun bağlı olduğu ve cezayı yasanın öngördüğü biçimde uygulamaktan başka yapabileceği hiçbir şeyin olmadığı görülür. Hatta Livius, asıl acınılası kişinin gençler değil Brutus'un kendisi olduğunu; çünkü seyircisi bile olmaması gereken bir cezanın bizzat uygulayıcısı olmak zorunda kaldığını yazmış ve diğer Brutus tasvirlerinin aksine, acı çekmesine rağmen cezayı uyguladığını aktarmıştır. Böylece Livius *filicidium*'un sorumluluğunu, Brutus'tan alıp *consulluk* görevine ve kadere yüklemiştir. Onun anlatısında Brutus'un kendisi, Dionysius'un Brutus'u gibi duygusuz, sağır veya ikna edilemez değildir; fakat *consulluk* görevi dolayısıyla bu role bürünmek zorunda kalmıştır. Buna uygun olarak Livius, Brutus'un acımasız, sert veya katı olduğunu çağrıştıracak hiçbir ön ad, zarf veya yüklem kullanmamıştır.

O halde yazarın, Brutus'un karakterini bu şekilde değiştirmesinin, ona insanca duygular katmasının nedeni, cumhuriyetin temel özelliği olarak vurgulamak istediği adillik ve yasallık kavramının, olağanüstü sert ve katı bir Brutus karakteri tarafından gasp edilmesini istememesi olabilir. *Consul*un oğulları, babalarının çok katı biri olmasından dolayı cezalandırılmamışlardır. Yeni kurulan cumhuriyet rejimi yasalara dayandığı ve bu yasalar karşısında herkes eşit olduğu için cezadan kaçamamışlardır. Buradan yola

çıkılarak Livius'un, katılığı (*severitas*) kişisel bir erdem olarak değil, yönetim sisteminin bir özelliği olarak aktardığı düşünülebilir.

Livius'u Brutus'un karakterini yumuşatmaya iten başka bir neden ise cumhuriyeti kuran önemli bir kahramanın acımasızlıkla suçlanması istememesi olabilir. Zira Brutus'un haklı olarak eleştirildiği noktalardan biri, idamları hızlı ve gizli bir şekilde yapabilecekken komplocuları toplum önünde ve işkenceyle öldürtmesidir. Livius hızlı ve gizli idam gibi olasılıklara değinmeyerek Brutus'u bu cezayı vermeye mecburmuş gibi anlatmış ve böylece acımasızlıkla suçlanmasına neden olan durumu da ortadan kaldırmıştır.

Özet olarak Livius'un anlatısını krallık ve cumhuriyetin temel farkı üzerine kurguladığı söylenebilir. Metin yalıtılmadan bir önceki Tarquinius Superbus anlatısıyla birlikte değerlendirildiğinde Livius'un ustaca kurgusu açıkça görünür. Kralın oğlu S. Tarquinius suç işlemiş ve ceza almamıştır. Bu örnek üzerinden krallık yönetiminin kötü yanlarından biri olan kralın yasaların üstünde olması durumu ortaya koyulmuş ve daha iyi bir sistem olarak cumhuriyette yasaların üstünlüğü teorik olarak tanımlanmıştır. Sonrasında bu yeni sistemde, benzer bir durumda Brutus, ağır suç işleyen iki oğlunu idam ettirince, teoride ortaya koyulan adillik ve yasallık fikri pratikte gösterilmiştir. Livius, adillik ve yasallığın Brutus'un karakterinden dolayı değil cumhuriyetin ve *consul* makamının genel özelliğinden dolayı sağlandığını vurgulamak istemiş olabilir. Bu nedenle diğer antik kaynaklarda görülen duygusuz ve katı Brutus yerine, *consul*luk görevi gereği ve kaderin zorlamasıyla, acı çekmesine rağmen oğullarını öldürmek zorunda kalan bir Brutus kurgusuna rastlanmaktadır. Livius'un anlatımında Brutus sadece görevini yerine getirdiğine göre bu *filicidium*, örnek bir davranış olmaktan çok bir prensibi vurucu şekilde ortaya koymak için kullanılmıştır.

Dionysius’a dönersek, Yunanlıların bu *filicidium* vakasını acımasız ve inanılmaz (*σκληρὰ καὶ ἄπιστα τοῖς Ἕλλησι*) bulacağını, fakat Romalıların bu efsaneden çok büyük gurur duyduklarını (*μέγιστα φρονόσι Ρωμαίοι*) aktarmıştır.¹¹⁴ Livius Brutus’un karakter özelliğini değiştirdiğine ve onun sert karakterini yumuşattığına göre onun bu *filicidium*dan rahatsız olduğu öne sürülebilir. Diğer Romalıların gerçekten bu efsaneden gurur duyup duymadıkları, Dionysius ile aşağı yukarı aynı zaman diliminde yaşamış olan Romalı yazarlar incelenerek bir ölçüde kontrol edilebilir.

Dionysius ve Livius’la çağdaş olan ve bu *filicidium* vakasından bahseden diğer bir yazar, Romalı şair Vergilius’tur. *Aeneid*’in altıncı kitabında Aeneas, ölüler diyarında babası Anchises ile karşılaştığında, Anchises ona gelecekteki önemli Romalı kişileri tanıtır. Bunların arasında Brutus da vardır:

“Görmek ister misin Tarquinii’li kralları ve mağrur zihnini

intikamcı Brutus’un ve ele geçirdiği fascesi?

Consulluk gücünü ve vahşi baltaları ilk o ele geçirecek,

ve baba yeni bir kargaşa başlatan oğullarını

güzel özgürlük adına ceza çekmeye çağırarak.

Zavallı! Bu yaptığı sonrakilerce hep konuşulacak olsa da

Üstün gelecek vatan sevgin ve de ölçüsüz övgü isteğin.” (Verg. *Aen.* 6.817-23.)

Bu dizelerde Vergilius, Brutus’u ağır şekilde eleştirmiş gözükmektedir. Vergilius, Brutus’u mağrur (*superbam animam*) olarak nitelemiş ve ölçüsüz övgü isteği (*laudumque immensa cupido*) yüzünden çocuklarını öldürdüğünü ima etmiştir. Fakat bu durum bazı

¹¹⁴ Dion. Hal. *Ant. Rom.* 5.8.1.

araştırmacıları rahatsız etmiştir. Çünkü Vergilius'un büyük bir kahraman sayılan Brutus'u bu şekilde eleştirmesinin tuhaf olduğu düşünülmüştür. Dizeleri, bu ön kabule uygun hale getirmek için, sözcüklerin farklı anlamlarda kullanılmış olabileceği ileri sürülmüş, buna göre dizeler tekrar yorumlanmıştır. Metnin analizine geçmeden şiirde tartışmalı olan yerlere kısaca değinmek yararlı olabilir.

Birinci problem Brutus'a bağlı gözüken *animamque superbam* ifadesidir.¹¹⁵ *Animam* sözcüğüne gelen *-que* eki dolayısıyla “mağrur zihin” sözcükleri Brutus'u nitelemektedir. Kral Tarquinius'un lakabı olan *superbus* ön adının Brutus'a aktarılması ilginçtir. Bu problem Geç Antik Çağ yazarlarının da dikkatini çekmiştir. Geç 4. ve 5. yüzyıllarda yaşamış olan Servius,¹¹⁶ *-que* ekinin konumuna dair gramatik bir çözüm öne sürmeden sadece bu ön adın Tarquinius'a bağlı olduğunu belirtmiştir. Servius ile aynı yıllarda yaşadığı düşünülen Tiberius Claudius Donatus¹¹⁷ ise mağrurluk kusurunun Brutus'a değil Tarquiniislara ait olduğunu yazmıştır.

Bazı modern araştırmacılar da *superbam*ın gramatik olarak Brutus'a bağlı olmasını anlamsız bularak bu problemi çözmek için çeşitli öneriler ileri sürmüşlerdir. Peerlkampf,¹¹⁸ Servius'a göndermede bulunarak mağrur ön adının Tarquinius'un lakabı olduğunu, Brutus'a ait olamayacağını belirtmiş ve metinde hata olabileceğini düşünerek şu düzeltmeyi önermiştir: “*Vis et Tarquinius reges, animaeque superbae ultorem*

¹¹⁵ “*vis et Tarquinius reges animamque superbam*

ultoris Bruti fascisque videre receptos?”

¹¹⁶ Serv. 6.817

¹¹⁷ Tiberius Claudius Donatus, "Interpretationes Vergilianae," ed. Henricus Georgius (Leipzig: B. G. Teubner, 1905), 611.

¹¹⁸ P. Hofman Peerlkampf, *P. Vergilii Maronis Aeneidos Libri 1-6* (Leiden: H. W. Hazenberg et Socios, 1843), 445,46.

brutum.”¹¹⁹ Görüldüğü kadarıyla bu düzeltmeye katılan araştırmacı yoktur. Bunun yerine Norden,¹²⁰ gramatik bir çözüm önermiştir: Ona göre *animamque superbam*’da bulunan *-que* eki vurgu amaçlı eklenmiştir ve aslında bu ifade Tarquinius’a bağlıdır.¹²¹ Fakat Austin,¹²² *ultoris Bruti*’nin *fascesque receptos*’a bağlanması teorik olarak mümkün olsa da *-que* ekinin oldukça yersiz olduğunu ve şiirin doğal ritmini bozduğunu, bu nedenle Norden’in görüşünü savunmanın pek mümkün olmadığını belirtir. Bunun yerine o da farklı bir öneri getirerek *superbus* ön adının genellikle olumsuz anlamda kullanılsa da burada gururlu anlamında, olumlu şekilde kullanılmış olabileceğini öne sürmüştür.¹²³

Görüldüğü gibi bu öneriler, Vergilius’un Brutus gibi cumhuriyeti kuran bir kahramana mağrur demesinin olası olmadığı ön kabulüne dayanır. Sözcüklere farklı anlamlar yüklenmiş, Latin gramerinin sınırları zorlanmış ve hatta özgün metinden şüphelenilerek yeni düzeltmeler teklif edilmiş ve böylece şiirin anlamı değiştirilmeye çalışılmıştır. Diğer yandan bazı araştırmacılar bu görüşlere karşı çıkmıştır.

Conington¹²⁴ *superbus*’un Brutus’a özellikle ve isteyerek bağlandığını öne sürmüş ve metinden şüphe duyarak değişimler önermeyi gereksiz bulmuştur; Vergilius’un zamanında Brutus’un eyleminin bazılarınca kınandığını ve bunun Caesar’ın

¹¹⁹ “(görmek) ister misin Tarquiniili kralları ve (onların) mağrur zihinlerinin intikamını alan Brutus’u.”

¹²⁰ Eduard Norden, *P. Vergilius Maro Aeneis, Buch 6* (Stuttgart: B. G. Teubner, 1976), 328.

¹²¹ Bu durumda *genetivus* halde bulunan *ultoris Bruti, superbam* sözcüğüne değil *fascesque receptosa* bağlanır ve “(görmek ister misin) intikamcı Brutus’un ele geçirdiği *fasces*” anlamı ortaya çıkar.

¹²² R. G. Austin, *P. Vergili Maronis Aeneidos, Liber Sextus* (Oxford: Clarendon Press, 1977), 251-53.

¹²³ Kraggerud da bu görüşe katılmaktadır. Egil Kraggerud, *Vergiliana* (London and New York: Routledge, 2017), 241.

¹²⁴ John Conington, *P. Vergili Maronis Opera* (London: Gilbert & Rivington, 1863), 522.

suikastçılardan biri olan ünlü Marcus Iunius Brutus'un eylemiyle ilgili olabileceğini belirtmiştir. Thomas¹²⁵ bu düşüncüyü geliştirerek bu dizeleri M. Iunius Brutus'u ve Caesar'ın suikastini göz önüne alarak değerlendirmiştir; "Burada ancak bu denilmiş olabilir." diye düşünerek dizelerin farklı yorumlanıp sonra Latin gramerinin bu yoruma uydurulmasını "Augustus devri filolojisinin en zorlama hali" olarak nitelemiştir. Leigh¹²⁶ ise bazı antik metinlerde Brutus'un aşırı derecede katı ve sert karakterli olarak aktarıldığının da unutulmaması gerektiğini belirtmiştir ve Tarquinius ismi birkez anıldıktan sonra, *superbus*'un olumsuz anlamı akıllara geleceğine dikkat çekerek Vergilius'un *superbusu* olumlu anlamda kullanmış olmayabileceğini söylemiştir.

İkinci tartışma konusu ise 822 ve 823. dizelerin anlamı ve özellikle Brutus'un ölçsüz övgü isteği (*laudumque immensa cupido*) üzerinedir.¹²⁷ Bu dizeler hakkında ilk yorum 4. ve 5. yüzyıllarda yaşayan Augustinus'tan gelmektedir ve o bu dizeleri şöyle yorumlamıştır: Öncelikle konuşmak, bahsetmek (*ferent*) anlamına gelen sözcüğü "övmek" anlamında okuyarak Brutus'un *filicidium* dolayısıyla sonraki nesillerce övülecek olduğunu öne sürmüştür. Fakat o, bu anlamı verebilmek için Vergilius'tan alıntıladığı dizede, gelecek zaman kipinde olan *vincet* eylemini *vincit* yaparak geniş zamana çevirmiştir. Bu şekilde Augustinus, Anchises'in gelecekte olacak bir olayı bildirmekten çok bu olay üzerine kendi fikrini açıklıyormuş gibi bir anlam ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu sayede Augustinus, hem Vergilius'un hem de Roma halkının Brutus'un *filicidiumunu* övdüğü anlamını vermiştir. Ardından Augustinus'un Brutus'u

¹²⁵ Richard F. Thomas, *Virgil and the Augustan Reception* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), 211-13.

¹²⁶ Matthew Leigh, "Vincet Amor Patriae Laudumque Immensa Cupido," *Athenaeum* 100 (2012): 282-83.

¹²⁷ "infelix, utcumque ferent ea facta minores
vincet amor patriae laudumque immensa cupido."

oldukça ağır şekilde eleştirmesi, onun Hristiyan yazarlarda sıkça görüldüğü gibi eski, çok tanrılı Roma kültür ve geleneklerini abartarak kötüleme amacı taşıdığını akla getirmektedir.

Norden ve Austin, Augustinus'un yorumuna genel olarak katılmaktadırlar. Onlar da *ferent* sözcüğünü övmek anlamında kabul etmişlerdir. Bu durum övgü, şan isteği için oğullarını öldürmenin Romalılar tarafından övülecek bir davranış olarak görüldüğü anlamına gelmektedir. Norden'e¹²⁸ göre, bu durum problemlidir; çünkü Brutus'un *filicidiumu* zaten doğru bir davranıştır; övgü istencinin de Roma'da kötü bir şey olarak görülmediğini tam tersine olumlu kabul edildiğini ve bu durumun Antik Çağ ile ilgilenenleri hiç şaşırtmayacağını öne sürmüştür. Ona göre Brutus ve Romalılar, vatanseverliği ve övgü istencini kendi mutluluklarından üstün tutmaktadır ve bu davranışı dolayısıyla Brutus övgüye layıktır.

Bu görüşleri dolayısıyla Norden, Kraggerud¹²⁹ tarafından "Romalı şairden daha Romalı" olmakla eleştirilmiştir; övgü istencinin olumlu bir özellik olduğuna katılsa da *ferent* sözcüğünün övme değil tartışma anlamında kullanıldığını öne sürmüştür. Böylece *filicidium* Romalı halk tarafından eleştirilecek olsa da Vergilius'un bunu olumlu olarak gördüğünü düşünmüştür.

Görüldüğü gibi yine sözcüklerin farklı anlamlarda kullanıldığı iddia edilmektedir. Conington¹³⁰ bunun gereksiz olduğunu yazmıştır. Ona göre *ferent*'in övme anlamı taşıdığını iddia etmek zorlamadır. Son dizeyi Brutus'un ün kazanmak için acımasız olarak adlandırılmaktan çekinmediği şeklinde yorumlamıştır. Peerlkampf¹³¹ da

¹²⁸ Norden, *P. Vergilius Maro Aeneis, Buch 6*, 329.

¹²⁹ Kraggerud, *Vergiliana*, 239-41.

¹³⁰ Conington, *P. Vergili Maronis Opera*, 522.

¹³¹ Peerlkampf, *P. Vergilii Maronis Aeneidos Libri 1-6*, 445,46.

son dizedeki *ölçüsüz övgü isteği* sözcükleriyle, Vergilius'un Brutus'u üstü kapalı şekilde kınadığını öne sürmüştür. Leigh¹³² ise övgü istencini, *Aeneid*'in genel havası ve Yunan ve Roma felsefesi ışığında inceleyerek sözcüklerin olumlu anlamda kullanılmış olamayacağını ikna edici bir şekilde ortaya koymuştur: *Immensus* ön adının *metior* (ölçmek) fiilinin geçmiş zaman *participiumu* olduğunu hatırlatarak bu ön adın *-im* ön eki alarak ölçsüz, aşırıya kaçmış anlamında kullanıldığını aktarmış, bu görüşe örnek olarak Cicero'nun yazdığı “ölçsüz ve boş zenginlik, şan, güç ... isteği zihin hastalığıdır.”¹³³ örneğini vermiştir.

Latin dili ve şiirinin özellikleri sebebiyle bu yedi dizenin Vergilius araştırmacıları tarafından bunca farklı şekilde yorumlanmış olması şaşırtıcı değildir. Özellikle Norden ve Austin'in yorumlarında Brutus'un bir kahraman olduğu ve Vergilius'un onu eleştirmesinin düşünülemez olduğu ön kabulü açıkça görülür. Brutus'un hayatı boyunca yaptığı yararlı işler dolayısıyla övüldüğü, Roma'nın diğer önemli kahramanlarıyla birlikte anıldığı doğrudur. Fakat Antik Çağ'ın hem tanrıları hem de kahramanları erdem simgeleri değildirler ve birçok kusurları bulunmaktadır. Antik Yunan anlatılarında Theseus, Heracles, Bellerophon, Iason; Roma'da ise Romulus, Horatius,¹³⁴ M. Manlius Capitolinus, Cn. Marcius Coriolanus hemen akla gelen birkaç örnektir. Ayrıca Vergilius'un bu dizelerinde, Anchises'in Aeneas'a diğer kahramanların yanında Roma'nın her döneminde en nefret edilen karakterlerinden biri olan “Tarquinius'u görmek ister misin?” diye sorduğu da unutulmamalıdır. Romalılar bile kendi tanrı ve kahramanlarını siyah ve beyaz olarak görmezken, onların iyi ve kötü yanlarının olduğunu

¹³² Leigh, "Vincet Amor Patriae Laudumque Immensa Cupido."

¹³³ Cic. *Fin.* 1.59: “*Animi autem morbi sunt cupiditates immensae et inanes divitiarum, gloriae,...*”

¹³⁴ Horatius Cocles değil Horatii kardeşlerin en küçüğü kastedilmektedir.

kabul ederken modern araştırmacıların bu efsanevi kişileri modern bakış açısıyla kahraman olarak adlandırıp onların Romalılar tarafından eleştirilemeyeceği ön kabulünü benimsemeleri yanlış çıkarımlara neden olabilir.

Bu dizelerde ilk tartışmalı konu olan *superbam animam*'ın Tarquinius'a bağlı olduğu ya da aslında olumlu bir anlama geldiği görüşü, bu duruma örnektir. *Superbus* ön adı, “yukarıda olan” anlamına gelen *super* sözcüğü ve *-bus* ekinden meydana gelir. Bu ön ad, kendini başkalarından yukarıda gören, gururlu, kibirli, mağrur anlamlarında kullanılır. Aeneid destanında *superbus*'un kullanımını inceleyen Lloyd,¹³⁵ destan boyunca otuz yedi kez kullanılan bu ön adın düşmanı tanımlamak, alay etmek gibi olumsuz anlamlarda kullanıldığını ve çok nadir olarak kötü bir anlam içermediğini aktarmıştır. Kötü anlam içermediği iddia edilebilecek kullanımlarda, ön ad kişiler ya da halklara değil cansız nesnelere bağlanmıştır. Bu kullanımın en önemli örnekleri şunlardır: Tibur nehri için kullanılan “*mağrur Tibur*”,¹³⁶ Octavianus'un donanma komutanı Agrippa'nın Actium Savaşı'nı kazandığı için ödüllendirildiği denizci çelengi için kullanılan “*savaşın mağrur hatırası*”¹³⁷ ifadesi ve “*Venus'un mağrur yatağıyla onurlandırılmış ey Anchises!*”¹³⁸ cümlesidir. Bu kullanımlarda *superbus* kibirli, mağrur anlamından çok gururlu, yüce anlamında okunabilir. Fakat *superbus* ön adı karakterlere bağlanınca bunun olumsuz bir anlam ifade etmediğini öne sürmek zorlaşır. Aeneid destanının “en kibirli karakterleri” yedi kez doğrudan bu ön adın bağlandığı, Aeneas'ın baş düşmanı Turnus ve

¹³⁵ Robert B. Lloyd, "Superbus in the Aeneid," *The American Journal of Philology* 93 (1972): 125-32. Ayrıca bkz. David Christenson, "Superbia in Vergil's Aeneid: Who's Haughty and Who's Not?," *Scholia : Studies in Classical Antiquity* 11 (2002): 44-54.

¹³⁶ Verg. *Aen.* 7.630: “*Tiburque superbum*”

¹³⁷ Verg. *Aen.* 8.683: “*belli insigne superbum*”

¹³⁸ Verg. *Aen.* 3.475: “*coniugio, Anchise, Veneris dignate superbo*”

etrafındakilerdir.¹³⁹ Bu durumda Vergilius *superbus* ön adını gururlu anlamında kullanmış olabilir mi?

Ölümden kaçmak için hayatının büyük bölümünü kral ve kralın çocuklarının soytarısı olarak geçirmek ve bu nedenle gayet küçültücü olan ve aptal, kaba anlamına gelen Brutus takma adını (*cognomen*) almak zorunda kalan bir kişiye gururlu ön adının yakıştırılması pek olası gözükmemektedir. Aynı zamanda Leigh'in belirttiği gibi *superbus* denilince Roma tarihinin en mağrur karakteri, Roma'nın son kralı Lucius Tarquinius Superbus akla gelir. Kral Tarquinius'a *Superbus* takma adı katlettiği kayınpederi Kral Servius Tullius'un gömülmesine izin vermediği için bu acımasız davranışı dolayısıyla verilmiştir. Brutus, hem çocuklarına acımasızca davrandığına hem de Collatinus'u haksızca Roma'dan sürdüğüne göre Vergilius'un *superbus* ön adını, Tarquinius'un kine benzer şekilde mağrur, kibirli anlamına gelecek şekilde kullanmış olması akla daha yatkındır. Vergilius'un bütün dizelerini tek tek işlediği, defalarca kontrol ettiği ve hatta bundan dolayı hakkında halk söylencesi çıkmış olan bir şair olduğu göz önüne alındığında, sözcüklerini düşünmeden seçtiği ve farkında olmadan Brutus'a böyle olumsuz bir ön ad bağlamış olabileceği pek mümkün gözükmemektedir. Vergilius, Brutus'u bilerek kibirli olarak nitelemiştir. Böylece Brutus'un ikili doğasına, vatan sevgisi ve övgü istencine vurgu yapacağı 822 ve 823'üncü dizelere okuyucuyu hazırlamıştır.

Bu dizelere ve övgü istencine gelince, Leigh'in ikna edici şekilde ortaya koyduğu gibi "aşırı övgü istenci" ifadesini olumlu anlamda okumak zordur. O halde Vergilius neden Brutus'u aşırı övgü istenciyle suçlamış olabilir?

¹³⁹ Lloyd, "Superbus in the Aeneid," 130.

Olası açıklamaya göre Vergilius'un kabul ettiği Brutus karakteri, Livius'un insani Brutus'u değil, Dionysius'un oğullarının idamı sırasında hiçbir üzüntü belirtisi göstermeyen, cumhuriyeti kuran diğer büyük kahraman Collatinus'u sadece Tarquinius soyadını taşıdığı için sürgüne yollayan acımasız Brutus olabilir. Brutus, oğullarını hızlı ve işkencesiz bir şekilde değil de halka açık bir gösteri gibi idam ettirmesi yüzünden şair tarafından ölçsüz şan kazanma isteğiyle suçlanmış olabilir. Bu durumda incelediğimiz dizeler anlam kazanmaktadır;      *filicidium* acı ama gerekli bir eylem olarak görülse bile Brutus'un cezaya kayıtsız kalması, üzüntü belirtisi göstermemesi, cezayı şan kazanmak için bir gösteriye dönüştürdüğü yorumlarına neden olup onun kişiliğine gölge düşürmüş olmalıdır. O halde Vergilius'un, Brutus'un iki önemli karakter özelliğine vurgu yaptığı d ş n lebilir. Onun bir yandan vatan sevgisini övmüştür; ama diğer yandan da iki karakter özelliğini, aşırı övgü isteğini ve mağrurluğunu eleştirmiştir. Bu *filicidiumun* sonraki nesillerce konuşulacağını ve tartışılacağını aktarması da önemlidir. Bu durum, her ne kadar vatana karşı sorumlulukların kişisel ilişkilerin üstünde yer alması beklense de vatana ihanet gibi bir suçta bile *filicidiumun* kolay bir seçim olmadığını ve Romalılar tarafından eleştirilebildiğini göstermektedir.

Aynı dönemde yaşamış bir diğer şair olan Propertius'un Brutus'a yaptığı gönderme sadece iki sözcükten oluşur. Aeneas'ın babasını düşen Troya'dan kaçırmasını anlattıktan sonra gelecekte olacakları şöyle ifade eder:

“*gelir Decius'un cesareti ve Brutus'un baltaları*

ve Venus'un kendisi taşır Caesar'ının techizatını” (Prop. 4.1.44-46)

Propertius, Roma hakkında yazdığı şiirinin bu bölümünde, Troya yıkıldıktan sonra Roma olarak tekrar nasıl yükseleceğini anlatmaktadır. Yıkılan Troya'dan babasıyla birlikte zorlukla kaçan Aeneas, ileride Roma'yı kuracak olan Troya halkını İtalya'ya getirmiş, sonrasında Decius ve Brutus gibi kahramanlar sayesinde Roma savaşlar

kazanarak güçlenmiş ve sonunda Venus'un soyundan gelen C. Iulius Caesar, Roma'yı şairin gördüğü en büyük sınırlarına ulaştırmıştır. Peki Propertius, Roma'nın onlarca kahramanı arasından neden Decius ve Brutus'u seçmiş olabilir?

Bu dizede geçen Decius Mus ve Brutus'un ortak yanları, Roma için büyük fedakarlıklar yapmalarıdır. Decius Mus,¹⁴⁰ *consulluğu* sırasında, savaşı kazanmak için bir *consul*ün ölmesi gerektiği kehaneti üzerine atını düşmanının üzerine sürerek yaşamına son vermiştir. *Bruti secures* (Brutus'un baltaları) ise *consul*ün öldürme yetkisine işaret eder; çünkü idamlar bu baltayla gerçekleştirilir. Brutus'un baltaları ifadesi, Decius'un kendini feda etmesiyle birlikte düşünüldüğünde, şairin Brutus'un cumhuriyetin iyiliği için oğullarını öldürmesini kastettiği açıktır. İki eylem de vatan uğruna yapılan büyük fedakârlık anlatısı olarak okunabilir.¹⁴¹ Bu durumda Propertius'un *filicidiumu* olumlu gördüğü söylenebilir.

İncelenen bu üç Romalı yazar, Cumhuriyet Dönemi'nin sonlarında doğup Augustus'un yeni kurduğu imparatorluk sistemi altında eserlerini yazmışlardır. Fakat gençlikleri Cumhuriyet Dönemi'nde geçtiği için cumhuriyetçi fikirler ve değerler taşımaktadırlar. Özellikle M. Porcius Cato, M. Tullius Cicero gibi ünlü cumhuriyetçilerin, katılığı en yüce erdemlerden biri olarak görmelerinden etkilenmiş olmalıdırlar. Fakat İÖ 1. yüzyılın ikinci yarısında başlayan iç savaşlar sırasında C. Iulius Caesar, katılık

¹⁴⁰ Bilinen üç Decius vardır. Üçünün de tam adı Publius Decius Mus'tur. Deciusların ilki İÖ 340 yılı *consulu* Publius Decius Mus'tur. Latinlerle yapılan savaş sırasında "Roma bir *consul* kaybederse savaşı kazanacak." kehanetini alınca atını düşman saflarına sürerek intihar etmiştir. Onun oğlu olan Decius İÖ 297 yılı *consuluyken* Samnit halkına karşı yapılan savaşta aynı eylemi tekrarlamıştır. Torun olan üçüncü Decius 279 yılında, *consulluğu* sırasında Pyrrhus'a karşı savaşırken savaş alanında öldürülmüştür. Bazı kaynaklara göre ölmeden önce babasının ve dedesinin eylemini tekrarlamaya hazırlanmaktadır. Propertius'un kastettiği Decius'un hangisi olduğu belli değildir.

¹⁴¹ L. Richardson Jr., *Propertius Elegies 1-4* (Norman: University of Oklahoma Press, 1976), 418.

karşısında merhamet (*clementia*) erdemini ön plana çıkartarak örnek alınabilecek farklı bir davranış ortaya koymuştur. Caesar'dan sonra da uzun süre devam eden iç savaşlar sonucunda Roma; ekonomik, siyasal ve toplumsal olarak büyük bir değişime uğramıştır. O halde yeni kurulan rejimde doğup büyümüş Romalıların değer yargıları da değişmiş; Romalılar, Brutus'un katılığına ve *filicidiuma* farklı açılardan bakmaya başlamış olabilirler mi?

İS 1. yüzyılda, hala cumhuriyet olarak adlandırılan sistem, artık içten içe monarşiye dönüşmüştür. İkinci İmparator Tiberius ile birlikte Augustus Dönemi'nin görece edebi özgürlük ortamı ortadan kalkmış, monarşi tarafından zararlı bulunan eserler toplatılıp yakılmaya, yazarları yargılanmaya başlamıştır.¹⁴² Bu dönemde Brutus vakası hakkında yazan yazarlardan ilki Valerius Maximus'tur. Tiberius'un hüküm sürdüğü yıllarda yazdığı *Facta et Dicta Memorabilia* eseri Conte'ye¹⁴³ göre retorik okullarında kullanılmak için yazılmıştır ve örnek davranış sayılan erdemlerin ve kusurların derlemesidir. Valerius Maximus, derlediği bu örnek davranışları belli konu başlıkları¹⁴⁴ altında, belli erdem ve kusurlara vurgu yaparak gruplamıştır. Böylece benzer durumlarda farklı davranış biçimlerini tarihten örneklerle göstermiştir. Eserinin bir bölümünü de (5.8) babaların çocuklarına karşı katı davranışlarına¹⁴⁵ ayırmış ve bu başlık altında beş *filicidium* vakası aktarmıştır. Bunlardan ilki Brutus'un hikayesidir:

¹⁴² Edebi özgürlük ortamının ortadan kalkması aslında Augustus'un son döneminde başlamıştır. Örneğin Titus Labienus'un eserinin toplatılıp yakılması bu dönemde gerçekleşmiştir. Tiberius Dönemi'nde ise Cremutius Cordus'un kitabı toplatılıp yakılmış, yazar ise davasının sonucunu beklemeden intihar etmiştir.

¹⁴³ Conte, *Latin Literature: A History*, 381.

¹⁴⁴ El yazmalarında bulunan bu konu başlıklarının özgün olmadığı, sonradan eklendiği düşünülmektedir.

¹⁴⁵ *De severitate patrum in liberos*.

“*L. Brutus şöhret bakımından Romulus’a eştir; çünkü biri Roma şehrini kurmuştur, diğeri Roma’ya özgürlüğü getirmiştir. L. Brutus en yüksek memuriyete sahip olduğu sırada, bizzat kovduğu Tarquinius’un egemenliğini geri getirmeye çalışan öz çocuklarının yakalanıp kürsüsü önünde sopalarla dövölmelerini ve direğre bağlanıp baltayla idam edilmelerini emretti. Consulluk görevini yerine getirmek için babalık görevini bıraktı. Kamu cezasını uygulamamaktansa çocuklarından yoksun yaşamayı tercih etti.*” (Val. Max. 5.8.1)

Valerius Maximus’un son cümlesinden dolayı, bu olayı devletin yararı için kendi çıkarını yok sayan bir babanın hikayesi olarak değerlendirdiği düşünölebilir. Bunun dışında Brutus’un karakteri veya katılık üzerine olan tartışmalara girmemiştir. Yazar bu kısa aktarımında Brutus’a karşı olumsuz anlama gelebilecek bir sözcük kullanmamıştır.

Artık imparatorluk sisteminin iyice yerleşmiş olduğu İS 1. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan Silius Italicus,¹⁴⁶ hayatının son yıllarını Hannibal Savaşları’nı anlattığı uzun epik şiiri *Punica* adlı eserine adamıştır. Araştırmacılar, Silius’un tarihsel kaynak olarak Livius’u kullandığını tespit etmişlerdir.¹⁴⁷ Aynı zamanda Silius Italicus, Genç Plinius’tan öğrendiğimize göre çok büyük bir Vergilius hayranıdır¹⁴⁸ ve eserini yazarken *Aeneid*’den büyük ölçüde etkilenmiştir.¹⁴⁹ Livius ve Vergilius’un aktardığı Brutus

¹⁴⁶ Silius Italicus İS 26-101 yılları arasında yaşamıştır. Vespasianus Dönemi’nde yaptığı Asia *proconsulluğ*undan sonra kamu hayatından çekilmiştir.

¹⁴⁷ Conte, *Latin Literature: A History*, 492.

¹⁴⁸ Silius Italicus’un hayatı hakkındaki birçok bilginin kaynağı Genç Plinius’un Caninius Rufus’a yazdığı mektuptur (Plin. *Ep.* 3.7). Bu mektupta Plinius, Silius’un bulduğu bütün Vergilius kitaplarını, büstlerini, heykellerini satın aldığını, onun doğum gününü kendisinininkinden bile daha fazla önem vererek kutladığını ve mezarına bir tapınakmış gibi gittiğini aktarır.

¹⁴⁹ Conte, *Latin Literature: A History*, 492.

karakterlerinin farklı olduğu yukarıda tespit edilmişti. O halde Silius yararlandığı bu iki yazardan hangisinin aktarımını tercih etmiş ve *filicidiumu* nasıl algılamıştır?

Punica'nın on üçüncü kitabında, Scipio Africanus'un rüyası¹⁵⁰ olarak anılan bölümde Scipio, eski Roma kahramanlarını görür. Gördüğü kişilerden biri Brutus'tur ve *filicidium* vakasına çok kısaca değinilmiştir:¹⁵¹

“İşte (şurada) vahşi baltasıyla unutulmaz ününü hakeden Brutus.”

Silius olaydan kısaca bahsetse de seçtiği sözcükler oldukça anlamlıdır. Silius da Vergilius gibi otoritenin sembolü olan baltayı vahşi (*saeva securi*) olarak nitelemiştir. Vahşi baltayı Brutus'a bağlayarak bu sayede üne kavuştuğunu yazmıştır. Silius'un, Brutus'u ünlendiren olayın kralı kovup cumhuriyeti kurması değil de vahşi baltasıyla oğullarını öldürmesi olduğunu düşünmesi ilginçtir. Reitz,¹⁵² Silius'un dizesindeki eleştirel tonu farketmemiş olmasının imkânsız olduğunu belirtir. *Consul* baltasının vahşi olarak tanımlanması ve Brutus'un *filicidium* ile anılması, sert bir eleştiriden çok *filicidium* eyleminin rahatsız edici yönüne vurgu olabilir. Fakat Roma'da şiirlerin kulağa hitap ettiği ve Brutus adının “aptal,” “duygusuz” ve “hödük” anlamları göz önüne alınarak okunduğunda bu dizede çok daha sert bir eleştiri saklı olabilir:

“İşte (şurada) vahşi baltasıyla unutulmaz ismine layık olan ‘hödük’.”

¹⁵⁰ Scipio'nun Rüyası başlığı, Cicero'nun *De Re Publica* adlı eserindeki aynı adlı bölümü akla getirmektedir. Fakat Silius'un yazdığı S. Africanus'un rüyası içerik ve kurgu olarak Cicero'nunkinden farklıdır. Daha çok *Aeneid*'in 6. kitabının sonunda yer alan Aeneas'ın ölümler ülkesine yolculuğuna benzemektedir.

¹⁵¹ Sil. Ital. *Pun.* 13.721-2: “Nunc meritum saeva Brutum immortale securi / nomen, ...”

¹⁵² Christiane Reitz, *Die Nekyia in Den Punica Des Silius Italicus*, vol. 5 (Frankfurt, Bern: Verlag Peter Lang, 1982), 103.

Bu durumda Silius Italicus, Brutus'u ağır şekilde eleştirmiş olur. Şair şiirinin bu şekilde de anlaşılabilceğinin farkında olmalıdır.

Brutus vakası hakkında bilgi veren diğer bir yazar ise İS 1. yüzyıl sonlarında yaşamış ve Roma tarihini özetleyen *Epitoma* adında bir kitap yazmış olan Florus'tur. Roma tarihi hakkındaki en büyük kaynağı Livius'tur.¹⁵³ Brutus anlatısı şöyledir:

“Brutus gerçekten de kendi hanesinin yıkımı ve katline rağmen vatandaşların övgüsünü kazanmaya çalışmıştır. Çünkü, oğullarının kralları şehre geri getirmeye çalıştıklarını öğrenince onları foruma sürükledi, halk meclisinin ortasında sopalarla dövdü, baltayla boyunlarını vurdu. Amacı oğullarının yerine halkı seçerek açıkça devletin babası olarak görülebilmektir.” (Flor 1.3.)

Bu paragrafta dikkat çeken nokta, Florus'un *parricidium* sözcüğünü kullanmasıdır. Bu sözcük, aslen ana-baba katli için kullanılmakla birlikte kardeş, akraba katli ve vatana ihanet için de kullanılmıştır. *Parricidium*un bir Romalının düşünebileceği en büyük suçlardan biri olduğu göz önüne alındığında Florus'un etkili bir sözcük seçtiği görülmektedir. Dikkat çeken diğer bir nokta ise Brutus'un oğullarını foruma sürükleyip ağır şekilde cezalandırmasının amacının halkın gözüne girmek olduğunun belirtilmesidir. Bu durum Vergilius'un Brutus'a olan “ölçsüz övgü isteği” eleştirisini hatırlatmaktadır. Florus'un asıl kaynağı olan Livius'un insani Brutus'u yerine, Dionysius'un anlattığı acımasız Brutus karakterinin doğru olduğunu düşünüp aktarımını ona göre yapması önemlidir. Brutus'un oğullarını öldürmesini cinayet olarak gördüğü ve bu davranışını halkın gözüne girmek için yaptığını yazdığına göre Brutus'a ve *filicidiuma* karşı oldukça eleştirisel olduğunu öne sürülebilir.

¹⁵³ *Epitoma*'nın tam başlığı “yedi yüz yıl boyunca yapılan bütün savaşların Titus Livius'tan özetlenen iki kitabı”dır. Fakat genel olarak bu başlığın sonradan eklendiği kabul edilmektedir. Conte, *Latin Literature: A History*, 551.

Silius Italicus ve Florus'la aynı dönemde yaşamış ve bu anlatıya değinmiş diğer bir yazar Plutarchus'tur. Plutarchus aslen Yunan olmasına ve o kültürde yetişmesine rağmen Roma vatandaşıdır ve İmparator Vespasianus da dahil olmak üzere birçok üst düzey Romalıyla bağlantısı vardır.¹⁵⁴ Bunun yanı sıra kitaplarının Romalılarca da okunuyor olması, onun yazdıklarını bu araştırmanın amacı açısından önemli hale getirmektedir. Yazdığı kitaplarda biri Yunan ve biri Romalı olmak üzere iki önemli kişiyi karşılaştırmıştır. *Paralel Hayatlar* başlığını taşıyan bu kitaplarda, özellikle erken Roma tarihinden karakterler için kullandığı asıl kaynaklar Dionysius ve Livius'tur.¹⁵⁵ Plutarchus, Brutus vakasından *Publicola*¹⁵⁶ kitabında bahsetmiştir. Anlatısı Dionysius'unkini oldukça yakından takip etmesine rağmen¹⁵⁷ Brutus'a eleştirileri çok daha ağırdır. Zira oğul Brutusların krallıktaki avantajları için değil, babalarının "aptallığı ve acımasızlığından" kurtulmak için cumhuriyeti devirme girişimine katıldıklarını belirtmiş ve Brutus'a verilen takma adın nedenlerinden birinin suçlulara karşı oldukça acımasız davranması olduğunu eklemiştir.¹⁵⁸ Başka bir satırda Brutus'u sert ve öfkeden gözü dönen bir adam olarak tanımlamıştır.¹⁵⁹ Plutarchus, Brutus'un idam sırasında hiç üzüntü belirtisi göstermediğini belirttikten sonra, dikkat çektiği bu davranışın yerilmesi

¹⁵⁴ Philip A. Stadter, "Plutarch and Rome," in *A Companion to Plutarch*, ed. Mark Beck (Oxford, Chichester: Wiley Blackwell, 2014), 14.

¹⁵⁵ Maria Teresa Schettino, "The Use of Historical Sources," *ibid.*

¹⁵⁶ Publius Valerius Publicola veya Poplicola Roma Cumhuriyeti'nin ilk yılındaki dört *consul*dan biridir. Kral Tarquinius'un kovulmasında büyük rol oynamıştır.

¹⁵⁷ Livius ve Dionysius'un Brutus'un hayatı hakkında yazdıkları arasındaki en büyük fark, Collatinus'un sürgünü ve Brutus'un oğullarını cezalandırdığı sırasındaki tutumudur. Plutarchus iki durumda da Dionysius'u takip etmiştir. Bunun yanında Schettino, Plutarchus'un Dionysius'tan alıntıladığı sekiz pasajı bulunduğunu saptamıştır. Schettino, "The Use of Historical Sources," 422.

¹⁵⁸ Plut. *Vit. Publ.* 3.4.

¹⁵⁹ Plut. *Vit. Publ.* 3.1.

mi övülmesi mi gerektiği konusunda şüpheli olduğunu aktarmıştır.¹⁶⁰ Brutus'un ya erdeminin büyüklüğünden dolayı acı hissetmediğini ya da öfkesinin büyüklüğünün onu hissizleştirdiğini söyleyerek, bu yaptığına insanlara değil tanrılara ya da vahşi hayvanlara özgü olduğunu eklemiştir. Fakat hemen ardından Brutus'un bu davranışını değerlendirirken onun acımasızlıkla değil, cumhuriyeti kuran ünlü bir karakter olduğu göz önüne alınarak erdemle davrandığına inanmanın daha doğru olacağını belirtmiştir. Plutarchus, L. Brutus'a, Caesar'ın ünlü suikastçısı M. Brutus'u anlattığı kitapta da değinmiştir. L. Brutus'un soğuk dövülmüş bir kılıç gibi sert bir karakterinin olduğunu ve tiranlara duyduğu öfke nedeniyle oğullarını bile öldürdüğünü aktarmıştır.¹⁶¹

Plutarchus'un, Dionysius'un sert ve acımasız Brutus karakterini kabul ettiği açıktır. Plutarchus'un asıl kaynakları Livius ve Dionysius olsa da, başka eserlerinde bugüne kalmayan Valerius Antias, Fabius Pictor, Claudius Quadrigarius gibi yazarlara da atıfta bulunması, Brutus hakkında yazarken bu kaynaklardan da yararlanmış olabileceğine işaret eder. Bu durumda eğer yazar, bu kaynakları karşılaştırıp acımasız Brutus anlatısını tercih ettiyse bu durum Livius'un Brutus karakterini değiştirip ona insani duygular kattığına ve Romalıların bildiği Brutus'un sert, acımasız ve duygusuz olduğuna dair başka bir kanıt olabilir.¹⁶² Başka dikkat çeken bir nokta, Plutarchus'un aktarımının Dionysius'a oldukça yakın olmasına rağmen ondan çok daha sert şekilde Brutus'u eleştirmesidir. Ancak kullandığı bunca sert sözcüğe rağmen Brutus'un cumhuriyeti kurması nedeniyle Romalılarca çok önemli bir kişi sayıldığını ve onun hakkında bir yargıya varırken ününün göz önüne alınması gerektiğini eklemesi ilginçtir. Plutarchus,

¹⁶⁰ Plut. *Vit. Publ.* 6.4.

¹⁶¹ Plut. *Vit. Brut.* 1.

¹⁶² Plutarchus'un aktarımının Dionysius'a çok benzer olması ve geç yaşta öğrendiği, çok iyi olmayan Latincesi (Plut. *Vit. Dem.* 2.2) nedeniyle ayrıntılı bir karşılaştırma yapamamış olması da ihtimal dahilindedir.

cumhuriyeti kuran önemli bir şahsı böylesine eleştirmenin eserini okuyacak bazı Romalıları rahatsız edebileceğini düşünmüş ve böyle bir cümle eklemiş olabilir.

İncelenen bütün metinler sonucunda Brutus'un iki farklı şekilde resmedildiği görülmüştür. Birincisi, Livius'un aktardığı *consulluk* görevi nedeniyle oğullarını idam ettirmek zorunda kalan ve onların ölümüne üzülen daha insani Brutus; diğeri ise Dionysius'un aktardığı oğullarına hiçbir merhamet ve üzüntü göstermeden idam ettiren acımasız Brutus'tur. Bu *filicidium* hakkında yazdıkları günümüze ulaşmış olan en eski iki yazarın, aynı kaynakları kullanmalarına rağmen iki farklı Brutus karakteri ortaya koymaları şaşırtıcıdır. Bu kaynaklara erişimleri olduğu düşünülebilecek Vergilius, Florus, Silius Italicus ve Plutarchus da Brutus'u şan isteği ve acımasızlıkla suçlayarak Dionysius'un modelini tercih etmişlerdir. Özellikle kendi tarih kitabını yazarken neredeyse Livius'unakinin özetini çıkartan Florus'un bile, bu konuda Livius'un değil Dionysius'un Brutus'unu tercih etmesi şaşırtıcıdır. Diğer yandan Livius'un öne sürdüğü daha insani Brutus'a katılan bir başka yazar daha yoktur. Propertius ve Valerius Maximus ise Brutus'un eleştirilen özelliklerine değinmeden, sadece devletin iyiliği için iki oğlunu birden feda ettiğini düşünmektedirler.

Brutus, krallığa son verip Roma'ya "özgürlüğü" getirdiği için, Romalıların gözünde büyük bir kahraman sayılmış ve sıklıkla cumhuriyetin diğer kahramanlarıyla birlikte anılmıştır. Ancak bazı antik yazarların Brutus'u eleştirdikleri nokta, Dionysius'un şu sorusunda saklıdır: Brutus, daha çok genç olan oğullarını hızlı ve acısız bir şekilde öldürtebilecekken, halk da bunu isterken o neden halkın önünde, uzun, işkenceli ve onur kırıcı bir şekilde öldürtmüştür? Birçok antik yazarın işaret ettiği cevaba göre halkın gözüne girmek ve şan kazanmak içindir. Özellikle idam sırasında hiçbir duygu belirtisi göstermemesi bu yoruma yol açmıştır ve acımasızlıkla suçlanmıştır. Öte yandan Livius'un anlatısı bu bakış açısına uymamaktadır. O, Brutus'un oğullarının ölüm kararını

kendi başına almadığını, sadece bu kararı uyguladığını aktarmıştır. Onun anlatısında Brutus'un cezaya müdahale şansı yoktur ve Brutus idam sırasında açıkça üzüntü göstermiştir. Böylece Livius, cumhuriyeti kuran bu ünlü kişinin acımasız ve hırslı görünebilecek karakterini anlatısında küçük değişiklikler yaparak yumuşatmak ve Brutus'u farklı yansıtmak istemiş olabilir. Aynı zamanda iyi bir özellik sayılan katılığı, güçlü bir Brutus karakterinden alıp cumhuriyet rejiminin bir ilkesi olarak kullanmış ve bu sayede bu güçlü öyküyü, eserinin tamamında görülen yasallık ve adillik ana fikrini vurgulamak için ustaca kullanmıştır. Ayrıca Livius'un Brutus'un karakterini yumuşatması bu hikâyeden rahatsız olduğuna; fakat Brutus gibi bir karakteri eleştirmek yerine öyküyü değiştirmeyi tercih ettiğine işaret ediyor olabilir.¹⁶³ Bütün bunlar bugüne ulaşmayan daha eski eserlerde de Brutus'un, Dionysius'un aktardığı gibi oldukça katı ve duygusuz bir kişi olarak resmedildiğini, Livius'un insani Brutus karakterinin ise yazarın söylenceye kendi müdahalesi olduğunu düşündürmektedir. Dolayısıyla Roma halkının gözünde yaygın kabul gören Brutus karakteri acımasızlığa varan katılığı ve şan isteğiyle biliniyor olabilir.

Brutus vakasının yararlı bir örnek davranış mı yoksa acımasızlık olarak mı görüldüğüne gelince, Brutus'un birçok yazar tarafından eleştirilmesi, bu örnekteki *filicidiumun* olumlu bir örnek davranış olarak görülmesini güçleştirmektedir. Brutus'un oğullarını kayırmaması bazılarınca övülmüş olabilir; fakat Brutus'un çocuklarına karşı hiçbir sempati göstermemesi ve gerektiğinden de katı davranması çoğu yazarın acımasızlık suçlamasına yol açmıştır. Bu eleştiriler ortadayken Propertius ve Valerius Maximus'un *filicidiumu* devlet adına büyük bir fedakârlık olarak görmeleri nedeniyle,

¹⁶³ Modern okuyucu için tarihi karakterleri ve olayları bu şekilde çarpıtmak çok kötü bir eylem olarak görülse de Romalılar için bu durum kabul edilebilirdir. Cicero, söylenmek istenen fikri daha iyi aktarmak için tarihin değiştirilebileceğini yazmıştır. Cic. *Brut.* 42.

Brutus vakasının bütün Romalılarca taklit edilmesi istenilen örnek davranış olarak algılandığını iddia etmek zordur.

Bu eleştiriler, özellikle çağ değiştikçe daha görünür olmuştur. Cumhuriyet Dönemi'nde doğup, hala cumhuriyetçi değerlerin unutulmadığı Augustus Devri'nde yazan Propertius, Brutus'un eylemini onaylamıştır. Aynı dönemlerde yaşamış Vergilius eleştirilerinin üstü kapalıdır. Livius ise Brutus'un karakterinin aşırı yanlarını törpüleme zorunluluğu hissetmiştir. Buna rağmen Augustus devri yazarları, Brutus'un eleştirilmesi mi yoksa övülmesi mi gerektiğine tam karar verememiş gözükmetedirler ve eleştirileri kısıtlıdır. Augustus sonrası İmparatorluk Devri yazarlarından olan Silius Italicus, Florus ve Plutarchus'un Brutus hakkındaki düşünceleri ise daha keskindir. Özellikle Livius'tan oldukça etkilenmeleri¹⁶⁴ dolayısıyla onun daha insani Brutus'unu kabul etmeleri beklenirken Silius, Brutus'u üstü kapalı ama ağır, Florus ise doğrudan ağır bir şekilde eleştirmiştir. Plutarchus ise ona acımasız, aptal, aceleci ve hiddetli diyerek en açık eleştiri yapımıştır. Bu durumda elimize geçen metinler ışığında, çağ değiştikçe bu eyleme bakışın da değiştiği, daha eleştirel yorumların ortaya çıktığı söylenebilir.

II.1.1.2. Spurius Cassius Vecellinus (Vicellinus)

Spurius Cassius Vecellinus (ya da Vicellinus) (*RE*: 91) Erken Cumhuriyet'in önemli kişilerinden biridir. İÖ 502, 493 ve 486 yıllarında olmak üzere üç kez *consul*

¹⁶⁴ Conte, *Latin Literature: A History*, 374. Livius'un eseri *Ab Urbe Condita*, çıktığı andan itibaren oldukça popüler olmuştur ve Roma tarihi hakkında yazan birçok yazar tarafından kaynak olarak kullanılmıştır. Genç Plinius'un anlattığına göre bir İspanyalı Livius'un ününden o kadar etkilenmiştir ki dünyanın bir ucundan sadece ona bir kez bakmak için Roma'ya gelip geri dönmüştür. (Plin. *Ep.* 2.3.8)

seçilmiş, 501 yılında Roma'nın atanan ilk *dictatorunun*¹⁶⁵ yardımcısı (*magister equitum*) olarak görev yapmıştır. İlk *consulluğu* sırasında, başarılı bir sefer yürütüp zafer töreni kutlama hakkı kazanmıştır. İkinci *consulluğunda*, Latin şehirleriyle yapılan ünlü ittifak anlaşmasını müzakere etmiştir. Üçüncü *consulluğu* sırasında, Hernici halkı ile barış anlaşması imzalamış ve kazanılan toprakların bir kısmını Latin müttefiklere, bir kısmınıysa Roma halkına dağıtmak istemiştir. Bunun yanında görünürde Roma Cumhuriyeti'ne ait olan, fakat aristokratlar tarafından elde tutulan bazı toprakların da paylaşılması için çalışınca topraklarını kaybetmek istemeyen senatörler, Cassius'a karşı çıkmaya başlamışlardır. Senato tarafından yönlendirilen eş *consul* Verginius,¹⁶⁶ yaptığı halk konuşmalarında, bu topraklardan pay alan Romalıların Cassius'un kölelerine dönüşeceğini söylemiş, onun bu toprak dağıtımına müttefik kentleri de dahil etmesinin nedeninin kendisine krallık yolunu hazırlamak olduğunu öne sürmüştür. Verginius'un bu toprakların müttefiklere değil, sadece Romalıları dağıtılacağını vadetmesi üzerine Roma halkı taraf değiştirerek onu desteklemeye başlamışlardır. Cassius, kaybettiği desteği geri kazanmak için Sicilya tahılından¹⁶⁷ elde edilen paranın halka geri dağıtılmasını teklif edince halk bunu açıkça krallığı satın alma girişimi olarak görüp ona tamamen düşman kesilmişlerdir. *Consulluğu* bitince kral olmaya çalışmak suçlamasıyla vatana ihanetten yargılanmış ve öldürülmüştür. Cassius'un yargılanıp öldürülmesiyle ilgili üç farklı anlatı vardır: (i) *Quaestorlar* tarafından suçlanmış, halk tarafından mahkûm edilmiş ve öldürülmüştür, (ii) Halk tarafından yargılanması sırasında babasının da aleyhine şahitlik

¹⁶⁵ Titus Larcus Flavus'un.

¹⁶⁶ Dionysius'un anlatısında Verginius'un yanında halk temsilcileri de Cassius'a karşı çalışmıştır.

¹⁶⁷ Sicilya'dan tahıl almak için ödenen ücret, Sicilya tiranı Gelon tarafından Romalıları iade edilmiş, tahıl hediye olarak yollanmıştır. Dion. Hal. *Ant. Rom.* 8.17.

etmesi üzerine suçlu bulunup öldürülmüştür, (iii) Babası tarafından bizzat ölüm ve yaşam hakkıyla yargılanmış ve öldürülmüştür.

Üçüncü anlatı Roma tarihinin ikinci *filicidium* vakasına işaret eder. Bu *filicidium*un yasal dayanağı, memuriyetten gelen *imperium* değil babanın sahip olduğu *patria potestas*tır. Bu vaka *patria potestas*ın en uç kullanımı olan ölüm ve yaşam hakkının ilk örneğidir. Babası tarafından öldürülen kişinin üç kez *consulluk* yapmış, ileri yaşta bir kişi olması bu yetkinin gücünü göstermesi açısından önemlidir. Bunun yanında ortada bir vatana ihanet durumu olduğu için bu *filicidium* örnek davranış olarak görülebilir. Cassius'un ölümü hakkında ayrıntılı bilgi veren en önemli kaynaklar T. Livius ve Dionysius'tur.¹⁶⁸ Bunun yanında Cicero, Diodoros Siculus, Valerius Maximus, Yaşlı Plinius ve Florus da bu olaya kısaca değinmiştir.¹⁶⁹ Peki bu yazarlar bu üç yargılama ve ölüm anlatısından hangisini daha olası bulmuşlardır ve bu *filicidiumu* nasıl değerlendirmişlerdir? Bu soruların yanıtlanması için incelemeye en eski kaynaklar olan Cicero ve Diodoros'tan başlanabilir.

Cicero *De Re Publica* adlı eserinin bir bölümünde kralların kovuluşundan sonra *patricius* ve *plebs* sınıfı arasındaki güç mücadelesinden bahsetmiştir. *Plebs* sınıfının yavaş yavaş güçlendiğini aktaran Cicero, buna rağmen senatoyu o zamanlar en bilge ve cesur kişiler yönettiğinden dolayı *plebs* sınıfının senatoya saygı gösterdiğini yazmıştır. Bu noktada Cicero Cassius'un ölümünü örnek olarak vermiştir:

“Cumhuriyet bu durumdayken, bir *quaestor*, halkın gözünde çok popüler olmasına rağmen *Sp. Cassius*'u kral olmaya çalışmakla suçladı. Sizin de işittiğiniz gibi, babası

¹⁶⁸ Liv. *Epit.* 2.41; Dion. Hal. *Ant. Rom.* 8.69-80.

¹⁶⁹ Cic. *Rep.* 2.60; Diod. Sic. 11.37.7; Val. Max. 5.8.2; Plin. *HN* 34.4; Flor. 1.17.7.

onun suçlu olduğuna kanaat getirdiğini söyleyince, halkın geri adım atmasıyla ölümle cezalandırdı.” (Cic. Rep. 2.60)

Cicero’nun anlatımında halkın başlangıçta Cassius’u desteklediği gözükmemektedir. Fakat “*halkın geri adım atmasıyla*” (*cedente populo*) sözcüklerinden anladığımıza göre halk, Cassius’u suçlu bulma niyetinde değilken babasının onun suçlu olduğunu düşündüğünü söylemesi üzerine ikna olmuştur. Böylece her zaman katılık erdeminin büyük savunucularından biri olan Cicero, Cassius’un ölümünü örnek vererek iki noktaya vurgu yapmıştır: (i) O zamanın senatörlerinin, suçlu olan oğullarına karşı bile tanıklık yapacak kadar katılık erdemine sahip olduklarına, (ii) Bütün sınıf çatışmalarına rağmen geçmişte *plebs* sınıfının senatörlere saygı duyduklarına.

Cicero ile aynı dönemde yaşamış diğer bir yazar Diodorus’tur. Pers-Yunan savaşlarını anlatan Diodorus, bu savaşın yaşandığı sırada bir paragrafla Romalıların Volsci halkına karşı zafer kazandığını ve Cassius’un kral olmak istemesi üzerine yargılanıp idam edildiğini aktarır; ancak Cassius’un babasına ilişkin hiçbir şey söylemez. Yunan Tarihi’ni anlatan Diodorus’un amacı, bu olayların İtalya Tarihi’nde hangi zamana denk geldiğini göstermektir. Bu nedenle Cassius’un kısaca öldürüldüğünü aktarır, ölümünün nasıl olduğuyla ilgili detay vermemiştir. Fakat Roma’da yaşanan başka *filicidium* anlatılarının Diodorus’un dikkatini çekmesi ve kısa aktarımlarında bunlardan bahsetmiş olması,¹⁷⁰ Cassius’un *filicidium* sonucu öldüğünü yoksaydığına değil, yararlandığı kaynaklarının bu olaydan bahsetmediğine işaret ediyor olabilir.

T. Livius ve Dionysius, Cassius’un *quaestor*lar tarafından suçlanmış, halk tarafından suçlu bulunmuş ve öldürülmüş olduğuna inanmaktadırlar. Babanın şahitliğine

¹⁷⁰ Bkz. bölüm II.1.1.3 ve II.1.2.1.

dair bir bilgi vermemişlerdir. T. Livius idamdan sonra Cassius'un evinin resmi kararlarla (*publice*) yıkıldığını aktarmıştır.

Her iki yazar da Cassius'un ölümüne dair başka bir anlatı daha olduğunu belirtmişlerdir. Bu anlatı Cassius'un doğrudan babası tarafından *patria potestas* ile öldürüldüğüdür. Fakat iki yazar da Cassius'un *filicidium* sonucu öldüğüne inanmamaktadır. Buna rağmen kaynak olarak kullandıkları bazı önemli antik tarihçilerin Cassius'un *filicidium* sonucu öldüğünü aktarmaları sebebiyle bahsetmeye değer bulduklarını yazmışlardır.¹⁷¹ Bu anlatıya göre Cassius'un kral olmaya çalıştığını ilk önce babası farketmiş, oğlunu kendi evinde, özel olarak yargılamış ve suçlu bulup öldürmüştür. Dionysius, Cassius'un ne şekilde infaz edildiğini anlatmazken Livius onun önce dövürülüp sonra öldürüldüğünü aktarmıştır. İdamdan sonra Dionysius, Cassius'un evinin bir bölümünün yıkılıp tapınak yapıldığını, Livius ise Cassius'un *peculiumunun* babası tarafından Ceres'e adandığını yazmıştır. O halde bu üç farklı anlatı hakkında ne düşünülmelidir?

Cassius'un babası tarafından öldürülmüş olmasının tutarsız olduğunu ortaya ilk koyan yazar Dionysius'tur. Dionysius eleştirisine öncelikle L. Brutus ve Torquatus'a gönderme yaparak erken Roma'da oğullarına merhamet göstermeyen öfkeli, katı ve sert baba anlatıları olduğunu hatırlatmış ve Cassius'un babası tarafından öldürülmesinin makul görünmese bile yine de tamamen reddedilmemesi gerektiği uyarısıyla başlamıştır. Ardından bu *filicidiumu* neden inandırıcı bulmadığını şöyle açıklamıştır: Cassius'un evinin yıkılıp bir bölümüne Tellus Tapınağı yapıldığını, mallarına el koyulduğunu ve bu malların farklı tapınaklara dağıtıldığını hatırlatmıştır. Öte yandan Romalıların, babalarının ölümüne kadar kendi üzerlerinde varlık bulunduramadıklarına işaret etmiş ve

¹⁷¹ Bu kaynakların neler olduğuna dair bkz. 99. dipnot.

şu soruyu sormuştur: Eğer ki Cassius babası tarafından yargılanıp idam edilmişse, zaten suçsuz babaya ait olan mallara devlet neden el koymuştur? Bu durumun büyük bir haksızlık olduğunu ve devletin böyle bir karar almasının mümkün olmadığını öne sürmüştür. T. Livius ise Cassius'un ölümünden sonra *peculiumunun* babası tarafından bağışlandığını aktarmıştır. Bu durum ya Livius ve Dionysius'un *filicidium* vakasını farklı kaynaklardan aktardıklarına ya da Livius'un da bu tutarsızlığı farkederek *peculiuma* el koyulmadığını fakat bağışlandığını yazarak anlatıyı düzelttiğine işarettir. Bunun dışında, Livius bu *filicidiuma* inanmadığını kendisi dile getirmekte ancak neden inanmadığını belirtmemektedir.

Münzer,¹⁷² Cassius anlatısının geçirdiği aşamaların şöyle olabileceğini aktarır: En eski *annales* yazarları, tapınak ve heykel yazıtlarına dayalı halk söylencelerinden yola çıkarak, Cassius'u babasının yargılayıp öldürdüğünü, *peculiumunu* ise bağışladığını yazmışlardır; İÖ 2. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan tarihçi Piso, Cassius gibi güçlü bir figürün hala babasının otoritesi altında olmasını olanaklı bulmayarak, onun halk tarafından yargılandığını, babanın sadece oğlu aleyhine tanıklık ettiğini yazarak anlatıyı biraz değiştirmiştir; Sulla dönemi *annales* yazarları ise, babayı anlatıdan tamamen çıkartıp Cassius'un halk tarafından yargılanıp idam edildiğini aktarmışlardır.

¹⁷² F. Münzer, "Cassius 91," in *Paulys Realencyclopädie Der Classischen Altertumswissenschaft* ed. Georg Wissowa (Stuttgart: J.B. Metzlerscher Verlag, 1899).

Münzer'in açıklamasını ikna edici bulan Lintott,¹⁷³ özünde devleti ele geçirmeye çalışan oğlunu öldüren babanın hikayesinin geç 2. yüzyılın politik ortamına¹⁷⁴ uyarlanarak tekrar aktarıldığını öne sürmüştür.

Öncelikle Dionysius'un dikkat çektiği problem önemlidir. Cassius babası tarafından cezalandırılmışken devletin aslında *paterfamilias*a ait olan mallara el koyması mantıklı gözükmemektedir.¹⁷⁵ Başka bir problem ise Cassius'un idam şeklidir. Livius'un bahsettiği, önce dövüp sonra öldürmek (*verberasse ac necasse*) resmi idam biçimidir.¹⁷⁶ Cassius'un babası, oğlunu sıradan vatandaş olarak evinde yargılayıp öldürdüyse, bu ölüm cezasını uygulatmak için bu çubuk demetini taşıyan bir *lictora* ihtiyacı vardır. Bu durumda Cassius'un babası ceza için bir yüksek memuru mu çağırmıştır yoksa kendi başına bu infaz biçimini taklit mi etmiştir? Bu sorunun cevabı verilemese de bu uyuşmazlık *filicidium* anlatısının başka bir tutarsızlığına işaret etmektedir.

Diğer yandan bu iki yazarın inandıkları, Cassius'un halk tarafından, babasının müdahalesi olmadan öldürülmesi anlatısının da bazı problemleri vardır. Cassius'un yıkılan evi yerine yapılan Tellus Tapınağı'nın önünde, bereket tanrıçası Ceres'in heykelinin yanında, Halk Meclisi ya da senato kararıyla dikildiği anlaşılan Cassius'un

¹⁷³ A. W. Lintott, "The Tradition of Violence in the Annals of the Early Roman Republic," *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 19, no. 1 (1970): 18-22.

¹⁷⁴ Lintott, özellikle yönetimi ele geçirmeye çalıştıkları suçlamasıyla katledilen Gracchus kardeşleri ve İtalya'daki müttefik kentlere birtakım haklar vermeye çalışan fakar suikaste uğrayan M. Livius Drusus'u kastetmektedir.

¹⁷⁵ Lintott'a göre baba, oğlunun evinin devlet tarafından yıkılmasını onaylamış olabilir. Fakat Livius'un tercih ettiği gibi babanın, Cassius'un *peculiumunu* doğrudan bağışladığını yazan antik tarihçiler de varken Dionysius'un evin devlet tarafından yıkıldığını özellikle belirtmesi farklı anlatımlardaki karışıklığı ortaya koymaktadır.

¹⁷⁶ Bkz. s. 2.

bronzdan bir heykeli bulunmaktadır. Bu heykel İÖ 158 yılına kadar orada kalmış, bu tarihte *ensorlar* tarafından eritilmiştir.¹⁷⁷ Bu durumda halkın Cassius'u mahkûm edip evinin yıkılmasına karar verdikleri halde evinin önündeki heykele dokunmamaları tutarsızdır. Cassius, kariyeri boyunca birçok savaş kazandığından halk arasında oldukça popülerleşmiş olmalıdır. Cassius'un halk tarafından heykelinin dikilmesi ve uzun çağlar boyunca yıkılmaması, halkın sonradan Cassius'u ölüme sürükleyen *quaestor*lara duyduğu öfke¹⁷⁸ ve Cassius'un ancak babasının davaya müdahil olmasıyla suçlu bulunması gibi anlatılar Cassius'un aslında halk desteğini kaybetmediğini düşündürmektedir.¹⁷⁹ Böylece onun gerçekten halk tarafından mahkûm edilip öldürüldüğüne inanmak güçtür. Bu üç farklı ölüm anlatısının hepsinde tutarsızlıkların bulunması, dördüncü bir seçeneğe işaret etmektedir: Cassius popülerliği yüzünden senatoyu ürkütmüş, *patriciuslar* tarafından hukuksuzca öldürülmüş başka bir halk lideri¹⁸⁰ olabilir.¹⁸¹ Eğer senato gerçekten kendi başına, yargılama olmadan bir halk

¹⁷⁷ Yaşlı Plinius'un, 133 yılı *consulu*, tarihçi Piso'yu alıntılararak aktardığına göre İÖ 158 yılı *ensorları* forum civarındaki halk veya senato kararı olmadan dikilmiş bütün heykellerin yıkılmasına karar vermiştir. Bu kriterlere uymayan Sp. Cassius'un bronz heykeli ise kral olmaya çalıştığı için *ensorların* inisiyatifiyle eritilmiştir. (Plin. *HN* 34.30)

¹⁷⁸ Liv. *Epit.* 2.43.

¹⁷⁹ Özellikle tahıl ücretinin dağıtılmasını teklif ettiği için halkın Cassius'a düşman olduğu düşüncesi inandırıcı değildir.

¹⁸⁰ Örneğin Sp. Maelius 439 yılındaki kıtlıkta tahıl alıp halka dağıtınca aristokratlar tarafından kral olmaya çalışmakla suçlanarak yasadışı şekilde katledilmiştir. M. Manlius Capitolinus *plebslerin* borçlarını kendi cebinden ödediği için aynı şekilde kral olmaya çalışmakla suçlanmış, yargılanarak öldürülmüştür. Anlatılar, Capitolinus'un yargılama sürecinin problemleri olduğuna işaret etmektedir. Cassius'un öyküsü, Latin müttefiklere vatandaşlık vermeye çalışırken senatonun öfkesini üzerine çeken ve suikaste uğrayan M. Livius Drusus'u da akla getirmektedir.

¹⁸¹ Harris de Cassius'un politik mücadeleleri sırasında bilinmeyen bir sebeple hayatı kaybetmiş tarihsel bir figür olabileceğini belirtmiştir. Bkz. Harris, "The Roman Father's Power of Life and Death," 83.

liderini katletmişse, senatörler sınıfından olan *annales* yazarları bu anlatıdan rahatsız olmuş ve bazı değişiklikler yapmış olabilirler. Senatoyu bu yasadışı cinayetten kurtarmanın en kolay yolu, Cassius’u yasal olarak hızlıca öldürme gücüne sahip tek kişiyi, yani babasını anlatıya dahil etmektir.

Bu modeli de inandırıcı kılmayan bir nokta vardır: Cassius gibi gücünün doruğunda, en azından kırklı¹⁸² yaşlarının sonunda birisinin bu sona neden razı olduğu problemi ortaya çıkmaktadır. Bu problemin çözümü ise Cicero’nun aktarımında görülen, Cassius’un halk tarafından yasal bir şekilde yargılanması ve babasının *plebs* sınıfını ikna etmesi üzerine suçlu bulunup öldürülmesidir. Sulla Dönemi annalistleri ise bu anlatıyı da inandırıcı bulmamış ve babayı tamamen olayın içinden çıkartmış olabilirler. T. Livius ve Dionysius, bu son nesil tarihçilerin anlatılarını takip edip Cassius’un mahkemece idam edildiğini aktarmışlar, babasını olaya dahil etmemişlerdir. Anlatının bu şekilde değişmesinin Cassius gibi oldukça popüler olan, halk kararıyla heykeli dikilen bir kişinin yine halk tarafından idam ettirildiği, evi yıkılırken heykelinin yıkılmadığı gibi tutarsızlıklara yol açması kaçınılmazdır.

Özetlersek anlatı şu şekilde değişim geçirmiş olabilir: Cassius senato tarafından hukuksuzca öldürülmüştür. Bu olay soylu sınıfından gelen en eski tarih yazarlarını rahatsız etmiş ve Cassius’un aslında babası tarafından öldürüldüğü aktarılmaya başlanmıştır. Daha sonraki zamanlardaki tarihçiler bu aktarımdan şüphelenmiş, Cassius’un halk tarafından yargılandığını ve babasının oğlu aleyhinde şahitlik ettiğini yazmışlardır. Yapıtları günümüze ulaşan Livius ve Dionysius gibi tarihçilerse bu anlatıya

¹⁸² Cassius ilk *consul*luğunu 502 yılında yapmıştır ve 486 yılında öldürülmüştür. Oldukça az sayıda memurluk pozisyonunun olduğu Roma Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında, daha önce bir başarısı olmayan oldukça genç birisinin *consul* seçilmesi pek olanaklı gözükmemektedir. Buna rağmen Cassius’un otuz yaşında ilk *consul*luğunu yaptığı varsayıldığında bile öldüğünde kendisi kırk altı, babası ise yetmiş yaşına yakın olmalıdır.

da inanmamış ve babayı tamamen hikâyeden çıkartmış, Cassius'un halk tarafından suçlu bulunduğunu ve öldürüldüğünü yazmışlardır.

İmparatorluk Dönemi'nde bu olaydan bahseden yazarlar Valerius Maximus, Florus ve Yaşlı Plinius'tur.¹⁸³ Valerius Maximus Cassius'un ölümünün iki farklı modelini de farklı başlıklar altında aktarmıştır. Babaların çocuklarına karşı gösterdiği katılığı anlattığı bölümde (5.8) Cassius'un *filicidium* sonucu öldürüldüğünden bahsetmiştir. Valerius Maximus'un anlatısı, bir fark dışında Livius'unakinin neredeyse aynısıdır. Onun *consul* değil halk temsilcisi olduğunu yazmıştır ve toprak yasasıyla birlikte güç kazanmaya çalıştığını, bunu başaramadan görevinin sona erdiğini aktarmıştır. Görev süresi sona erince babası onu kral olmaya çalışmakla suçlamış, yakınları ve arkadaşlarının görüşlerini alıp onu *patria potestas* ile yargılamış, suçlu bulmuş ve vatana ihanetin cezası olarak önce dövülüp sonra öldürülmesini emretmiştir. Ardından da onun *peculiumunu* Ceres'e bağışlamıştır. Valerius Maximus, kitabının katılık başlıklı bölümünde (6.3) ise bu kez Cassius'un halk tarafından yargılanıp idam edildiğini, evinin olduğu yere ise Tellus Tapınağı yapıldığını yazmıştır.¹⁸⁴

Bir diğer yazar Florus, Spurius Cassius'u Spurius ve Cassius adında iki ayrı kişi olarak değerlendirmiştir:

“[Halk] Spurius'u cömert bağışlarla, Cassius'u toprak reformuyla krallık gücünü elde etmeye çalıştıklarından şüphelenerek hızlı bir ölümle cezalandırdı. Dahası Spurius'un cezasını kendi babası infaz etti. Diğerini ise magister equitum Servilius Ahala, Diktatör Quinctius'un emriyle forumun ortasında bıçakladı.” (Flor. 1.17)

¹⁸³ Val. Max. 5.8.2; 6.3.1b; Flor. 1.17; Plin. HN 34.30. Yaşlı Plinius kısaca Cassius'un kral olmaya çalışırken bizzat babası tarafından öldürüldüğünü aktarmıştır.

¹⁸⁴ Bu durum Valerius Maximus'un, örneklerinin tutarlılığından çok kendi amacına uygunluğuna dikkat ettiğine bir örnektir.

Diktatör Quinctius Cincinnatus'un *magister equitum*'u Servilius Ahala tarafından forumda katledilen kişi Spurius Maelius'tur. O da ucuza tahıl alıp halka dağıtmış ve bundan dolayı kral olmak istemekle suçlanmış ve ölümünden sonra evi yıkılmış, mal varlığına el koyulmuştur. Florus, Spurius Maelius ve Spurius Cassius'u karıştırmış gözükmektedir.

Cassius'un ölümüyle ilgili antik kaynaklarda yer alan üç farklı anlatı değerlendirildiğinde bulgular Diodorus, T. Livius ve Dionysius'un Cassius'un mahkemece öldürüldüğü anlatısını tercih ettiklerini göstermektedir. Cassius'un *filicidium* sonucu öldüğüne inanan yazarlara gelince, Valerius Maximus üç farklı anlatıdan ikisine yer vermiş, fakat hangisini daha makul gördüğünü belirtmemiştir. Bunun nedeni, tutarlılığa değil de ele aldığı konu başlıklarının altına yerleştireceği örneklerle odaklanması olabilir. Bundan dolayı farklı tematik başlıklar altında aynı öykünün farklı iki halini de anlatmıştır. Florus ve Yaşlı Plinius, Cassius'un babası tarafından öldürüldüğünü aktarmışlardır. Fakat Florus'un iki farklı olayı karışırması olayı detaylı bir şekilde araştırmadığına işaret etmektedir. Yaşlı Plinius'un amacı ise Roma'nın ilk bronz heykeli olan Ceres hakkında bilgi vermek olduğu için olay hakkında hiçbir detay vermemiştir. Cassius'un *filicidium* sonucu öldürüldüğünü aktaran bu üç yazarın olayı nasıl değerlendirdiğine dair çıkarım yapacak kadar veri yoktur.

Cicero ise Cassius'un mahkemece öldürüldüğünü, fakat babasının da aleyhinde tanıklık yaptığını aktaran tek yazardır. Babanın şahitlik yaparak halkı ikna etmesi, böylece oğlunun dolaylı olarak ölümüne yol açması bir ölçüde *filicidium* sayılabilir. Zira ileride incelenecek iki vaka intihar olmasına rağmen bazı araştırmacılarca *filicidium* sayılmıştır.¹⁸⁵ Bu durumda Cicero'nun oğlunun ölümüne yol açmasına rağmen

¹⁸⁵ Bkz. bölüm II.2.6. ve II.2.7.

Cumhuriyet'in iyiliği için oldukça katı davranan babayı övgüye değer bulduğu öne sürülebilir.

II.1.1.3. Aulus Postumius Tubertus

Aulus Postumius Tubertus'un (RE: 63) hayatı hakkında çok az şey bilinmektedir ve bilinenler de tutarlı gözükmemektedir. Muhtemelen İÖ 505 ve 503 yıllarında *consulluk* yapan P. Postumius Tubertus'un (RE: 64) torunudur. A. Postumius'un 434 yılında *dictator* yardımcısı, 432 veya 431 yılında *dictator* atandığı¹⁸⁶ bilinmektedir.¹⁸⁷ *Dictatorluğu* sırasında Aequi ve Volsci halklarına karşı başarılı bir sefer yürütmüş ve zafer alayı töreni kutlama hakkı kazanmıştır. Postumius bu savaş sırasında, savaş düzeninden çıkıp düşmana saldıran oğlunu askeri disiplini bozduğu gerekçesiyle idam ettirmiştir. Bu olay Roma'da bilinen üçüncü *filicidium* vakasıdır. Livius, Diodorus Siculus, Valerius Maximus ve Aulus Gellius bu vakadan bahsetmiş olan yazarlardır.¹⁸⁸ Bu yazarlardan bazıları, bu anlatının T. Manlius Torquatus (4. vaka) vakasına benzerliği dolayısıyla gerçek olmadığını düşünmüşlerdir. Peki bunun nedeni ne olabilir? Bu olayın gerçekliğine inanan yazarlar bu vakayı nasıl değerlendirmişlerdir?

Diodorus Siculus¹⁸⁹ *filicidium* anlatısını “ilginç ve hiçbir inandırıcılığı olmayan” diye nitelemiştir. Fakat yine de bu olayı şöyle anlatmıştır: “Savaş sırasında Postumius'un

¹⁸⁶ Postumius bu iki olağanüstü memuriyet dışında görev almamıştır. Bu durum *dictatorluğu* ve *dictator* yardımcılığının gerçek olup olmadığı konusunda şüphe uyandırmıştır.

¹⁸⁷ S. Broughton, *The Magistrates of the Roman Republic*, 62,63.

¹⁸⁸ Diod. Sic. 12.64.3; Liv. *Epit.* 4.29; Val. Max. 2.7.6; Gell. *NA* 17.21.17.

¹⁸⁹ Diod. Sic. 12.64.3.

oğlu mevzisinden çıkıp düşmana saldırmıştır; vatanının geleneklerini koruyan baba ise konumunu terkettiği için oğlunu öldürtmüştür.”

Bu vakadan bahseden diğer bir tarihçi T. Livius,¹⁹⁰ Postumius Tubertus’un Aequi ve Volsci halklarına karşı yaptığı savaşı uzunca anlattıktan sonra galip *dictatorun* zafer alayı töreni kutladığını aktararak anlatısını bitirmiştir. Ardından hüznü bir hikâye olarak nitelediği *filicidium* vakasına değinmiş, buna inanmanın güç olduğunu söylemiştir. Yazar, Bu vakanın, T. Manlius Torquatus vakasıyla karıştırıldığını düşünmektedir. “Acımasız emirler” için kullanılan deyim *imperia Postumiana* değil *imperia Manliana* olduğunu hatırlatmış ve eğer böylesine “vahşice” bir emri ilk defa veren kişi Torquatus değil de Postumius olsaydı, “acımasızlığın ünlü yaftasının” (acımasız emir deyiminin) da ona yapıştirılmış olacağını yazmıştır. Ayrıca Livius, Manlius’a *Imperiosus* (buyurgan) takma adı verilirken Postumius’a böyle olumsuz bir takma ad verilmemesini, bu öykünün Postumius’a değil Torquatus’a ait olduğunu gösteren başka bir kanıt olarak öne sürmüştür.

Görüldüğü gibi T. Livius, bu anlatının Torquatus vakasıyla karıştırıldığını düşünmektedir. İleri sürdüğü kanıt ikna edicidir. Vakanın gerçekliği dışında T. Livius’un *filicidiumu* çok vahşice bir örnek olarak tanımlaması ve bu örneği gerçekleştirenin acımasızlık damgası yiyeceğini aktarması, onun *filicidiuma* bakışını ortaya koyduğu için oldukça önemlidir.

Valerius Maximus,¹⁹¹ Postumius ile Manlius Torquatus vakalarını birlikte anlatmıştır. Bu iki kişiyi askeri usüllerin en katı koruyucuları olarak adlandırmıştır. Fakat anlatmak üzere olduğu *filicidium* hikayelerini, bu iki babanın “erdemlerini” doğru şekilde

¹⁹⁰ Liv. *Epit.* 4.29.

¹⁹¹ Val. Max. 2.7.6.

yansıtamamaktan korktuğu için yazıp yazmamak konusunda tereddütte olduğunu belirtmiştir. Ardından Postumius anlatısını şöyle aktarmıştır:

“Çünkü sen Dictator Postumius, soyunu ve aile ritüellerini devam ettirsin diye büyüttüğün, bebekliğinde kucağında övgüler ve öpücüklerle yatıştırdığın, çocukken okumayı, gençken savaşmayı öğrettiğin, iyi, cesur, seni ve vatanını eşit seven oğlun Aulus Postumius’un zafer kazanmasına rağmen boynunun vurulmasını emrettin; zira emir vermediğin halde kendi başına mevkisini terk edip düşmanları kaçırmıştı.” (Val. Max. 2.7.6)

Postumius’un, oğlunun ölüm emrini verebilecek kadar güçlü olduğunu aktaran yazar, ardından *“... çünkü kesinlikle biliyorum ki apaydınlık bir günde kararan gözlerin, ruhunun yaptığı yüce işi görmek istemedi.”* diyerek anlatısını bitirmiştir.

Valerius Maximus’un, öncelikle Postumius’u çocuğuna düşkün bir baba olarak tanıtır zafer kazanmasına rağmen bir anda oğlunu idam ettirdiğini aktarması, sonrasında ise *“ruhunun yüce işine”* yani oğlunun cesedine bakamadığını yazması oldukça ilginçtir. Bu karşıt giriş ve son, metne büyük bir çarpıcılığın yanında tuhaflık da katmaktadır. Valerius Maximus, Postumius’un, oğluna karşı sevgi dolu bir baba olduğu, cesedine bakamayışı gibi bilmesi mümkün olmayan bilgiler eklemiştir. Bunun nedeni, okuyucularının Postumius’u sert ve acımasız bir baba, *filicidiumu* da olumsuz bir eylem olarak algılayacaklarını düşünmesi olabilir. Anlatıya başlamadan yaptığı uyarı da belki bunun içindir. Bu yüzden söyleneceye müdahale ederek Postumius’u sevgi dolu bir baba olarak tanıtmış, onun acımasız ve sert bir karakteri olmadığını vurgulayan bilgiler eklemiştir. Böylece ortaya Roma’nın iyiliği için çok sevdiği oğlundan bile vazgeçecek kadar erdemli bir karakter ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Bu düzenlemeler, her ne kadar okuyucularının *filicidiumu* olumsuz bakacaklarını gösterse de yazarın kendisinin bu eylemi bir erdem olarak gördüğü ortadadır. Öte yandan bu olayın gerçekliği konusunda

Valerius Maximus'un ne düşündüğü belli değildir. Askeri disiplin başlığı altında Postumius ve Manlius Torquatus vakalarını birlikte aktaran yazar, vakaların benzerliği ya da gerçekliği hakkında bir tartışmaya girmemiştir. Zira amacı tarihi bilgilerin doğruluğunu tespit etmek değil, örnek olayları erdem ve kusurlara vurgu yaparak aktarmaktır.¹⁹²

Bu vakadan bahseden son kişi A. Gellius'tur. 17. kitabında A. Postumius'a kısaca şöyle değinmiştir:

“O tarihte Aulus Postumius Tubertus Roma’da dictator oldu. Çocuğunu kendi emrine karşı gelip düşmanla savaştı diye baltayla öldürdü.” (Gell. NA 17.21.17)

Gellius'un bahsettiği tarih (*qua tempestate*), Büyük Peloponnesus Savaşı'nın başlangıcıdır. Amacı Yunanistan'da bu olay yaşanırken, Roma'da da Postumius'un diktatör olduğunu belirterek zamansal bağ kurmaktır. Bununla birlikte eserinin başka bir yerinde (1.13) alınan emrin harfiyen yerine getirilmesi mi, yoksa yararlı olacağı düşünüldüğünde emre karşı davranılması mı gerektiği sorununu tartışmıştır. Gellius, bilge kişilerin bu soruyu iki farklı şekilde de cevapladığını, ayrıca emre karşı gelinecekse, emri verenin karakterinin de göz önüne alınması gerektiğini aktarmıştır. Bu noktada Postumius ve Manlius Torquatus'un *filicidium*larını örnek vererek komutanın bu iki kişi gibi “*vahşi, sert, dizginlenemeyen, ikna edilemez*” olması durumunda emredilenden başka hiçbir şey yapılmamasını önermiştir.

İncelenen yazarlardan Diodorus Siculus ve T. Livius açıkça bu anlatıya inanmadıkları aktarmışlardır. Livius bu anlatının Manlius Torquatus'la karıştırıldığını düşünmekteyken Valerius Maximus ve Aulus Gellius'un, Postumius'u Manlius

¹⁹² Valerius Maximus'un örnek olayları seçerken doğruluğa dikkat etmediğine, aynı olay hakkında farklı anlatıları bile ayrı başlıklar altında aktardığına Cassius vakasında değinilmişti. Bkz. s. 73-4.

Torquatus ile birlikte anması iki vakanın benzerliğine dikkat çekmektedir. Bu vakaya sadece dört yazarın değinmesi, bunların da ikisinin açıkça inanmadıklarını belirtmesi önemlidir. Bunun yanında bu vakaya değinmesi beklenirken değinmeyen bir yazar da vardır; bu yazar Frontinus'tur.¹⁹³ Yazdığı *Strategemata*'nın 4. kitabında, “*disiplin hakkında*” başlığı altında, kendi zamanına kadar olan birçok anlatıyı inceleyerek 46 farklı örnek veren -bunlardan iki tanesi Torquatus vakası ile ilgilidir- Frontinus'un, Postumius'u bu örneklere dahil etmemesi, onun da bu anlatıya inanmadığına işaret ediyor olabilir.

Anlatının gerçekliği bir kenara bırakılıp yazarların bu *filicidium* hakkında ne düşündüklerine gelince, Livius'un bu davranışı acımasızlık olarak gördüğü açıktır. Gellius'un kendi düşüncesi bilinmese de bilge insanlar olarak tanımladığı bazı kişilerin Postumius ve Torquatus'u acımasız insanlar olarak gördüklerini aktarmıştır. Diğer yandan Valerius Maximus, karakter özelliğinden bağımsız olarak, Roma uğruna çocuğunu bile ölümle cezalandırmayı övgüye değer görmüştür. Fakat okuyucularının bu vakayı acımasızlık olarak değerlendirmemeleri için gösterdiği çaba, Tiberius Dönemi'nde Romalıların ortada ağır bir suç olsa bile *filicidium* olumlu yaklaşmadığına işaret ediyor olabilir.

Öte yandan modern araştırmacılardan bazıları bu olaya çok farklı bir açıdan yaklaşmışlar ve antik kaynakların aktardıklarının hemen kurgu olarak nitelenip göz ardı edilmemesi gerektiğini öne sürmüşlerdir. Örneğin Ed. Meyer,¹⁹⁴ incelenen tarihte Roma'nın açık düzen savaş diziliminden disiplinli *phalanx* düzenine geçtiğini

¹⁹³ Başka bir yazar Dionysius olabilir. Bu vakanın geçtiği yılları anlattığı 12. kitabı günümüze ulaşmamıştır. Bugüne kalan kısa özetinde ise Aulus Postumius'tan bahsedilmemektedir.

¹⁹⁴ E. Meyer, *Das Römische Manipularheer, Seine Entwicklung Und Seine Vorstufen* (Berlin: Verlag, 1923).

aktarmıştır; Postumius'un eski alışkanlıkla mevkisini terkedip düşmanın üzerine atılması dolayısıyla idam edilmesinin, bu yeni düzeni benimsetmek için etkili bir efsane olabileceğini öne sürmüştür. Nilsson¹⁹⁵ ise; bu anlatıda hiçbir efsanevi durumun olmadığını, eskinin kişisel kahramanlığa dayalı savaş düzeninden sıkı disiplinli *phalanxa*¹⁹⁶ geçiş sürecinin böyle bir hikâyenin ortaya çıkması için oldukça uygun ortamı hazırladığını öne sürmüştür. Bu görüşe katılan Münzer,¹⁹⁷ Postumius Tubertus soyunun bu savaştan sonra tükendiğini hatırlatarak hem Postumius hem de Torquatus vakasının birbirinden bağımsız iki farklı *filicidium* vakası olabileceğini aktarmıştır. Ogilvie¹⁹⁸ ise Livius ve Valerius Maximus'un *acies* (savaş hattı, mevzi) değil *praesidium* (mevki, güvenli alan=kamp) sözcüklerini tercih ettiğini hatırlatmakla birlikte yine de değinilen araştırmacıların görüşlerini ikna edici bulmuştur.

Araştırmacıların ileri sürdüğü bu fikirler ikna edici olsa da elde çok az veri bulunan bu kadar eski bir olay hakkında kesin bir yargıya varmak imkansızdır. Öte yandan bazı antik yazarların bile bu *filicidiumun* gerçekliğine inanmayıp Torquatus vakasıyla karıştırılmış olabileceğini düşünmeleri, babaların evlatlarını öldürmelerinin ne kadar nadir ve inanılması güç olduğunu ortaya koymaktadır.

¹⁹⁵ Martin P. Nilsson, "The Introduction of Hoplite Tactics at Rome: Its Date and Its Consequences," *Journal of Roman Studies* 19, no. 1 (1929).

¹⁹⁶ Φάλαγξ ya da *phalanx*, piyadelerin omuz omuza, sıkışık şekilde dizildiği savaş düzenidir. Bu düzende her asker kalkanının bir bölümüyle solundaki askeri korumaktadır. Bu nedenle mevkinin terkedilmesi diğer bir kişinin de tehlikeye açık hale gelmesine yol açar. Bu oldukça tehlikeli ve istenmeyen bir davranıştır. Nilsson, *phalanxı* bozup saldırıya geçmenin, savaştan kaçmak kadar kötü bir durum olduğunu aktarır. Bu davranış Antik Yunanca'da λιποταξία adıyla anılır ve aynı derecede sert cezalandırılır. Ibid.

¹⁹⁷ F. Münzer, "Postumius 63," in *Paulys Realencyclopädie Der Classischen Altertumswissenschaft* ed. Georg Wissowa (Stuttgart: J.B. Metzlerscher Verlag, 1953).

¹⁹⁸ Ogilvie, *A Commentary on Livy : Books I-5*, 576,77.

II.1.1.4. Titus Manlius Torquatus (Imperiosus)

Roma'nın efsanevi figürlerinden biri olan Titus Manlius Torquatus (Imperiosus) (RE: 57), İÖ 4. yüzyılın başlarında doğmuştur. Hayat öyküsü efsaneler ve hikayelerle doldudur.¹⁹⁹ Romalılar tarafından gençliğinden itibaren erdem ve örnek davranışlar olarak görülecek eylemler gerçekleştirdiği aktarılmıştır. Gençken kendisine oldukça sert davranan babasına bir halk temsilcisinin dava açması üzerine, bu davayı geri çekmesi için onu bıçakla tehdit etmiştir.²⁰⁰ Kendisine kötü davranmasına rağmen, babası için kendisini tehlikeye atarak ağır bir suç işleyen gencin bu davranışı halk tarafından olumlu karşılanmış ve askeri temsilci seçilmesini sağlamıştır.²⁰¹ Hakkında anlatılan ikinci ünlü öykü, Galyalı bir savaşçıyla giriştiği düellodur. İki ordu seyrederken Galyalı'yı öldürmüş, düşmanının boynundan zincirini (*torques*) alıp kendisine takmıştır. Bu olaydan sonra T. Manlius'a *Torquatus cognomeni* verilmiştir. Düello etmek cesaret, beceri, güç, silahşörlük gibi birçok özellik gerektirmektedir. Torquatus da düello kazanarak oldukça ünlenmiş, politik hayatta hızla yükselmiş, birincisi 347 yılında olmak üzere üç kez *consul* seçilmiş, birçok kez de *dictator* atanmıştır. 340 yılındaki son *consulluğu* sırasında Roma ve Latin müttefikleri arasında büyük bir savaş çıkmıştır. Orduya komutanlık yapan *Consul* Torquatus, sefer sırasında ne olursa olsun düşmanla çatışmaya girmeyi

¹⁹⁹ İncelenecek olan Titus Manlius Torquatus, Manlii Torquati soyunun kurucusudur. Bu soydan olan bütün bireyler Titus, Aulus ve Lucius isimlerini taşımaktadır. İS 1. yüzyıla kadar bilinen 10 farklı Titus Manlius Torquatus vardır. Titus Manlius Torquatus ismini taşıyan bazı kişilerin babalarının ve dedelerinin isimlerinin de aynı olması antik tarihçilerin kişileri birbirinden ayırt etmesini iyice zorlaştırmış olmalıdır. Bundan dolayı farklı zamanlarda yaşamış farklı Manlius Torquatus'ların yaşam öykülerinin birbirine karışmış olması muhtemeldir.

²⁰⁰ Liv. *Epit.* 7.4.3-5.

²⁰¹ Romalılar Torquatus'un bu davranışını çok önemli bir erdem olan ebeveynlere karşı sorumluluğa (*pietas erga parentes*) örnek olarak görmüşlerdir.

yasaklamıştır. Bu emre rağmen kendisiyle aynı ismi taşıyan oğlu T. Manlius,²⁰² düşman subayı ile düelloya girişmiştir. Galip gelmesine rağmen emre itaatsizlik dolayısıyla babası tarafından standart olan cezaya çarptırılarak önce dövülüp sonra boynu kesilmiştir. Bu olay bilinen dördüncü *filicidium*dur. Brutus'un kiyle birlikte en ünlü ve en çok bahsedilmiş vakadır. Bu vakayı en ayrıntılı şekilde T. Livius anlatmıştır.²⁰³ Bunun yanında Cicero, Sallustius, Dionysius, Vergilius, Yaşlı Seneca, Valerius Maximus, Quintilianus, Frontinus, Florus, Plutarchus, Aulus Gellius ve Dio Cassius bu *filicidium*a değinmiştir.²⁰⁴ Vakayı etraflıca kavrayabilmek için önce T. Livius'un ayrıntılı aktarımı incelenebilir.²⁰⁵

T. Livius'un anlatısı İÖ 340 yılında, Torquatus'un üçüncü *consulluk* görevinde, Latinlerin Roma'ya elçiler göndermesiyle başlar.²⁰⁶ Latin müttefikler Roma ile eşit haklar, senatörlüklerin yarısını ve iki *consulluktan* birisini isterler. Torquatus bu öneriye şiddetle karşı çıkar ve senatoda Latin senatör görürse onu kendi elleriyle öldüreceğini söyler. Latin elçinin senatoyu terkederken düşüp ölmesi üzerine Latinler savaş ilan eder.²⁰⁷ Geleneksel anlatıda bu savaş iki bölümden oluşur: (i) Savaştan önce disiplini sağlamak için Torquatus'un oğlunu cezalandırması, (ii) Roma'nın zaferi için bir *consul*

²⁰² Çalışmada baba T. Manlius bundan sonra Torquatus, oğul ise genç T. Manlius olarak adlandırılacaktır.

²⁰³ Liv. *Epit.* 8.6.14-7.22

²⁰⁴ Cic. *Sull.* 32; *Fin.* 1.23,35; Sall. *Cat.* 52.30; Dion. Hal. *Ant. Rom.* 8.79.2; Verg. *Aen.* 6.824; Sen. *Controv.* 9.2.19; Val. Max. 2.7.6; 5.8.3; 6.9.1; 9.3.4; Quint. *Inst.* 5.11.7; Frontin. *Str.* 4.1.40-41; Flor. 1.14; Plut *Vit. Fab.* 9.2; [Plut] *Par. Min.* 12; Gell. *NA* 1.13.7; 9.13.20. Ayrıca bkz. Dio Cass. *fr.* 35.

²⁰⁵ Florus, Plutarchus ve Pseudo-Plutarchus'un yazdıkları, konuya katkısı olmadığından dolayı incelenmemiştir.

²⁰⁶ Liv. *Epit.* 8.5.1-6.7.

²⁰⁷ Livius, elçinin düşerek öldüğünü aktarsa da öldürüldüğünü söyleyen yazarların çoğunlukta olduğuna işaret etmiştir. Liv. *Epit.* 8.6.3

kaybetmesi gerektiği kehaneti üzerine savaş sırasında eş consul P. Decius Mus'un kendisini düşman saflarına atarak intiharı. Bu bölümün konusu olan birinci anlatıyı T. Livius özetle şöyle aktarmıştır: Torquatus, Romalılarla aynı biçimde savaşan ve en az onlar kadar savaşçı olan Latinler ile kendisinden habersiz her türlü çatışmaya girmeyi yasaklamıştır. *Consul*un oğlu genç T. Manlius atlı keşif birliğiyle düşman kampına çok yaklaştığı sırada, Latin bir subay tarafından kışkırtılarak düelloya davet edilir. Düellodan galip çıktıktan sonra babasının Galyalı düşmanını öldürdüğü zaman yaptığı gibi²⁰⁸ rakibinin zırhını alır, sevinç ve gururla kendi kampına geri döner. *Consul* Torquatus ise gerçekleşen olayı öğrenince hemen savaş meclisini toplar. Oğlunu *consul* makamının otoritesine ve kendi onuruna saygı duymadan, üstelik emirlerine karşı gelerek düşmanla savaşmakla ve askeri disiplini bozmakla suçlar. T. Livius bu noktada Torquatus'a ya Roma'ya ya da oğluna zarar vermesi gerektiğini ve kendi hatalarının bedelini Roma'ya ödetmektense, kendilerinin ödemelerinin daha iyi olacağını; fakat bu kederli örneğin genç nesillere yararlı olacağını söyler. Ardından Torquatus hem çocuğuna karşı duyduğu sevginin hem de gereksiz olsa da onun gösterdiği cesaretin kendisini etkilediğini, fakat bu suçu cezasız bırakması durumunda *consul* makamının otoritesinin sonsuza kadar bozulacağını belirtir ve oğlunu affetmesinin Roma'ya çok zarar vereceği için mümkün olmadığını söyler.

Bu şekilde T. Livius, Torquatus'un acımasız ve sert bir karakteri olmadığını, vatan sevgisi dolayısıyla çok sevdiği oğlundan bile vazgeçtiğini okuyucuya göstermek istemiş olabilir. Buna rağmen, ceza yine de çok ağır gözükmektedir. Genç T. Manlius, aslında Roma'nın örnek davranışlarından belki de en çok yüceltileni olan düelloya girilerek cesaretini ve silahşörlüğünü sergilemiş, babasının Galyalı ile olan düellosunu taklit ederek onun gibi teke tek mücadelede düşmanını öldürmüştür. Fakat Genç T. Manlius,

²⁰⁸ Liv. *Epit.* 7.9.6-10.14.

bu örnek davranışı taklidinin sonucunda ödüllendirileceğine²⁰⁹ işkence ve ölümlerle cezalandırılmıştır. Fakat baba ve oğulun düellosu arasında çok önemli bir fark vardır: Torquatus asla emir gelmeden, düzeni bozup (*Inussu tuo ... extra ordinem nunquam pugnaverim*) savaşmayacağını bildirmişken²¹⁰ oğlu tam tersini yapmıştır (*adversus edictum nostrum extra ordinem in hostem pugnasti*).²¹¹ T. Livius'un sekizinci kitabında anlatacağı olayın altyapısını bu şekilde yedinci kitabında hazırlaması,²¹² örnek davranış olarak nitelenen eylemlerin koşullara ne kadar bağlı olduğuna ve hiçbir eylemin düşüncesizce tekrarlanmaması gerektiğine işaret etmektedir. T. Livius bu düzenlemeyle genç T. Manlius'un hatalı olduğu noktayı ortaya koymuştur.

Livius'un anlattığına göre; işkence ve idam sırasında askerler böylesine acımasız bir emirle (*tam atroci imperio*) afallamış, fakat saygıdan değil korkudan seslerini çıkartmamışlardır. Genç T. Manlius'un boynu vurulup kanı aktığındaysa bir anda hem ağıtlar hem de lanetler yükselmiş, ardından gencin bedeni bir askere verilebilecek bütün

²⁰⁹ T. Livius'un anlattığına göre iki ordu arasında düellonun sonucu savaşın gidişatı için oldukça önemlidir; Galyalılar baba Torquatus'un düelloyu kazanmasından o kadar etkilenip korkmuşlardır ki savaşmadan kamplarını terkedip uzaklaşmışlardır. (Liv. *Epit.* 7.11.1)

²¹⁰ Liv. *Epit.* 7.10.2-3.

²¹¹ Liv. *Epit.* 8.7.15-16.

²¹² T. Livius, yedinci kitabında geçen baba Torquatus'un düellosunu inceliklerle kurgulayarak, sekizinci kitapta geçen bu anlatıya zemin hazırlamıştır. Aulus Gellius'un, Torquatus'un düellosunu, Livius'un çok sık kullandığı kaynaklarından biri olan Claudius Quadrigarius'u doğrudan alıntılama (NA 9.13.), Livius'un söylemeye müdahalesini görme fırsatı sunmaktadır. Livius'un aktarımı (7.9.6-10.14.) çok önemli iki fark dışında Quadrigarius'u takip eder: Birinci fark Quadrigarius'un aksine Galyalı'nın savaş sırasında değil, köprü boşken (*in vacuum pontem*) düello çağrısı yapmasıdır. Diğer fark ise Torquatus'un, Galyalı ile düello etmek için önce komutanından izin istemesi, emirsiz asla savaşmayacağını söylemesidir. Livius'un bu iki düzenlemesinin amacı açıktır. Genç T. Manlius'un hatasının daha net görülebilmesi için Torquatus'un düellodan önce savaşmak için izin istediği eklenmiştir. Torquatus savaş sırasında komutanını bulup düello için izin isteyemeyeceğine göre Galyalı savaş dışında düello çağrısı yapmalıdır.

onurlarla yakılmıştır.²¹³ O tarihten sonra T. Manlius'un idamı dolayısıyla acımasız emirler için kullanılan “Manlius'un emri” (*imperia Manliana*)²¹⁴ deyimini ortaya çıkmıştır. T. Livius, T. Manlius'un cezasını korkunç olarak betimlemiş fakat sıkı bir disiplin sağladığını, bu katı davranışın savaşın kazanılmasına katkı sağladığını ve korkunç olsa da sonraki nesillere hüzünlü bir örnek teşkil ettiğini belirtmiştir.

T. Livius'un bahsettiği başka bir ilginç nokta ise zor bir savaş kazanmasına²¹⁵ rağmen Roma'ya döndüğünde Torquatus'u bütün halkın değil sadece bir grup yaşlının karşıladığını aktarmasıdır. Şehrin gençleri galip *consulu* karşılamaya gitmemişler ve Torquatus'a bütün hayatı boyunca sırtlarını dönüp ondan nefret etmişlerdir.²¹⁶

Torquatus'un kariyeri gerçekten de bu savaştan sonra bitmiştir. Sadece 320 yılında, seçimleri düzenlemesi için çok kısa süreliğine senato tarafından *dictator* atanmıştır. Torquatus 363 yılında askeri temsilci olduğuna göre 383 civarı doğdu varsayılabilir. Buna göre 340 yılında sadece 43 yaşındadır. 43 yaşında bu kadar ünlü bir Romalının kariyerinin birden bitişi oldukça şüphelidir. Torquatus *filicidium* dolayısıyla popülerliğini kaybedip seçimlerde başarı sağlayamamış olabilir.²¹⁷ T. Livius'un çağdaşı

²¹³ Frontinus'a göre (*Str.* 4.41) idam kararını duyan ordu isyan edecekken genç T. Manlius askerleri yatıştırmış ve idamını kabullenmiştir.

²¹⁴ *Imperia Manliana* için bkz. Cic. *Fin.* 2.105; Liv. *Epit.* 4.29.11; 8.34.2; Gell. *NA* 9.13,20; Dio Cass. *fr.* 35.9.

²¹⁵ Torquatus, yedekte bulunan seçkin *triarii* yerine destek birliği olan *accensi* grubunu hatlara sürerek Latinleri şaşırtmış, onların kendi *triarii* grubunu hatlara sürmesine yol açmıştır. Torquatus böylece düşmanın seçkin birliğini yorduktan sonra kendi *triarii* birliğini hatlara sürerek savaşı kazanmıştır. (Liv. *Epit.* 8.10) Savaşması beklenmeyen, yeterli ekipmanı olmayan *accensi* grubunu en seçkin birlik olan *triarii*nin önüne sürmek, onları kesin bir ölüme yollamak demektir. Bu anlatıda da Torquatus'un acımasız karakterine dair üstü kapalı bir gönderme olabilir.

²¹⁶ Liv. *Epit.* 8.12.1. Ayrıca bkz. Val. Max. 9.3.4; Oros. 3.9; 4.

²¹⁷ Bazı antik yazarlar Torquatus'un kendi isteğiyle kamu yaşamından çekildiğini, Romalıların kamu yaşamına geri dönmesini istemesi üzerine Torquatus'un “ne Romalıların onun sertliğini ne de onun Romalıların zayıflığını çekebileceğini” söyleyerek

olan Yaşlı Seneca da *Controversia* adlı eserinde, Roma halkının kendi komutanlarına ne kadar çok tahammül ettiğine örnek olarak Torquatus'un kendisini kontrol edemeyip (*inpotentia*) zafer kazanan oğlunu öldürmesini göstermiştir. Bu durum Torquatus'un halk tarafından seilmeyen biri olduğunun başka bir işareti olabilir.²¹⁸

T. Livius bu *filicidium*'dan iki farklı yerde daha bahsetmiştir. Birincisi, bu anlatıdan önce Postumius'u (3. vaka) anlattığı bölümdedir. T. Livius, "*Buyurgan*" (*Imperiosus*) *cognomen*inin Torquatus'un babasından geldiğine inansa da²¹⁹ bazı yazarların olumsuz anlama gelen bu *cognomen*in *filicidium*dan sonra ona verildiğini aktardığını yazmıştır.²²⁰ Daha önemlisi, bu yazarların, Torquatus'un böylesine acımasız bir örneğin uygulayıcısı (*auctor tam saevi exempli*) olduğundan dolayı acımasız emirler için kullanılan *imperia Manliana* deyiimiyle, acımasızlığın ünlü yaftasını (*insignem titulum crudelitatis*) yediğini söylediklerini aktarmasıdır. T. Livius bu olaydan bahsettiği diğer bir yerde ise Latin liderlerden birine bu *filicidium* için cinayet (*parricidio filii*) dedirtmiştir.²²¹

T. Livius'un yazdıklarına toplu olarak bakıldığında, hemen dikkat çeken şey - özellikle Brutus vakasının aksine- ardarda kullandığı olumsuz sözcüklerdir: *triste exemplum*, *atroci imperio*, *imperia ... horrenda*, *atrocitas poenae*, *tam saevi exempli*,

reddettiğini aktarmışlardır. ([Aur. Vict.] *De vir. ill.* 28.1; Cass. Dio *fr.* 35.). T. Livius ve Valerius Maximus bu olayı Torquatus'un soyundan gelen başka bir Torquatus'a (*RE*: 82) atfetmişlerdir (Liv. *Epit.* 26.22.4 ve Val. Max. 6.4.1).

²¹⁸ Sen. *Controv.* 9.2.19. Verdiği diğer örnekler Gurges ve Lucullus'un lükse düşkünlüğü, Sulla'nın zalimliği ve diğer birçok komutanın açgözlülüğüdür. Gellius da *NA* 1.13.7'de Torquatus'u vahşi, katı, kontrolsüz ve amansız bir komutan olarak nitelemiştir.

²¹⁹ Liv. *Epit.* 7.4.3

²²⁰ Bu yazarların kimler olduğu bilinmese de Livius muhtemelen kaynak aldığı İÖ 2. yüzyıl tarihçilerinden bahsetmektedir. Bunun yanında Frontinus *Strat.* 4.1.40'da *Imperiosus cognomen*inin Torquatus'a verildiğini aktarır.

²²¹ Liv. *Epit.* 8.11.7.

insignem titulum crudelitatis, tristi nota, parricidio filii. Görüldüğü gibi T. Livius'a göre Torquatus'un davranışı acımasızcadır; fakat en azından Roma'nın yararınadır. Peki bu *filicidiumun*, acımasız olsa da taklit edilmesi gerektiğini mi düşünmüştür?

T. Livius'un İÖ 325 yılında Samnit halkına karşı yapılan savaşta *dictator* ve yardımcısı (*magister equitum*) arasında yaşananlarla ilgili anlattıkları bu soruyu yanıtlayabilir.²²² Zira iki olay da emirlere karşı zafer kazanmakla ilgilidir ve bu bakımdan iki anlatı tematik olarak bağlıdır.²²³ T. Livius'un aktardığına göre *Dictator* L. Papirius Cursor sefer sırasında Roma'ya dönmek zorunda kalınca komutayı yardımcısı Q. Fabius Maximus Rullianus'a bırakır ve her ne koşulda olursa olsun düşmanla savaşa girmemesini emreder. Q. Fabius düşmanın hazırlıksız olduğunu keşfetmesi üzerine, saldırıya geçerek kesin bir zafer kazanır. Papirius ise sinirle, Torquatus'un emre itaatsizlik eden oğlunu öldürmesini överek ordugaha hareket eder. Q. Fabius idam edileceğini anlayınca ordugahtan kaçıp Roma halkına sığınır. Dava sırasında Papirius'un yanında sadece birkaç kişi varken Romanın en önde gelenleri ve halk Q. Fabius'a eşlik etmektedir. Dava sırasında Q. Fabius'un babası M. Fabius, eski liderlerin ılımlığını övüp yenilerin kibir ve zalimliğinden yakınır.²²⁴ İlimliliğe örnek olarak verdiği liderler, ünlü Cincinnatus ve M. Furius Camillus'tur ve onların özellikle bağışlayıcılığına vurgu yapmıştır.

Yeni ortaya çıkmış kibir ve zalimlik sözü, Torquatus'a atıf yapıyor olabilir. Zira Cincinnatus, M. Furius Camillus, Torquatus ve Papirius Cursor dönemlerinin en büyük liderleridir: Cincinnatus İÖ 458-439, Camillus 403-367, Torquatus 353-340, Papirius Cursor 326-309 yılları arasında defalarca *consul* ve *dictator* olarak görev yapmışlardır.

²²² Liv. *Epit.* 8.30-35.

²²³ S. P. Oakley, *A Commentary on Livy, vol. 2* (Oxford: Clarendon Press, 1998), 437.

²²⁴ Liv. 8.33.13.

M. Fabius'un bir önceki neslin ılımlı, bağışlayıcı liderleriyle yeni dönemin acımasız liderlerini karşılaştırdığı düşünülürse, Torquatus'tan bahsediyor olması muhtemeldir.

Diğer yandan *dictator* ise, askeri disiplin ve emirlere itaate vurgu yapan bir konuşma yapmıştır. Brutus ve Torquatus'u örnek göstererek, onların kamu yararını oğullarının önüne koyduğunu hatırlatmıştır. Halk temsilcileri, senatörler ve bütün halkın yalvarmalarına, bir de Q. Fabius'un babası M. Fabius'un *dictator*'un dizlerine kapanarak oğlunu affetmesini dilemesi eklenince, *dictator* sonunda yumuşayıp Fabius'u bağışlamıştır.

Torquatus ve Papirius Cursor'un hikayeleri özünde askeri disiplini sağlamak için zafer kazanmalarına rağmen emirlere uymayanların durumuyla ilgilidir. Torquatus örneğinden sadece on beş yıl sonra yaşanan bu olayda, T. Livius'un birçok kere Torquatus'a ve *dictator*un davranışının acımasızlığına vurgu yapması, sıradan halkın -ve Fabius örneğinde senatörlerin bile- bu eylemlerin karşısında olduğunu, zafer kazanan kişinin böyle ağır şekilde cezalandırılmasının genellikle onaylanmadığını düşündürmektedir. T. Livius, Torquatus olayında bu tartışmaya girmese de Papirius Cursor olayında bu sorunla ilgili bir dava kurgulayıp, iki tarafa da kendi tezlerini uzun ve retorik bir konuşmayla açıklattırıp sonrasında bir sonuca vararak konu hakkındaki görüşlerini yansıtmış olabilir. T. Livius, bu davayla ilgili kendi görüşünü 8.35.9'da Torquatus'un *filicidium*unun taklit edilmesine gerek olmadığını, askeri disiplinin sağlanmasında Q. Fabius'un davasının genç T. Manlius'un öldürülmesiyle aynı etkiyi yaptığını belirterek ortaya koymuştur.

Bu durumda T. Livius'un vardığı sonucun şu olduğu ileri sürülebilir: Torquatus'un oğlunu öldürmesi olumsuz, acımasızca ve kaçınılması gereken bir davranıştır; fakat bu davranışla en azından gençlere örnek olacak bir prensip ortaya

koyulmuştur. Livius'ta görülen, en kötü olaylara bile “En azından örnek oluşturdu.” yaklaşımı²²⁵ bu çıkarımı güçlendirmektedir.

Valerius Maximus bu olayı askeri disiplin başlığı altında incelemiştir. Postumius'un *filicidiumunu* (3. vaka) anlattıktan hemen sonra Torquatus'tan bahsetmiştir.²²⁶ Genç T. Manlius'un muhteşem bir zafer kazanmasına rağmen Torquatus'un askeri disiplinin bozulmasındansa cesur bir oğul kaybetmenin daha iyi olduğuna karar verdiğini ve onu adeta kurban gibi öldürttüğünü aktarmıştır. Valerius Maximus, bu hikâyeyi aktarırken babanın erdemini doğru şekilde yansıtamamaktan korktuğunu belirtmiştir. Bu durum okuyucuların askeri disiplin için oğlunu feda eden babanın davranışını erdem değil, acımasızlık olarak değerlendirilebileceğine işaret eder. Fakat yazarın kendisi bu davranışı büyük bir fedakârlık olarak görmüş ve erdem saymıştır. Başka bir bölümdeyse Valerius Maximus, bu soydan gelen başka bir T. Manlius Torquatus'un büyük bir katılıkla oğlunun ölümüne yol açması üzerine (8. vaka), bu örneği ortaya koyan ilk Torquatus'u kastederek eskilerin erdemlerinin sadece okunmaması, taklit de edilmesi gerektiği yorumunu yapmıştır. Bu iki aktarım dolayısıyla Valerius Maximus'un, bu *filicidium'u* olumlu algıladığı ve taklit edilecek bir örnek davranış olarak gördüğü açıktır. Buna rağmen yazar olayın dehşetinin farkındadır. Genç T. Manlius'un adeta kurban edildiğini belirtmiş ve başka bir bölümde (9.3.4) Roma'nın gençlerinin, oğlunu çok ağır cezalandırdığı (*nimis aspere puniti*) için Torquatus'a ne kadar öfkelenildiğini aktarmıştır. Valerius Maximus, Torquatus'a öfkelenen gençleri

²²⁵ Livius'un eserindeki en dikkat çekici örneklerden bir tanesi, Kral Tullus Hostilius'un Roma'ya ihanet eden Mettius Fufetius'u farklı yöne gidecek iki at arabasına bağlatıp parçalatarak öldürmesidir. Bu durumu insanlık dışı olarak tanımlayan T. Livius buna rağmen cezanın -Hostilius'un ağzından- en azından insanlığa yeminlerini tutmaları öğretecek bir örnek olduğunu belirtmesidir. (Liv. *Epit.* 1.28.9-11)

²²⁶ Val. Max. 2.7.6.

savunmadığını, sadece öfkenin gücünü belirtme ihtiyacı duyduğunu eklemiştir. Bu durum onun Torquatus'u eleştirmeye çekindiğini düşündürmektedir.

Bazı yazarlar ise bu vakayı gerçekten taklit edilecek değil, söylevlerde kullanılacak örnek bir davranış olarak ele almıştır. M. Fabius Quintilianus *Institutio oratoria* adlı eserinde, söylevlerde kullanılabilecek üç tür örnek davranış olduğundan bahsetmiştir. Bunları benzer (*simile*), farklı (*dissimile*) ve karşıt (*contrarium*) örnekler²²⁷ olarak gruplamıştır ve Torquatus'un *filicidium*unu ikinci grupta, Brutus vakasıyla birlikte örnek olarak vermiştir:²²⁸ “*Brutus ihanete hazırlanan oğullarını öldürmüştür, Manlius oğlunun cesaretini ölümle cezalandırmıştır.*” Bu şablon Quintilianus'tan önce, İÖ birinci yüzyılda iki söylevde kullanılmıştır.

Bunlardan ilki Sallustius'un *Bellum Catilinae* eserindedir. Yazar, darbe yapmaya çalışırken yakalanan Catilina yanlısı tertipçilere ne ceza verilmesi gerektiği tartışılırken senatoda yapılan iki konuşmayı aktarmıştır. İlk konuşmacı C. Iulius Caesar, suçluların yargılanana kadar hapsedilmesi gerektiğini savunurken ikinci konuşmacı Genç Cato,²²⁹ Torquatus'un örneğini kullanarak idam edilmeleri gerektiğini şu sözlerle savunmuştur:

“*Bizim atalarımız arasından A. Manlius Torquatus, Gallia Savaşı'nda emrine karşı düşmanla savaştığı için kendi oğlunun öldürülmesini buyurdu ve o seçkin genç ölçsüz cesaretinin bedelini ölümle ödedi. Siz (ise) bu en acımasız baba katillerine ne yapmalıyız diye mi oyalanıyorsunuz?*” (Sall. Cat. 52.30-33)

²²⁷ Quintilianus'un bu konu üzerinde yazdıklarının analizi için bkz. Marsh H. McCall Jr., *Ancient Rhetorical Theories of Simile and Comparison* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1969), 178-236.

²²⁸ Quint. Inst. 5.11.7.

²²⁹ Sallustius'un aktardığı bu söylevin Cato'nun özgün söylevine oldukça benzer olduğu düşünülebilir. Zira Plutarchus'tan öğrenildiğine göre Cato'nun bu söylevi Cicero tarafından hızlı yazan katiplerce kayda geçirilmiştir. Plut. Vit. Cat. Min. 23.3.

Sallustius'un aktarımında Torquatus'un hem *praenomeni* hem de olayın geçtiği savaş yanlış verilmiştir. Ama T. Manlius Torquatus'a ve Latin savaşında yaşanan *filicidium* gönderme yapıldığı açıktır. Cato tertipçileri acımasız baba katilleri olarak adlandırarak *filicidium* ve Catilina tertibi arasında bağ kurmuştur. Cumhuriyet babaya, komplocular ise oğullara benzetilmiştir: Torquatus, sadece emrine karşı geldiği için oğlunu öldürmüştür; komplocu "oğullar" ise "babaları" Cumhuriyet'i "öldürmeye" çalıştıkları için "baba" Cumhuriyet'in, Torquatus'un örneğini takip ederek "oğullarını" öldürmesinde sakınca yoktur.

Cicero, *Pro Sulla* eserinde aynı örneği kullanmıştır. Sulla davasında rakip avukat olan L. Manlius Torquatus²³⁰ (RE: 80), Cicero'yu Catilina tertibi sırasında tertipçileri yargılamadan idam ettirmesi nedeniyle eleştirmiştir. Bu yargısız infazlar nedeniyle Cicero'nun atalarının yabancı olmasına vurgu yaparak onu Romalıların gördüğü üç yabancı kraldan birisi²³¹ olmakla suçlamıştır. Cicero bu suçlamaya L. Manlius'un atası T. Manlius Torquatus'u hatırlatarak cevap vermiştir:

"Ama gerçekten de kimse, başkalarına karşı otoritesini güçlendirmek için kendi oğlunun canını alan, seninle aynı soydan ve isimden olan o ünlü adamı eleştirmiyor da sen kendisi yok olmasın diye iç düşmanlarını öldüren cumhuriyeti mi eleştiriyorsun?"
(Cic. *Sull.* 32)

Cicero, Cato'ya atfedilen konuşmada olduğu gibi Roma Cumhuriyeti'ni baba, vatandaşları da çocukları olarak görerek *filicidium*la bağlantı kurmuştur. Cicero - tartışmalı olsa da- yasal gücünü kullanarak tertipçileri idam ettirmiş, fakat bu davranışı acımasızlığa varan bir katılık olarak görülmüştür. Bundan dolayı L. Manlius tarafından

²³⁰ Bu bölümde incelenen T. Manlius Torquatus'un soyundan gelmektedir.

²³¹ Diğer ikisi Kral Numa ve Tarquinius'tur.

kral gibi davranmakla suçlanmıştır. Cicero'nun kendisini savunması için Torquatus vakasının ne kadar kullanışlı bir örnek olduğu ortadadır: Torquatus yasal olan yetkisini kullanmasına rağmen acımasızlığa varan bir katılıkla hareket etmiştir. Dahası Torquatus, sadece otoritesini sağlamlaştırmak için yetkisini kullanarak çocuğunu öldürmüştür. Cicero Roma'yı kurtarmak için hainleri öldürmüştür ve bundan dolayı kendisinin eleştirilmemesi gerektiğini ima etmiştir. Bu şekilde, geçmişten verdiği örnekle yetkisini kötü kullandığı eleştirisine karşı kendisini savunmuştur. Ayrıca kendi atalarının Romalı olmamasını eleştiren L. Manlius'a, onun atası Torquatus'un sadece otoritesini sağlamlaştırmak için çocuğunu bile öldürdüğünü söylemesi üstü kapalı bir eleştiri olabilir.²³² Fakat Cicero'nun Torquatus'tan her zaman övgüyle söz ettiği düşünülünce²³³ bu söylediklerinin Torquatus hakkındaki gerçek düşüncesinden çok duruşma sırasında karşı tarafın kişiliğine yapılmış bir saldırı olması daha muhtemeldir.

Diğer yandan Cicero'nun Torquatus'u kimsenin eleştirmedeğini belirtmesi de gerçeği yansıtmaktan çok kendisinin de eleştirilmemesi gerektiğini ima eden politik bir söylem gibi durmaktadır. Çünkü Cicero'nun *De Finibus Bonorum et Malorum* eserinde, *Pro Sulla*'da Cicero'nun rakibi olarak görülen L. Manlius Torquatus'un bile atasına eleştirel yaklaştığı görülmektedir.

De Finibus Bonorum et Malorum adlı eserinde Cicero'nun L. Manlius ile yaptığı hayali tartışma özünde felsefi ilkelerle ilgilidir. L. Manlius'un savunduğu, Epikürosçu

²³² Farmer'a göre Cicero, Torquatus ve oğluna gönderme yaparak kendisine "sabırsızlıkla" saldıran L. Manlius ve kendi dostu olan, bu davranışı onaylamayacak babası L. Manlius arasında benzerliğe vurgu yapmaktır. Mark S. Farmer, "Cicero's Use of Auctoritas and of the Opposing Advocate as Means of Persuasion in *De Finibus Bonorum Et Malorum*" (PhD diss., Loyola University, 2001), 94.

²³³ Örneğin *De Officiis* eserinde kısaca Torquatus'un Romanın en büyük kişilerinden biri olduğunu belirtirken oğluna karşı "acı bir şekilde katı" davrandığını da eklemiştir (*acerbe severus in filium*). Cic. *Off.* 3.112.

düşüncenin temeli olan insanların haz amacıyla, öncelikle kendilerini düşünerek davrandıkları tezine karşı Cicero, Torquatus'un *filicidiumunu* örnek vermiştir. *Consulluk* makamının itibarı ve onuru için sevdiği oğlunu öldürmesinin haz isteğiyle açıklanamayacağını ileri sürmüştür.²³⁴ L. Manlius ise Torquatus'un oğluna “bu kadar acımasızca ve rahatsız edici” bir şekilde davranmasının altında, hiçbir kişisel çıkar ya da neden olmadığına inanmadığı cevabını vermiştir. Eğer bir nedeni olmadan davrandıysa da onun soyundan gelmek istemeyeceğini belirtmiştir. Ona göre Torquatus'un bu davranışının nedeni hem vatandaşların hem de kendisinin hayatını kurtarmaktır. Zira oğlunu öldürerek kendisine zarar vermiş olsa da bu sayede disiplini sağlayarak savaşı kazanmış ve hayatta kalarak daha büyük bir faydaya ulaşmıştır. Ardından Cicero ve onun düşünce tarzına bağlı olanların bu tarz eski hikayeleri özlü prensipler ortaya koymak için kullandıklarını belirtmiştir. L. Manlius, bu hikayelere daha büyük acıdan kaçmak için küçük acıya katlanma ya da daha büyük haz için küçük hazzardan vazgeçme prensibi akılda tutularak gerçekçi şekilde bakıldığı taktirde Cicero'nun görüşünün boşa çıkacağını ileri sürmüştür.²³⁵

Torquatus'un bu cevabı sadece bu vaka için değil, bazı Romalıların tarihi okuyuşları açısından çok önemlidir. Burada Cicero'nun kaleminden olsa da Epikürosçu felsefeye yakın kişilerin, eskinin efsanevi kahramanlarına ve bu kahramanların ortaya koyduğu, Roma erdemleri olarak bilinen değerlere daha gerçekçi yaklaştıkları sonucu çıkartılabilir.²³⁶ Ayrıca L. Manlius'un *filicidiumun* amacının olmaması halinde ne kadar korkunç olduğunu belirtmesi önemlidir. Manlius'un “amaç” olarak öne sürdüğü durum,

²³⁴ Cic. *Fin.* 1.23.

²³⁵ Cic. *Fin.* 1.34-37.

²³⁶ Özellikle Brutus vakasında sıklıkla rastlanılan övgü kazanma istenci suçlamasının felsefi altyapısı L. Manlius'un bu sözlerinde saklı olabilir.

Torquatus'un kendi hayatını kurtarmak için oğlunu feda etmesidir. Fakat bu “amaç” ahlaki olarak problemlidir ve Cicero tarafından daha sonra çürütölmek için eklenmiş olabilir.²³⁷ Yine de L. Manlius'un *filicidium* için bir neden araması, genel olarak ölüml ve yaşam hakkının iyi bir neden olmadan kullanılmasının kişiye büyük bir toplumsal leke sürölmesine yol açacağına işaret ediyor olabilir. Hatta, iyi bir nedeni olduğu varsayılan Brutus ve Torquatus bile acımasızlıkla suçlanmaktan kaçamamışlardır.

Genel olarak bakıldığında Cicero ve -Sallustius'un eserinde- Cato'nun Torquatus anlatısını kendi pozisyonlarını güçlendirmek için söylevsel bir örnek olarak kullandıkları görölür. Catilina tertibinde oldukça katı davranarak yüksek rütbeli senatörlerin idam edilmesini savunan Cato ve bu kararı uygulayan Cicero başta olmak üzere, bu idamları destekleyen siyasetçiler için Torquatus vakası oldukça kullanışlıdır. İdamlardan dolayı Roma'dan kısa süreliğine sürgün edilen ve hayatı boyunca bu davranışını aklamaya çalışan Cicero, Torquatus'tan her zaman övgüyle bahsetmiştir. Cicero, hayatının sonlarına doğru yazdığı *De Finibus Bonorum et Malorum* kitabında Torquatus vakasına daha samimi yaklaşmıştır. Olayın trajikliğinin farkındadır; fakat Torquatus'un oğlunu öldürerek doğru davrandığını düşünmektedir. Yine de Cicero'nun *filicidiumu* gerçekten olumlu mu algıladığı, yoksa politik çıkar gereği mi bu olaydan olumlu bahsettiği belli değildir; ama tutarlı olduğu ortadadır. Diğer yandan, Sallustius politik olarak Iulius Caesar'a yakındır. Genç Cato'ya attettiği söylevin kendi görüşlerinden çok çağdaşı olan Cato'nunkileri yansıtır olması kuvvetle muhtemeldir.

Roma'nın Geç Cumhuriyet Dönemi'nde yüksek memuriyetlerde bulunmuş iki yazar Cicero ve Cato, bu *filicidiumu* ortaya koyduğu prensibe odaklanarak

²³⁷ Cicero, Torquatus'un kendi hayatını kurtarmak amacıyla böyle davrandığı görüşünü kabul etmemiştir. Savaşın kazanılması için Roma'nın bir *consul* kaybetmesi gerektiğini öğrenen eş *consul* Decius Mus'un kendi çıkarı amacıyla mı intihar ettiğini sorarak bu görüşü çürütmüştür. Cic. *Fin.* 2.61.

kullanmışlardır. Bu iki yazardan çok daha farklı bir kariyeri olan ve devlet işlerine hiç girişmeyen şair Vergilius ise, bu vakaya farklı bir açıdan bakmış, Torquatus'un karakterine odaklanarak *Aeneid*'in bir bölümünde ondan kısaca “*baltasıyla vahşi Torquatus*” olarak söz etmiştir.²³⁸ Balta sözcüğü doğrudan Torquatus'un oğlunu öldürmesine gönderme yapmaktadır. Ayrıca şairin birkaç dize yukarıda bahsettiği Brutus vakasında, vahşi olan baltalar iken bu sefer vahşi ön adı doğrudan Torquatus'a bağlıdır. Vergilius'un Brutus vakasına eleştirel yaklaşımı göz önüne alındığında bu *filicidium*a daha da olumsuz baktığı öne sürülebilir.

Modern araştırmacılar, genellikle bu vakayı katılık erdemine örnek olarak görmüşlerdir. Litchfield,²³⁹ Valerius Maximus'u örnek göstererek Torquatus'un *filicidium*unun çoğu Romalı yazar tarafından övüldüğünü iddia etmiştir. Feeney,²⁴⁰ Manlii Torquati ailesinde bu aşırı katılığın, gelecek kuşakların taklit etmesi beklenen bir örneğe dönüştüğünü ve ailenin fertleri üzerinde bu şekilde davranma baskısı oluştuğunu öne sürmüştür.

Başka bir grup araştırmacı ise metinlerdeki olumsuzluklara dikkat çekerek bu davranışın aslında acımasızlığa dönüşmüş, kaçınılması gereken aşırı bir katılık örneği olduğunu düşünmüşlerdir. Feldherr'e²⁴¹ göre, Torquatus aşırılığı ve acımasızlığı görev bilinciyle karıştırmıştır; onun Roma'ya döndükten sonra karşılaştığı halk tepkisinden yola

²³⁸ Verg. *Aen.* 6.824-825: “... *saevumque securi / aspice Torquatum* ...”

²³⁹ Henry Wheatland Litchfield, "National Exempla Virtutis in Roman Literature," *Harvard Studies in Classical Philology* 25 (1914): 39.

²⁴⁰ Denis Feeney, "Fathers and Sons: The Manlii Torquati and Family Continuity in Catullus and Horace," in *Ancient Historiography and Its Contexts: Studies in Honour of A. J. Woodman*, ed. Christina S. Kraus, John Marincola, ve Cristopher Pelling (Oxford: Oxford University Press, 2010).

²⁴¹ Andrew Feldherr, *Spectacle and Society in Livy's History* (Berkeley: University of California Press, 1998), 3.4.

çıkarak, bu davranışın acımasızca bir zorbalık örneği olarak algılandığını ileri sürmüştür. Levene²⁴² ise Torquatus'un *filicidium*'unun acımasızlığa dönüşmüş bir katılık örneği olduğu görüşünü paylaşarak onun davranışının taklit edilmesi değil kaçınılması gereken bir örnek davranışı ortaya koyduğunu aktarmıştır. Poel,²⁴³ Torquatus'un bu eyleminin söylevlerde kontrolsüzlüğe örnek bir davranış olarak kullanıldığını aktarmıştır. Langlands'a²⁴⁴ göre ise Torquatus'un *filicidiumu* en tartışmalı örnek davranıştır ve bu örneğin Roma'da kullanım amacı kaçınılması ya da taklit edilmesi istenen davranışı ortaya koymak değil, bu *filicidium* üzerinde tartışma açarak eleştirel düşünciyi arttırmaktır.

Sonuç olarak Torquatus'un zafer kazanan oğlunu emirlerin dışına çıkması için idam ettirmesinin Romalı yazarlar tarafından iki farklı şekilde örnek olarak kullanıldığı görülmüştür: (i) Söylevlerde kullanılmak üzere, (ii) Davranış normu olarak. Cicero ve Sallustius, Torquatus'un eylemini söylevlerde örnek olarak kullanan iki yazardır. Quintilianus da bu *filicidiumu* bu şekilde yaklaşmış ve bu olayı söylevlerde kullanılabilecek bir örnek davranış olarak aktarmıştır. Sallustius ve Quintilianus'un, bu *filicidium* hakkında ne düşündükleri belli değildir. Cicero, bu örneği kullanırken kimsenin Torquatus'un oğlunu öldürmesini kınamadığını belirtse de, bu kullanımı kendi pozisyonunu güçlendirmek için tercih etmiş görünmektedir. Zira örneğin kullanım şeklinin (*exemplum dissimile*) Torquatus'un beklenenden oldukça sert davrandığına işaret etmesinin yanı sıra *De Finibus Bonorum et Malorum* eserinde doğrudan Torquatus'un soyundan gelen L. Manlius Torquatus'un bile atasını eleştirmesi bu düşünciyi

²⁴² D. S. Levene, "Sallust's "Catiline" and Cato the Censor," *The Classical Quarterly* 50, no. 1 (2000): 185.

²⁴³ Marc van der Poel, "The Use of Exempla in Roman Declamation," *Rhetorica* 27, no. 3 (2009).

²⁴⁴ Langlands, *Exemplary Ethics in Ancient Rome*, 258-98.

desteklemektedir. Cicero'nun kendisi bu eserinde Torquatus'u savunsa da L. Manlius aracılığıyla aktardığı Epikürosçu düşünürlerin *filicidiuma* eleştirel yaklaştığı görülmektedir.

Feeney'in ileri sürdüğü, bu *filicidiumun* taklit edilecek bir örnek davranış olduğu savı T. Livius ve Valerius Maximus'un yazdıkları nedeniyledir. T. Livius'un eserinin girişinde, Roma tarihinin taklit edilecek ya da kaçınılacak birçok örnek davranışla dolu olduğunu yazması,²⁴⁵ aktardığı bütün anekdotlara bu şekilde yaklaşılmasına neden olmuş olabilir. Bu durum T. Livius'tan sıkça yararlanan Valerius Maximus'ta da görülebilir. O, Torquatus'un büstünde yazan hayat hikayesinin sadece okunmaması, gerekli durumlarda *filicidium* da dahil olmak üzere taklit de edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Fakat T. Livius'un aktarımı ayrıntıyla incelendiğinde onun bu *filicidiuma* hiç de olumlu yaklaşmadığı görülmektedir. Kullandığı birçok olumsuz anlama gelen sözcük dolayısıyla kendisinin bu davranışı onaylamadığı, acımasızlık olarak gördüğü öne sürülebilir. Bunun yanında bu olayın bir örnek oluşturduğunu belirtmiştir. Fakat bu örnek, taklit edilmesi istenilen bir davranış normundan çok askeri disiplinin önemini vurgulayan bir prensibi ortaya koymaktadır. Livius'un Torquatus'tan hemen sonra anlattığı Papirius Cursor ve Q. Fabius arasında yaşanan olaylarda, aynı prensip hiç kimse zarar görmeden tekrar ortaya koyulmuştur. Livius'un Q. Fabius'un davasının en az T. Manlius'un acıklı ölümü kadar askeri disiplini sağladığını yazması, T. Manlius'un ölümünün neredeyse boşuna olduğunu düşündürmektedir. O halde Livius'un, *filicidiumun* bir kez gerçekleşmesiyle zaten askeri disiplin prensibinin ortaya koyulduğunu düşündüğü ve bu eylemin tekrarlanmasını gereksiz gördüğü ileri sürülebilir. T. Livius, yine de Torquatus'u doğrudan eleştirmeyip onun davranışını olabildiğince yumuşatmaya çalışırken çağdaşı Vergilius, Torquatus'u vahşi ön adıyla niteleyerek onu doğrudan acımasızlıkla suçlamış görünmektedir. Yine

²⁴⁵ Liv. *Epit.* pr.10.

aynı dönemlerde yaşamış Yaşlı Seneca, Torquatus'u kendini kontrol edemeyen bir lider olarak nitelemiştir. İS ikinci yüzyılda yaşamış olan A. Gellius da onu vahşi, katı, kontrolsüz ve amansız komutanlara örnek olarak vermiştir.

Torquatus vakası, nesillerce askeri disiplinin önemini vurgulamak için kullanılsa da edebi belgeler *filicidium*un gerçekleştiği tarihten itibaren oldukça tartışmalı olduğunu göstermektedir. İdam sırasında ve sonrasında askerlerin isyanın eşiğine gelmesi, Torquatus'un büyük bir savaş kazanmasına rağmen Roma'ya girerken karşılanmaması ve kariyerinin bitmesi gibi olaylar, İÖ 340 yılından İÖ birinci yüzyıla kadar gelen söylencelerde de bu *filicidium*'un acımasızca görüldüğüne işaret etmektedir. Bunun yanında *filicidium* dolayısıyla ortaya çıkmış, acımasız emirler için kullanılan *imperia Manliana* deyişi Roma halkının bu eylemi acımasızca gördüğüne dair en önemli kanıt olabilir.

O halde Torquatus vakasına üç istisna, Cicero, Cato ve Valerius Maximus dışında her dönemde eleştirel yaklaşıldığı öne sürülebilir. Dolayısıyla Torquatus'un oğlunu öldürmesinin taklit edilmesi istenilen bir örnek davranış olarak görüldüğünü söylemek zordur. Tersine bu davranış genellikle acımasızlık olarak algılanmıştır.

II.1.1.5. Aulus Fulvius

Aulus Fulvius hakkında bilinen tek şey İÖ 63 yılındaki Catilina tertibi²⁴⁶ sırasında senatör olan babası tarafından bu tertibe katıldığı için idam ettirildiğidir. Bu vakanın en önemli özelliği, bu bölümde incelenen diğer *filicidium*ların aksine, olaya değinen

²⁴⁶ Catilina ve Catilina tertibi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. bölüm II.2.3.

yazarlardan biri -Sallustius- hayattayken gerçekleşmiş olmasıdır. Sonraki dönemlerde Valerius Maximus ve Cassius Dio da bu anlatıdan bahsetmişlerdir.²⁴⁷ Fulvius'un ölümü, ölüm ve yaşam yetkisinin Roma'da görülen en geç tarihli kullanımlarından biri olabilir. Diğer yandan bazı modern araştırmacılar, halk düşmanı ilan edilen Catilina'nın takipçisi olan Fulvius'un da halk düşmanı olarak görülebilecek olması nedeniyle baba Fulvius'un, ölüm ve yaşam yetkisi ile değil, senato kararıyla çocuğunu öldürtmüş olabileceğini öne sürmüşlerdir. Peki bu *filicidium* gerçekten yaşanmış mıdır yoksa söylenti midir? Hangi yetkiye dayanarak *filicidium* gerçekleşmiştir? Roma Cumhuriyeti'nin son yıllarında ölüm ve yaşam yetkisinin durumu ve algılanışı nasıldır?

Sallustius, *Bellum Catilinae* eserinde Catilina kuvvetleri ve Roma ordusu arasındaki savaş başlamadan, tertibin erken evrelerinde birçok kişinin Catilina'ya katılmaya başladığını aktarmıştır. Bu kuvvetlere katılmak için Roma'dan ayrılanlardan birinin de bir senatörün oğlu olan Fulvius olduğunu, fakat yolda babası tarafından yakalanarak geri getirilip idam edildiğini yazmıştır.²⁴⁸

İÖ 63 yılında yaşanan bu olay sırasında Sallustius 23 yaşındadır; fakat *Bellum Catilinae* eserini İÖ 42 yılı civarında yazdığı düşünülmektedir.²⁴⁹ Earl'e göre; Sallustius'un eserini hem olayın yaşandığı tarihten çok sonra yazması hem de metinde kişisel tecrübelerinin bulunmayışı²⁵⁰ eserini, başkalarının yazdıkları eserler ve kendisinin

²⁴⁷ Sall. *Cat.* 39; Val. Max. 5.8.5; Dio Cass. 36.4.

²⁴⁸ Sall. *Cat.* 39.5.

²⁴⁹ *BNP*, s.v. "Sallustius."

²⁵⁰ Earl'a göre eserde Sallustius'un kendi tecrübelerine rastlanılmamasının en olası açıklaması, yazarın 63 yılı olayları sırasında Roma'da bulunmamasıdır; erken yaşta politik kariyere atılan Sallustius, yirmili yaşlarının başlarında, büyük bir olasılıkla Pompeius'la birlikte askeri seferdedir. D. C. Earl, "The Early Career of Sallust," *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 15, no. 3 (1966): 309.

duyduğu söylentiler doğrultusunda yazdığına işaret etmektedir.²⁵¹ Sallustius'un gerçekliği şüpheli olan başka birçok olay aktardığı doğrudur.²⁵² Bunun yanı sıra özellikle erdem ve kusurlara odaklanması dolayısıyla bazı araştırmacılar, onun tarihsel gerçeklikten çok bu iki noktaya vurgu yapma amacıyla olduğunu düşünmüşlerdir. Bu görüşü savunan Shaw,²⁵³ Sallustius'un ideolojik nedenlerle Fulvius'tan bahsettiğini öne sürmüş, anlatısını Erken Cumhuriyet'in erdemleri ve yaşadığı zamanın yozlaşmışlığı üzerine kurguladığını aktarmıştır; buradan yola çıkan Shaw, Sallustius'un tertipçilerin cezaları üzerine Cato'nun yaptığı konuşma bölümünde Torquatus'un emirlerine karşı geldiği için çocuğunu öldürttüğünü hatırlatmasının Erken Cumhuriyet'in erdemlerine gönderme olduğunu, baba Fulvius'un da benzer şekilde davranarak bu eski katılık erdemini canlandırdığını öne sürmüştür; Shaw, tertipçilerin halk düşmanı (*hostes publici*) ilan edilmesiyle babanın bu yasal kararı kullandığını, tıpkı Torquatus gibi *patria potestas* ile değil resmi yetkiye dayanarak oğlunu öldürdüğünü savunmuştur; böylece Sallustius, Torquatus'un örnek davranışını²⁵⁴ Catilina tertibi anlatısında tekrar canlandırmıştır. Bu *filicidiuma patria potestas*ın kullanımı açısından yaklaşan Harris,²⁵⁵ Fulvius'un yasal karar kullanılarak idam edilmiş olmasının mümkün olduğunu fakat olayın böyle gerçekleştiğini düşünmek için yeterli kanıtın olmadığını söylemiştir.

Sallustius'un eserini erdem ve kusurlar etrafında kurguladığı kabul edilse bile sadece Cato'nun konuşmasını örnek vererek yazarın katılığı savunduğunu ve *filicidiumu*

²⁵¹ Ayrıca bkz. J. T. Ramsey, ed. *Sallust's Bellum Catilinae*, 2 ed. (New York: Oxford University Press, 2007), 8,9.

²⁵² En dikkat çeken Catilina'nın evlenmek için kendi oğlunu öldürmesi (14. vaka) ve komplocuların şaraba karıştırılmış insan kanı içerek yemin etmeleri olabilir. (Sall. *Cat.* 22)

²⁵³ Shaw, "Raising and Killing Children: Two Roman Myths," 61-62.

²⁵⁴ Yani vatanın çıkarlarını oğlunun hayatının önüne koymayı.

²⁵⁵ Harris, "The Roman Father's Power of Life and Death," 85.

örnek davranış olarak gördüğünü öne sürmek yanıltıcı olabilir. Yukarıda bahsedildiği gibi Sallustius'un aktardığı söylev, Cato'nun gerçekten verdiği, kayıt altına alınmış söylev olabilir.²⁵⁶ Ayrıca Cato'nun hemen ardından Caesar'a konuşma yaptıran yazar, bu sefer de katılığın tersi olarak görülebilecek merhamet (*clementia*) erdemini ikna edici bir şekilde savunmuştur. Bundan dolayı yazarın *filicidium* hakkındaki görüşlerini tespit etmek ise mümkün olmamaktadır.

Filicidiumun patria potestas ile mi yoksa senato kararına dayanarak mı gerçekleştiği sorununa gelince, Catilina'nın görevlendirdiği Manlius İÖ 63 yılının temmuz ayı ortalarında ordu toplamaya başlamıştır. Manlius ve askerleri ekim ayının sonunda açıkça isyana başlamışlardır. Fakat bu sırada Catilina ve diğer üst düzey tertipçiler hala Roma'dadır. Kasım ayının başında ordusuna katılmak için yola çıkan Catilina, Manlius ile birlikte aynı ayın ortalarında halk düşmanı ilan edilmişlerdir. Roma'da kalan tertipçiler ise aralık ayının başında yakalanıp idam edilmişlerdir. Sallustius, Fulvius'un çok erken tarihte tertipçilerin ordusuna katılmak için yola çıktığını belirttiğine göre kronoloji dikkate alındığında, Fulvius'un daha halk düşmanı ilan edilmeden önce yakalanıp öldürülmüş olması daha olasıdır. Fakat Sallustius, *filicidiumu* anlattığı bölümde konu ve kronoloji dışına çıktığı için Fulvius'un halk düşmanı ilan edilip edilmediğini kesin olarak saptamak mümkün olmamaktadır.

Fulvius halk düşmanı ilan edilmiş olsa bile, İÖ 123 yılına ait *Sempronia* yasasına göre senatonun vatandaşlarına karşı halk meclisi onayı olmadan idam kararı alma yetkisi yoktur.²⁵⁷ Cicero'ya verilen olağanüstü senato yetkisi (*Senatus Consultum Ultimum*) ile bu durumun etrafından teknik olarak dolaşılabilinse de o tarihe kadar bu yetkiye

²⁵⁶ Bkz. 229. dipnot.

²⁵⁷ *Sempronia de capite civium* yasası. Bkz. Cic. *Cat.* 4.10.

dayanarak silaha sarılmamış vatandaşlar idam edilmemiştir.²⁵⁸ Bu yetkiye dayanarak ilk defa vatandaşları idam ettiren Cicero, bu yüzden sürgün edilmiş ve bütün kariyeri boyunca bu davranışını savunmak zorunda kalmıştır. Bundan dolayı daha Roma'dan kaçıp silahlanamadan yakalanan Fulvius'un da senato yetkisiyle öldürülmesi, mümkün olsa da olası gözükmemektedir.

Valerius Maximus,²⁵⁹ Fulvius'un yetenek, eğitim ve görünüş bakımından yaşlılarından üstün olduğunu, fakat Catilina'yı destekleyip bir anlık düşüncesizlikle onun ordusuna katılmak için yola çıktığını aktarmıştır. Fakat senatör olan babası Aulus Fulvius oğlunu yakalayıp geri getirmiş, onu “*vatana karşı Catilina için değil Catilina'ya karşı vatan için savaşsın diye büyüttüğünü*” söyleyerek oğlunu öldürmüştür. Bu noktada Valerius Maximus, kendi düşüncesini dile getirerek baba Fulvius'un iç savaşın çılgınlığı geçene kadar oğlunu gözaltında tutabileceğini; fakat onun tedbirli bir babanın hikayesi olacağını, bunun ise katı bir babanın hikayesi olduğunu aktararak anlatısını bitirmiştir.

Sallustius'un aksine Valerius Maximus'un, Fulvius'un babasının *praenomenini* Aulus olarak vermesi önemlidir. Bu durum bu anlatıyı sadece Sallustius'tan okuyup aktarmadığına, bu vakadan bahseden başka yazarların da olduğuna işaret edebilir. Diğer bir önemli nokta ise yazarın A. Fulvius'un olaylar yatışana kadar oğlunu hapis tutabileceğini belirtmesidir. Ağır suç olduğu durumlarda *filicidium*ları taklit edilmesi gereken örnek davranışlar olarak niteleyen ve olumlu gören yazar, *filicidium* yakın dönemde gerçekten taklit edilince bunu olumlu karşılamamıştır. Bu durum Valerius Maximus'un *filicidium* hakkındaki görüşlerinin tutarlı olmadığını düşündürmektedir.

²⁵⁸ Ramsey, *Sallust's Bellum Catilinae*, 196.

²⁵⁹ Val. Max. 5.8.5.

Catilina tertibi hakkında elimize geçen üçüncü ve son metin Cassius Dio'nun *Historia Romanorum* kitabı içindedir.²⁶⁰ *Consullar* diğer tertipçilerin soruşturmalarını yürüttüğü sırada, senatör Aulus Fulvius'un babası tarafından öldürüldüğünü aktarmıştır. Ardından böyle "şahsi" ceza veren tek kişinin baba Fulvius olmadığını, *consullar* dışında kendi çocuklarını öldüren başka birçok kişi olduğunu yazmıştır.

Cassius Dio'nun anlatımında dikkat çeken ilk nokta, Valerius Maximus'un aksine baba değil oğul Fulvius'un senatör olduğunu ve *praenomeninin* Aulus olduğunu aktarmasıdır. Bu durum baba ve oğul Fulvius'u karıştırdığını düşündürmektedir. İkinci nokta ise yazarın *consullar* dışında kendi çocuklarını öldüren birçok kişi olduğunu söylemesidir. Roma tarihi boyunca gerçekleşen *filicidium*ları mı, yoksa Catilina tertibi sırasında bilinmeyen başka babaların da çocuklarını öldürdüğünü mü kastettiği belli değildir. Harris,²⁶¹ Rabello'nun²⁶² bu bölümü, birçok babanın Catilina'ya katıldıkları için oğullarını öldürdüğü şeklinde yorumladığını fakat bu yorumun yanlış olduğunu, Cassius Dio'nun aktarımında geçen "*Sadece consullar değil şahsi olarak kendi çocuklarını öldüren başka birçok kişi vardı*" cümlesi dolayısıyla Roma tarihi boyunca *imperium* sahibi olmayan birçok babanın *patria potestası* ile çocuğunu öldürdüğünü kastetmiş olması gerektiğini öne sürmüştür. Zira o yılın *consulları* Cicero ve Gaius Antonius Hybrida'nın çocuklarını öldürdüğüne dair hiçbir aktarım yoktur.

Fulvius vakası Sallustius, Valerius Maximus ve Cassius Dio'nun anlatıları dışında bilinmemektedir. Ramsey²⁶³ buradan yola çıkarak Fulvius vakasının gerçek

²⁶⁰ Dio Cass. 37.36.4.

²⁶¹ Harris, "The Roman Father's Power of Life and Death," 85.

²⁶² Rabello, *Effetti Personali Della "Patria Potestas", 1. Dalle Origini Al Periodo Degli Antonini*. N.v.

²⁶³ Ramsey, *Sallust's Bellum Catilinae*, 188.

olmayabileceğini ima etmiştir. Öte yandan Sallustius, Fulvius'un *praenomeni* Aulus'u vermezken, Valerius Maximus'un baba Fulvius için, Dio Cassius'un ise oğul Fulvius için vermiş olması, başka yazarların da bu olaya değindiğini ancak eserlerinin günümüze ulaşmadığına işaret edebilir. Bu durum Sallustius'un Catilina tertibini kendi deneyimlerinden değil, başka kaynaklardan yararlanarak aktardığı düşüncesiyle uyumludur. Dolayısıyla bu vakaya Sallustius'un kısa değinmesinden önce hiç rastlanmadığını, vakanın bilinmediğini ya da Sallustius tarafından uydurulduğunu söylemek güçtür. Diğer yandan, kendi *consulluğu* sırasında gerçekleşen Catilina tertibi hakkında, birçok eserinde çeşitli bilgiler veren Cicero'nun Fulvius'a değinmemiş olması şaşırtıcıdır. Hayatı boyunca, bu tertip sırasında yargılamadan idam ettirdiği senatörler yüzünden aşırı katılık hatta acımasızlıkla suçlanacak, bu yüzden sürgüne yollanacak ve bu eleştirilere yaşamı boyunca cevap vermeye çalışacak olan Cicero'nun böyle kullanışlı bir katılık hikayesini hiç kullanmaması,²⁶⁴ hatta bahis bile etmemesi Fulvius vakasının gerçekliğine şüphe düşürmektedir.

Anlatının gerçekliği bir kenara bırakılırsa, Fulvius'un ölümü senato kararına mı yoksa ölüm ve yaşam hakkına mı işaret etmektedir? Sallustius'un aktarımında Fulvius'un halk düşmanı ilan edildikten önce mi sonra mı öldürüldüğü tam olarak tespit edilemese de, onun çok erken zamanda Catilina destekçilerine katılmak üzere yola çıktığının belirtilmesi, olayın tertipçilerin halk düşmanı ilan edilmeden önce gerçekleştiğini ve babanın senato kararını değil *patria potestas* yetkisini kullanıldığına işaret etmektedir. Valerius Maximus'un anlatısında tartışmasız olarak *patria potestas* kullanılmıştır; çünkü hem Fulvius'u yakalayıp öldüren doğrudan babasıdır, hem de Eğer baba Fulvius tedbirli biri olsaydı onu olaylar yatışana kadar hapis tutardı” yorumu babanın kendi başına ölüm

²⁶⁴ Cicero'nun bu konuda kendisini savunmak için Torquatus vakasını kullandığı bir önceki bölümde belirtilmişti.

kararı aldığına işaret eder. Cassius Dio'nun anlatısında Fulvius, komplocular halk düşmanı ilan edilip yakalandıkları sırada öldürülmüştür fakat yazarın *consullar* soruşturmaları yürütürken babanın şahsi olarak oğlunu öldürttüğünü belirtmesi doğrudan *patria potestas*'ın kullanımına işaret eder. Bunun yanında Cassius Dio'nun *consullar* dışında *imperium*'u olmayanların da çocuklarını öldürttüğünü belirtmesi, ölüm ve yaşam hakkına gönderme yapmaktadır. Böylelikle üç antik yazarın da ölüm ve yaşam hakkına işaret ettiği sonucuna varılabilir.

Sonuç olarak incelenen *filicidium* vakasının gerçekten yaşanıp yaşanmadığını kesin olarak saptamak mümkün gözükmemektedir. Geç Cumhuriyet Dönemi'nin çok ünlü bir olayı sırasında yaşanan bu vakadan sadece üç yazarın söz etmesi ve hem o dönemin *consulu* olması dolayısıyla olayları çok iyi bilen hem de bu *filicidiumu* kendi yararına kullanabilecek olan Cicero'nun bu olaya hiç değinmemesi, Fulvius'un oğlunu öldürmesinin bir söylenti olabileceğini düşündürmektedir.

Fakat bu vakanın gerçekleştiği sırada, hayatta olan Sallustius ve sonraki dönem yazarlarının yazdıkları, İÖ birinci yüzyılın ortalarında ölüm ve yaşam yetkisinin varlığına dair şüphelerinin olmadığını göstermektedir. Öte yandan yazarların bu vaka hakkında ne düşündüğünü saptayacak kadar veri yoktur. Sallustius ve Cassius Dio çok kısa değindikleri bu vakaya kendi görüşlerini katmamışlardır. Valerius Maximus'un ise olumsuz yorumundan yola çıkılarak bu *filicidiumu* onaylamadığı öne sürülebilir.

Değerlendirme

Bu bölümde ele alınan vakalar kısaca özetlenirse: Brutus ve Torquatus vakaları bazı yazarlarca örnek davranış olarak görülürken bazı yazarlarca acımasızlık olarak

görülmüştür. Propertius ve Valerius Maximus, devletin iyiliği için Brutus'un iki oğlunu birden feda ettiğini düşünmektedir. Dahası Valerius Maximus, bu olayı örnek davranış olarak değerlendirmiştir. Diğer yandan Vergilius, Florus, Silius Italicus ve Plutarchus, Brutus'u oldukça duygusuz ve acımasız birisi olarak aktarmış, oğullarını öldürmesinin bir nedeninin de şan kazanmak olduğunu ima etmişlerdir. T. Livius ise bu iki gruptan farklı olarak Brutus'un karakterini yumuşatmış, onu oğullarına sempati duyan, ölümüne üzülen fakat devletin ona yüklediği görev dolayısıyla onları idam ettirmek zorunda kalan bir baba olarak tasvir etmiştir. Torquatus vakasına gelince Cicero ve Sallustius'un metninde Genç Cato, Catilina tertibine katılanların idamıyla ilgili söylevlerinde bu *filicidiumu* katılık erdemine vurgu yapan bir örnek olarak kullanmışlardır. Bunun yanında Cicero'nun diğer eserlerinde Torquatus'tan övgüyle bahsettiği ve bu *filicidiumu* vatan için yapılan büyük bir fedakârlık olarak düşünüp olumlu gördüğü tespit edilmektedir. Valerius Maximus da bu olayı taklit edilecek bir örnek davranış olarak değerlendirmektedir. Öte yandan Torquatus, Vergilius tarafından vahşi, Yaşlı Seneca tarafından kontrolsüz bir lider olarak nitelenmiştir. A. Gellius onu vahşi, katı, amansız, kontrolsüz komutanlara örnek olarak vermiştir. T. Livius ise tıpkı Brutus olayında olduğu gibi Torquatus'un da karakterini olabildiğince yumuşatmaya çalışmış, bu ünlü söylenceden ders çıkarılacak bir öykü kurgulamıştır. Buna rağmen aktarımında Brutus vakasının aksine “*acımasız emir*,” “*böylesine vahşi bir örnek*” gibi birçok olumsuz sözcük kullanması, bu davranışı olumsuz algıladığı ve örnek davranış olarak görmediğine işaret etmektedir. O dönemlerde yaşayan Romalıların da bu olayı acımasızlık olarak gördüklerine dair ipuçları bulunmaktadır: Bunlar halkın Torquatus'a nefretle baktığını bildiren söylenceler, Torquatus'un kariyerinin bu olaydan sonra bitmesi ve acımasız emirler için kullanılan *imperia Manliana* deyimidir.

Roma'nın çok eski dönemlerinde yaşandığı düşünülen Brutus ve Torquatus'un aksine A. Fulvius vakası Geç Cumhuriyet Dönemi'nde, eserleri bugüne kalan birçok

yazar hayattayken gerçekleşmiştir. Buna rağmen bu olaya sadece Sallustius, Valerius Maximus ve Cassius Dio değinmiştir. Özellikle hem bu *filicidium*un yaşandığı Catilina tertibi sırasında *consul* olması dolayısıyla olayları çok iyi bilen hem de bu *filicidium* sayesinde kendisine politik olarak çıkar sağlayabilecek olan Cicero'nun bu vakadan hiç söz etmemesi olayın gerçekliğine gölge düşürmektedir. Sallustius ve Cassius Dio sadece birer cümleyle *filicidiumu* aktarmış ve görüş belirtmemişlerdir. Öte yandan Brutus ve Torquatus vakalarını örnek davranış olarak gören, bu olayların sadece okunmaması, taklit edilmesi gerektiğini de belirten Valerius Maximus, benzer bir durumda vatana ihanet eden oğlunu öldüren Fulvius'un yanlış davrandığını ima etmiştir. Dolayısıyla Valerius Maximus'un bu konu hakkındaki görüşlerinin tutarsız olduğu düşünülebilir.

Cassius ve Postumius Tubertus vakalarının ise gerçekliğinin oldukça şüpheli olduğu görülmüştür. Cassius'un babası tarafından öldürülmesine bazı antik yazarlar bile inanmamaktadır. Örneğin T. Livius ve Dionysius, bazı kaynaklarda Cassius'un *filicidium* sonucu öldürüldüğünün yazılı olduğunu ancak olayların anlatımındaki tutarsızlıklar nedeniyle buna inanmadıklarını belirtmişlerdir. Postumius Tubertus vakasına yine Livius ve Diodorus inanmamaktadırlar. Diodorus neden inanmadığıyla ilgili bir açıklama yapmazken Livius, Postumius'un hikayesinin Torquatus'unki ile karıştırıldığını düşünmektedir. Vakanın gerçekliği hakkında yorum yapmayan Valerius Maximus ve A. Gellius da Postumius'un ismini Torquatus ile birlikte anmışlardır. Yazarların bu iki vakanın gerçekliğine inanmamaları dolayısıyla, bu *filicidium*ları örnek bir davranış olarak görüp görmedikleri tam olarak saptanamamaktadır.

Bu bilgiler ışığında, devletin iyiliği için gerçekleştiği iddia edilen *filicidium*ların Roma Tarihi boyunca nasıl algılandığına bakılırsa, Torquatus'un başına gelenler İÖ 340'ta *filicidium*un olumsuz karşılandığını göstermektedir. Yazılı metinlerin ortaya çıktığı İÖ birinci yüzyıla kadar başka bir ipucu yoktur. Bu dönemde ise Cicero ve -

Sallustius'un aktarımından öğrenildiğine göre- Genç Cato, *filicidiumu* olumlu görseler de bu görüşlerinin politik amaçlı olabileceği saptanmıştır. Cicero'nun *De Finibus Bonorum et Malorum* eserinde L. Manlius Torquatus'un devletin menfaati için gerçekleşen *filicidiumlara* eleştirel yaklaşması ve görüşlerini Epikürosçu düşünceye dayandırması, Geç Cumhuriyet Dönemi'nde *filicidiumlara* dair farklı görüşler olduğunu da ortaya koymaktadır. Augustus Dönemi'nde yaşayan yazarların büyük bir bölümü ya bu olayları yorum katmadan aktarmışlar ya da *filicidiumlara* olumsuz yaklaşmışlardır. Buna rağmen eleştiriler genellikle üstü kapalıdır. İS 1. yüzyılın sonlarından itibaren ise eleştirinin dozu artmıştır. Propertius ve Valerius Maximus ise yaşadığı dönemin eleştirel yazarlarının aksine *filicidiumlara* olumlu yaklaşmışlardır. Fakat Valerius Maximus'un düşüncelerinin tutarsız olduğu görülmüştür.

Bu vakalara olumsuz yaklaşan çok sayıda antik yazar vardır. Dolayısıyla Romalıların bu *filicidiumları* devletin menfaatinin her şeyin üzerinde tutulması gerektiğine vurgu yapan örnek davranışlar olarak gördüklerini iddia etmek zordur. Erken Cumhuriyet Dönemi'nin büyük kahramanları bile, her ne kadar kendilerince haklı gerekçeleri olsa da çocuklarını öldürmeleri nedeniyle acımasızlıkla suçlanmışlardır. Ölüm ve yaşam hakkını kullanan bir Romalının da benzer bir suçlamadan kaçamayacağı düşünüldüğünde bu hakkın kullanımının toplumsal baskı dolayısıyla sınırlandırıldığı tezi kuvvetlenmektedir.

Bu vakalara ölüm ve yaşam hakkının işleyişi açısından yaklaşılsa, Brutus, Postimius Tubertus ve Torquatus vakalarında babaların *paterfamilias* olarak değil devlet yetkisiyle, *imperiumlarından* gelen öldürme haklarıyla hareket ettikleri görülür. Bundan dolayı bu vakalardan *paterfamiliasın* ölüm ve yaşam hakkıyla ilgili bilgi alınamamaktadır. Diğer yandan Cassius ve Fulvius vakalarında ise babalar *paterfamilias* olarak ölüm ve yaşam hakkı kullanmışlardır. Özellikle Fulvius'un ölüm ve yaşam

hakkıyla öldürüldüğünün düşünülmesi, geç dönemlerde bu hakkın kullanılmasının hala mümkün olduğunu göstermektedir. İki babanın da kendilerince geçerli nedenleri (*iusta causa*) vardır. Cassius kral olmaya çalışmakla, Fulvius ise Catilina tertibine katılmakla suçlanmıştır. Cassius'un babası tarafından evinde, danışma meclisinde (*consilium*) yargılandığı aktarılmıştır. Fulvius vakasında ise danışma meclisinden bahsedilmemiştir. Fakat bunun nedeni onun zaten tertipçilere katılmak için kaçarken yolda suçüstü yakalanması olabilir.

II.1.2. İffet Dolayısıyla Gerçekleşen Vakalar

İffet (*pudicitia*) kısaca cinsel konularda ahlak kurallarına bağlılık anlamına gelmektedir. Roma özelinde bakılırsa bu ahlak kuralları kadınlar için evlilik dışı cinsel ilişkiden, erkekler içinse kabul edilmeyen tarzda olan eşcinsel ilişkiden kaçınmaktır. En erken zamanlardan itibaren iffetsizlikle suçlanan kişiler, aileleri tarafından cezalandırılmaktadır. *Paterfamilias* isterse iffetsizlikle suçlanan çocuklarını öldürebilmektedir; fakat bu durum oldukça nadirdir. Bazı durumlarda kamu yargılamaları yapıldığı da görülmüştür. Bu yargılamalarda da suçlu bulunanlara ölüm cezası verilmemiş, para veya sürgün cezası uygulanmıştır.²⁶⁵ Sonraki dönemlerde, Augustus'un çıkardığı bir dizi yasayla iffet suçları yeni kurulan mahkemelerde görülmeye başlanmış, *paterfamilias* ve kocaların yetkileri sınırlandırılmış, iffetsizlik nedeniyle işlenecek cinayetlerin büyük ölçüde önüne geçilmiştir. Diğer yandan Roma'nın çok önemli iki

²⁶⁵ İÖ 329, 295 ve 213 yıllarında. Liv. *Epit.* 8.22.3; 10.31.9; 25.2.9. Bu yargılamaların neden ailelere bırakılmadığı belli değildir. Gardner bu olayların kamu düzeniyle ilişkili daha ciddi suçlar teşkil edebileceğini belirtmiştir. Bkz. Gardner, *Women in Roman Law & Society*, 123.

söylencesi, Lucretia'nın ve Verginia'nın öyküleri iffetin yaşamdan bile değerli olduğunun düşünülmesine yol açabilir. Lucretia tecavüze uğrayınca, kendi suçu olmasa da iffetini kaybettiğini (*unpudica*) ve cezasını çekmesi gerektiğini söyleyerek intihar etmiştir.²⁶⁶ Verginia ise (11. vaka), bir hileyle köle durumuna düşürülünce iffetini kaybedeceği için babası tarafından öldürülmüştür. Roller'in daha önce belirtilen örnek davranış şemasına uyan²⁶⁷ bu iki anlatı örnek davranışlar olarak tanımlanabilir. Özellikle Verginia'nın hikayesinin örnek davranış olarak algılanması, babaların iffetsiz kızlarını ya da oğullarını öldürmesinin kabul edilebilir olduğu sonucunun çıkartılmasına neden olabilir. Roma'da iffetsizlik yüzünden çocuklarını öldürdüğü bilinen dört baba vardır. Bunlar Verginius, Pontius Aufidanus, Q. Fabius Maximus Eburnus ve P. Atilius Philiscus'tur.

II.1.2.1. Verginia

Roma'da İÖ 451 yılında, yasaların yazıya geçirilmesi için 10 kişilik bir komisyon oluşturulmuş, *consul* ve halk temsilciliği askıya alınarak bütün otorite bu gruba verilmiştir.²⁶⁸ Yasa yazımının o yıl içerisinde bitmemesi üzerine komisyona bir yıl daha ek süre verilmiştir. Bu komisyonun başkanı olan Appius Claudius, yetkilerini suistimal ettiği düşünüldüğü için tepki görmüştür. Lucius Verginius isimli bir yüzbaşının genç ve güzel kızı Verginia'ya (*RE*: 24) hileyle sahip olması üzerine, Verginia babası tarafından öldürülmüştür. Erken Roma Tarihi'nin en bilinen öykülerinden biri olan bu olayı T.

²⁶⁶ Liv. *Epit.* 1.58.10-12.

²⁶⁷ Bkz. s. 28.

²⁶⁸ Bu yasalara 12 Levha Yasaları (*leges duodecim tabularum*), yasa yazıcılaraysa *decemviri* denilmiştir.

Livius ve Dionysius uzunca anlatmıştır.²⁶⁹ Cicero, Diodoros Siculus ve Valerius Maximus, S. Pomponius ve Calpurnius Flaccus ise aynı olaya kısaca değinmiştir.²⁷⁰ Bütün aktarımlar oldukça benzerdir ve özetle şöyledir:

Claudius, orduda görev yapmakta olan Yüzbaşı Lucius Verginius'un kızı Verginia'yı önce para ve vaatlerle kandırmaya çalışmıştır; fakat başarılı olamamıştır. Bunun üzerine şu planı yapmıştır: *Clients*lerinden²⁷¹ biri Verginia'nın aslında kendi kölesi olduğunu iddia ederek onu alıkoyacaktır. Bu duruma itiraz edilince, davayı çözecek kişi zaten en yüksek memuriyette bulunan kendisi olduğundan, bir şekilde *clients*ini haklı çıkartacaktır. Böylece köle statüsüne düşmüş olan Verginia'ya sahip olabilecektir. Plana uygun olarak *clients*, Verginia'yı forumda alıkoymuş, halk durumu farkedince hemen Claudius'a başvurmuştur. Fakat Claudius, Verginia'nın nişanlısı, amcası ve *plebs*lerin büyük itirazları sonucu umduğu gibi davayı hemen sonlandırıp Verginia'yı *clients*ine verememiş, baba Verginius Roma'ya gelene kadar davayı bir gün ertelemiştir. Ancak Verginius'un bu süre içinde gelmemesi durumunda, Verginia'nın köle olduğuna hükmedeceğini bildirmiştir. Bu sırada askeri kampa haber gönderen Claudius, lejyon komutanına Verginius'u gözaltına alıp askeri kamptan asla bırakmamasını emretmiştir. Olayı önceden haber alan Verginius ise, bu emir kampa ulaşmadan çoktan Roma'ya yola çıkmıştır. Claudius, Verginius'u karşısında görünce bu planlanının da boşa çıktığı anlamış ve tarafsızlık rolünü bırakmıştır. Babanın savunmasını yarıda kesip Verginia'yı *clients*inin kölesi ilan etmiştir. Bu karara boyun eğmiş gibi davranan Verginius, kızıyla son bir kez özel olarak konuşmak için Claudius'tan izin almış ve bu sırada kızını bıçakla

²⁶⁹ Liv. *Epit.* 3.44-50; Dion Hal. *Ant. Rom.* 11.28-32.

²⁷⁰ Cic. *Rep.* 2.63; *Fin.* 2.66; 5.64; Diod. Sic. 12.24; Val. Max. 6.1.2; *Dig.* 1.2.2.24; Calp. *Decl.* 3.

²⁷¹ *Clients*, en basit anlamıyla, çeşitli destekler karşılığında daha güçlü bir vatandaşın korumasına giren özgür kişidir.

öldürmüştür. Ardından Roma'dan kaçmış, orduyu isyana sevk etmiş ve *decemvirliği* sonlandıran devrimi başlatmıştır.

Ogilvie'ye²⁷² göre bu söylence, Roma'nın Erken Cumhuriyet Tarihi'nin "icat edilmesi" sırasında uydurulmuştur. Bugüne ulaşan eserlerdeki oldukça benzer anlatımlar, söylencenin tek kaynaktan çıktığına işaret ederek bu düşüncüyü doğruluyor olabilir. Söylenceyi kayda geçiren ilk yazarların vurgulamak istedikleri noktalar tiranlığın kötülüğü ve iffetin önemidir. Genel kanıya göre Romalıların gözünde Verginia'nın iffeti babasının onuruyla ilgilidir.²⁷³ Bundan dolayı Verginia'dan bir kişi gibi değil nesneymiş gibi bahsedilmiştir. Verginia'nın alt sınıftan fakat çok güzel ve iffetli bir kız olduğu dışında bir bilgi verilmemiştir. Hikâyenin asıl karakterleri Verginius ve Claudius'tur. Bütün yazarlar Claudius'un nefsinin kontrol edemeyen ve acımasız bir kişi olduğunu yazmışlardır. Onun istenmeyen davranışları ortaya koyan kötü bir örnek olduğu açıktır. Peki Verginius ve *filicidium* hakkında ne düşünülmüştür? Antik yazarlar Verginia söylencesini ana hatlarıyla takip etseler de aktarımlarındaki küçük eklemeler kendi düşünceleri hakkında ipuçları verebilir.

T. Livius, "... (halk) *Appius* 'un iğrenç suçuna, kızın güzelliğinden kaynaklanan bahtsızlığına ve babayı bu eyleme iten mecburiyete ağlıyordu."²⁷⁴ sözleriyle geleneksel anlatının bir cümlelik özetini vermiştir. Fakat hemen ardından kadınların "... çocuklar bunun için mi doğuruldu, iffetin ödülü bu mudur?"²⁷⁵ diye feryat ettiklerini ekleyerek olayın başka bir boyutuna dikkat çekmiştir: Verginia hiçbir suçu olmamasına rağmen

²⁷² Ogilvie, *A Commentary on Livy : Books 1-5*, 477-8.

²⁷³ S. Joshel, "The Body Female and the Body Politic: Livy's Lucretia and Verginia," in *Sexuality and Gender in the Classical World: Readings and Sources*, ed. Laura K. McClure (Cornwall: Blackwell Publishers, 2002), 174.

²⁷⁴ Liv. *Epit.* 3.48.7,8.

²⁷⁵ Liv. *Epit.* 3.48.8.

öldürülmüştür. Suça neden olan şey Claudius'un kontrolsüz arzularıdır. Böylece Livius, Verginia'nın erdeminin ölümle "ödüllendirilmesine" atıf yaparak okuyucuyu bu haksızlık üzerinde düşünmeye sevk etmiştir. Verginius Roma'dan kaçıp askeri kampa varınca (3.50.5-7) orduyu kışkırtmak için konuşma yapmıştır. Bu konuşmada Verginius, gözyaşları içerisinde Claudius yüzünden işlediği cinayet için sorumlu tutulmamasını ve çocuğunu öldürmüş biri gibi kendisine yüz çevrilmemesini istemiştir. Çocuğunun hayatının kendisinkinden daha kıymetli olduğunu, ama bir köle gibi yaşamasındansa ölümün daha iyi olacağını düşünerek bu cinayeti işlediğini ve kendisini cinayete iten şeyin acımasızlık olarak gözükse de aslında acıma duygusu olduğunu söylemiştir.

Joshel,²⁷⁶ Roma'nın iffetle ilgili en ünlü iki söylencesi Verginia ve Lucretia öykülerini birlikte incelemiştir. Livius'un Erken Cumhuriyet Tarihi'ni yazarken kadın iffetini "erkekleri harekete geçiren bir katalizör" olarak kullandığını, kadınları susturduğunu ve onları tamamen metalaştırdığını ileri sürmüştür. Fakat Livius bu hikâyenin yazarı değil aktarıcısıdır. Augustus devrinde yazmış olan Livius, imparatorun iffete verdiği önemin farkında olmalıdır.²⁷⁷ Bundan dolayı Livius'un Verginius'u doğrudan eleştirmesi veya böylesine ünlü bir efsaneyi aktarmadan geçmesi de beklenemez. Zaten yazarın amacı, bilinmezlerle dolu erken Roma tarihini ve efsanelerini eleştirmek değil aktarmaktır. Buna rağmen T. Livius'un aktarımı dikkatle incelendiğinde Verginia söylencesinden kendisinin de rahatsız olduğu, söylenceyi elinden geldiğince yumuşatmaya çalıştığı görülebilir.

²⁷⁶ Joshel, "The Body Female and the Body Politic: Livy's Lucretia and Verginia."

²⁷⁷ Augustus çıkardığı *Iulia de adulteriis coercendis* yasası ile Romalıların cinsel hayatlarını kanunla düzenlemeye çalışan ilk siyasetçidir. Bu konudaki hassasiyetine en önemli örnek şüphesiz yazdıklarıyla Romalı kadınları "yoldan çıkartan" Ovidius'un sürgün edilmesidir. Augustus iffetsizlikle suçlanan Iulia isimli kendi kızı ve torununu da sürgüne yollamıştır.

Öncelikle Livius, ordunun karşısında konuşturduğu Verginius’a bu cinayet acımasızlık olarak görmemelerini ve çocuğunu öldürdüğü için kendisine yüz çevirmemelerini söyletmesi, bu *filicidium*’un ilk bakışta acımasızlık olarak görülüp katilin dışlanacağına işaret etmektedir.²⁷⁸ Diğer bir ilginç nokta, cinayetin nedeni olarak, diğer yazarların aksine, iffetin kaybından çok Verginia’nın hayatına köle olarak devam edecek olmasına vurgu yapmasıdır. Livius, Verginia’nın sadece iffetini kaybedecek diye hiçbir suçu yokken öldürülmesinin adaletsiz ve acımasızca olduğunu düşünerek, cinayetin nedeni olarak iffetten çok köle olarak yaşayacak olmasını öne çıkartmış olabilir. Zira yazar tecavüze uğramanın -ya da bu vakada uğrayacak olmanın- kadının suçu olmadığına bilincinde olduğunu, tecavüze uğrayan Lucretia’yı “... *akıl günah işler, vücut değil; eğer niyet yoksa suç da yoktur.*” sözleriyle teselli ederek zaten göstermiştir.²⁷⁹ Dikkat çeken diğer bir nokta ise Livius’un genel olarak Verginius’un karakterini yumuşatmaya çalışmasıdır. Bunun için Roma’dan ordugaha kadar ağlayarak gittiği, kızını kendi canından çok sevdiği ve onun intikamını almak için kendi canına kıymadığı gibi eklemeler yapmıştır. Bu ayrıntıların aynı olayı detaylıca anlatan Dionysius’ta bulunmaması, bu eklemelerin Livius’a ait olduğunu düşündürmektedir. Onun bu şekilde eklemeler yaparak Verginius’a halk karşısında kendini savundurtması, onun karakterini insancılaştırması ve *filicidium* için farklı gerekçe ileri sürmesi, kısaca, aktardığı diğer *filicidium* vakalarındaki²⁸⁰ gibi bu olayı da elinden geldiğince yumuşatmaya çalışması

²⁷⁸ Langlands da bu noktaya dikkat çekerek *filicidium*’un Verginius’un dinleyicilerine ilk bakışta tartışmalı, adaletsiz ve savunulması gereken bir davranış olarak görünmüş olabileceğini yazmıştır. Rebecca Langlands, *Sexual Morality in Ancient Rome* (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 106.

²⁷⁹ Liv. *Epit.* 1.58.9-10. Bu düşünceye katılan başka Romalı yazarlar da vardır. Bkz. Publ. *Sent.* 710; Sen. *Phaedr.* 735. Ayrıca Langlands’ın Lucretia öyküsü analizi için bkz. *Ibid.*, 91-96.

²⁸⁰ Özellikle Brutus (1. vaka) ve Torquatus (4. vaka) anlatılarında olduğu gibi.

hem kendisinin hem de eserini okuyacak kişilerin bu *filicidium*'un söylencelerdeki halini acımasızlık olarak değerlendireceklerini düşündürmektedir. Ayrıca yazarın söylenceye bu şekilde müdahalesi, *filicidium* için kabul görebilecek bir neden gerektiğini ve böyle bir neden olsa bile acımasızlık yaftasından kurtulmanın her zaman mümkün olmadığını gösteriyor olabilir.

Cicero ve Valerius Maximus, bu söylenceye kısaca değinen diğer iki Romalı yazardır.²⁸¹ Cicero, Epikürosçu mutluluk düşüncesini eleştirirken bu söylenceyi kullanmıştır.²⁸² İnsanı asıl mutlu eden şeyin eğlence, neşe ve şakalar değil; sabır ve dayanıklılık olduğu öne sürdükten sonra gösterdiği örneklerden bir tanesi “*kızını utançtan kurtarmak için öldüren*” Verginius'tur. Ona göre Verginius, kişisel çıkarını yok sayarak kendisine acı verse²⁸³ de doğru olanı yapmış ve bu nedenle övgüye hak kazanmıştır. Cicero'ya göre Verginius'un kızını öldürmesi trajik ama doğru bir davranıştır.

Valerius Maximus altıncı kitabının iffet üzerine (*de pudicitia*) başlıklı bölümünde²⁸⁴ Romalıların iffete verdiği önemi gösteren birçok örnek vermiştir. Örneklerinin ilki Lucretia, ikincisiyse Verginia söylencesidir. Verginia'dan sonra iffet dolayısıyla gerçekleşen diğer üç *filicidium*dan bahsetmiştir. Yazar, Verginius'un kendi kanından olan kızını esirgemediğini, “*lekelenmiş*” bir kızın babası olmaktansa “*iffetli bir*

²⁸¹ Hadrianus devrinde yaşadığı düşünülen Pomponius ve Calpurnius da bu olaya kısaca değinmişlerdir fakat onlardan tartışmaya katkı sağlayacak bir bilgi alınamamaktadır. Pomponius, olayı yukarıda özetlenen şekilde kısaca anlatmıştır (*Dig.* 1.2.2.24), Calpurnius ise iffetin önemini vurgulayan bir örnek olarak bir cümleyle Verginia'yı kullanmıştır (*Calp. Decl.* 3.)

²⁸² Cic. *Fin.* 2.66; 5.64.

²⁸³ Cic. *Rep.* 63'te Verginius'tan tekrar bahseden Cicero, onun *filicidium*'dan sonra yas içinde Roma'dan ordugaha kaçtığını aktarmıştır.

²⁸⁴ Val. Max. 6.1.

kızın katili” olmayı tercih ettiğini yazmıştır. Verginius’u *plebs* kökenli, fakat *patricius* ruhlu olarak adlandırmıştır. Yazarın bu şekilde Verginius’u övdüğü açıktır.

Hiçbir suçu olmayan Verginia’nın, babası tarafından öldürülmesinin böylesine efsaneleşmesi bu olayın Romalılar için bile şok edici bir davranış olduğunu ve normal hayatın akışı sırasında böyle olaylara sık rastlanılmadığını düşündürmektedir. Bu *filicidium* bir trajedi olarak algılanmıştır ve bu yüzden hem iffetin önemini hem de tiranlığın kötülüğünü vurgulamak için kullanışlı bir hikayedir. Özellikle Roma Cumhuriyeti’nin son yüzyılında, kendilerini özgürlüğe düşkünlük, disiplin, katılık, iffetlilik, lüksten uzak durma gibi Roma’nın erken dönem aristokrasisinin değerleriyle tanımlayan muhafazakâr gruba yakın olan Cicero’nun oldukça katı davranan Verginius’u övmesi şaşırtıcı değildir. Fakat Cicero’nun felsefi kitapları, Romalı genel okuyucuya değil daha çok eğitilmiş kesime hitap etmektedir. Bundan dolayı yazdıkları uygulanması her zaman mümkün olmayan idealleşmiş “aristokratik” düşünceler olabilir. Valerius Maximus bu sebeple Verginius’u *plebs* kökenli olmasına rağmen “*patricius ruhlu*” diye adlandırmış ve onun bu oldukça katı davranışını söylencelerdeki idealleşmiş etik anlayışına sahip eski Roma soylularına benzetmiş olabilir.²⁸⁵ Halka daha çok hitap eden Livius’un eserinde ise Romalı sıradan insanların ne düşünmüş olabileceğine dair daha iyi ipuçları bulunmuştur. Livius’un aktarımında Verginius’un hitap ettiği halk bu *filicidiumu* ilk bakışta acımasızlık olarak algılamışlardır ve Verginius bu eylemini savunmak zorunda kalmıştır. Livius, kendi okuyucularının da bu olayı böyle yorumlayacağını düşünmüş ve bundan dolayı geleneksel anlatıyı bozmadan bazı eklemeler yaparak olayı elinden geldiğince yumuşatmaya çalışmış olabilir.

²⁸⁵ Romalı kadınlara özel İffet kültü başlangıçta sadece *patricius* kadınlara açıktır. Efsaneye göre bu kulte *plebs* kadınların katılımına İÖ 296 yılında izin verilmiştir. Liv. *Epit.* 10.23.1-10.

Söz konusu olaya ölüm ve yaşam hakkı açısından yaklaşılsa, bu vaka Sachers²⁸⁶ tarafından bu hakkın kullanımına örnek gösterilmiştir. Harris²⁸⁷ de Verginius'un eyleminin herhangi bir antik yazar tarafından yasadışı olarak nitelenmediğini aktararak ölüm ve yaşam hakkı kullanımına dikkat çekmiştir. Fakat Verginius bu yetkiyle kızını öldürmemiş, kendi kızı olsa da yargı önünde başkasının kölesi olduğu onaylanmış bir köleyi öldürmüştür. Bundan dolayı Verginia'nın öyküsünden ölüm ve yaşam hakkının doğasına ilişkin bilgi almak olası gözükmemektedir.

II.1.2.2. Pontius Aufidianus

Pontius Aufidianus'tan sadece Valerius Maximus bahsetmiştir.²⁸⁸ Onun hakkında bilinen tek şey atlı sınıfı mensubu olduğu ve Fannius Saturninus isimli birisiyle uygunsuz ilişkisi yüzünden adı muhtemelen Pontia olan kızını öldürdüğüdür. Valerius Maximus bu ilişkinin Pontia'nın *paedagogusunun*²⁸⁹ ihanetiyle gerçekleştiğini aktarmıştır; fakat tam olarak nasıl ihanet ettiği belli değildir. Kızının uygunsuz ilişkisini öğrenen Pontius Aufidianus hem *paedagogusu* hem de kızı Pontia'yı öldürmüştür.²⁹⁰ İlginç bir nokta

²⁸⁶ Sachers, "Potestas Patria," 1087.

²⁸⁷ Harris, "The Roman Father's Power of Life and Death," 87.

²⁸⁸ Val. Max. 6.1.3.

²⁸⁹ *Paedagogus* (παιδαγωγός), Romalı çocukların güvenliğinden ve bir noktaya kadar eğitiminden sorumlu, güvenilir görülen kölelerdir. *Paedagogus*ların en önemli görevlerinden birisi, kendisine emanet edilen çocuğu kötü davranışlardan ve arkadaşlardan korumaktır. Özellikle ev dışında sorumlu olduğu çocuğa her zaman eşlik eder. *Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, ed. William Smith, 2 ed. (Boston: Little, Brown and Company, 1859). s.v. "paedagogus."

²⁹⁰ Val. Max. 6.1.3: "... filiae suae virginitatem a paedagogo proditam Fannio Saturnino..." Linderski bu pasajın birçok araştırmacı tarafından "*Paedagogus* Fannius

babanın, kızının utanç verici düğününü kutlamaktansa üzücü cenazesini tercih ettiğinin belirtilmesidir. Linderski²⁹¹ buradan yola çıkarak Pontia ve Fannius Saturninus'un nişanlı olabileceklerini ve *paedagogus*un yardımıyla veya göz yummasıyla zamansız bir ilişki yaşayıp yakalanmış olabileceklerini öne sürmüştür; bu anekdotun Latin komedyalarında sıkça görülen aşıkları bir araya getiren köle ve sert baba temasına benzerliğine dikkat çekmiştir. Fakat bu öneriye dikkatle yaklaşmak gerekir. Zira Latin komedyalarında güçlü bir Antik Yunan etkisi vardır ve komedyalardaki oyunların Roma kültürünü ne ölçüde yansıttığı tartışmaya açıktır. Örneğin Gaertner,²⁹² Terentius'un oyunlarındaki babaların ölüm ve yaşam haklarının bulunmadığını tespit etmiştir. Valerius Maximus da - komedya- ların affedici babalarının aksine- Pontius Aufidianus'un oldukça katı davranarak *paedagogus*un yanında kızını da cezalandırdığını özellikle vurgulamıştır. Aufidianus'un kızını da öldürmesi genel uygulamanın aksine oldukça sert bir şekilde davrandığına işaret etmektedir. Zira Pontia'nın cezalandırılan davranışı *stuprum* yani genel anlamıyla uygunsuz cinsel ilişkidir ve bu nedenden dolayı babaları tarafından öldürüldüğü bilinen sadece iki kadın vardır.²⁹³ *Stuprum*un mahkemeye taşındığı İÖ 213 yılındaki gibi olaylarda bile suçlu bulunan kadınlara sadece sürgün cezası verilmiştir.

İffet dolayısıyla *filicidium* oldukça nadir ve şaşırtıcı olsa da Valerius Maximus, bu davranışından dolayı Aufidianus'u kararlı (*robore animi*) olarak betimlemiştir. *Robur* sözcüğünün gerçek anlamı sert ağaçtır ve özellikle meşe ağacı için kullanılır. Mecazi

Saturninus" olarak yanlış okunduğuna dikkat çekmiştir. J. Linderski, "The Death of Pontia," *Rheinisches Museum für Philologie* 133, no. 1 (1990).

²⁹¹ Ibid.

²⁹² Jan Felix Gaertner, "Law and Roman Comedy," in *The Oxford Handbook of Greek and Roman Comedy*, ed. Michael Fontaine, Adele C. Scafuro (Oxford University Press, 2014), 626.

²⁹³ *Stuprum* dolayısıyla öldürülen diğer kadın P. Atilius Philiscus'un kızıdır (13. vaka).

anlamı ise dayanıklı, sert, güçlü, kararlı, azimlidir.²⁹⁴ Sözcüğün mecazi anlamı ve bu *filicidium*'un katılık ile ilişkisi düşünüldüğünde Valerius Maximus'un burada bu sözcükleri olumsuz anlamda kullandığı izlenimi oluşmaktadır; fakat bu doğru olmayabilir. Bu sözcükler bir karakter özelliği olarak genellikle “fiziken ve zihnen güçlü” (*corporis robore et animi*) olarak kullanılmıştır. Valerius Maximus *robore animi* tamlamasına sadece olumlu anlamda birçok kere yer vermiştir.²⁹⁵

Bu vaka hakkında yeterince veri bulunmadığından isabetli bir analiz yapmak zordur. Fakat Aufidius'un kızı ve kölesi üzerinde ölüm ve yaşam yetkisini kullandığı açıktır. Valerius Maximus'un olayın trajik yanının farkında olsa da Aufidius'u olumlu sözcüklerle betimlemesi bu davranışı onayladığını göstermektedir.

II.1.2.3. Q. Fabius Maximus Eburnus

Q. Fabius Maximus Eburnus (*RE*: 111) İÖ 116 yılında *consul*luk, 108 yılındaysa *censor*luk yapmıştır. *Censor*luk görevinden sonra, oğlunu iffeti şüpheli olduğu gerekçesiyle öldürmüştür. Geç tarihte yaşanan bu *filicidium* vakasının gerçek olma ihtimali yüksektir. Bundan dolayı İÖ geç ikinci yüzyılda ölüm ve yaşam hakkı üzerinde

²⁹⁴ *OLD*², s.v. “robur.”

²⁹⁵ Val. Max. 3.2.24; 4.1.6b (*robore mentis*); 5.3.ext.3a; 5.3.ext.3; 5.4.ext.7; 5.10.2; 5.10.ext.1; 6.9.14; 7.2.ext.1; 7.3.6; 8.7.ext.1.

önemli bilgiler sunar. Bu vakadan Valerius Maximus, Orosius ve şüpheli olmakla birlikte Quintilianus²⁹⁶ bahsetmiştir.²⁹⁷

Valerius Maximus'un²⁹⁸ kısa anlatımına göre Q. Fabius Maximus Servilianus²⁹⁹ *ensorluk* görevini en iyi şekilde yerine getirmiş, sonrasında iffetsizliği nedeniyle oğlunu öldürmüş ve bundan dolayı gönüllü sürgüne gitmiştir. Valerius Maximus, P. Atilius Philiscus vakasını (13. vaka) bilmiyor olsaydı, Eburnus'un davranışını “*çok acımasızca*” (*nimis atrocem*) bulacağını belirtmiştir. Philiscus vakasını anlattığı ilk cümlede geçen bu ifade, peş peşe gelen Eburnus ve Philiscus anlatıları arasında geçiş cümlesidir. Valerius Maximus'un bu ifadeyle ne demek istediği Philiscus vakası değerlendirilirken araştırılacaktır.

Orosius³⁰⁰ ise farklı bir hikâye anlatmıştır. Eburnus'un oğlunu kırsaldaki evine yolladığını ve orada iki köle aracılığıyla onu öldürttüğünü yazmıştır. Ardından iki kölesini de azat ettiğini, sonrasında Cn. Pompeius tarafından dava edildikten sonra suçlu bulunduğunu aktarmıştır. Orosius'un anlatısında ölüm ve yaşam hakkı kullanılmamış, *filicidium* bir suikast gibi gerçekleşmiştir. Özellikle kölelerin azat edilmesi, babanın bu olayı saklamak istediğini düşündürmektedir. Zira işkenceyle sorgu sadece kölelere

²⁹⁶ Birçok filolog arasında genel kanı *Declamationes Maiores* kitabının Quintilianus'a ait olamayacağıdır. En önemli sebep, bu kitapta Quintilianus'un beğenmediği ve kesinlikle karşı çıktığı tarz ve temaların kullanılmış olmasıdır. Quintilianus adı altında basılan bu kitap muhtemelen İS 4. yüzyılda derlenmiştir. Conte, *Latin Literature: A History*, 512.

²⁹⁷ Val. Max. 6.1.6; Oros. 5.16.8; [Quint.] *Decl. Mai.* 3.17.

²⁹⁸ Val. Max. 6.1.6

²⁹⁹ Servilianus, Eburnus'un babasıdır. Fakat o *ensorluk* yapmamıştır. Valerius Maximus muhtemelen bu iki kişiyi karıştırmıştır. Münzer, Valerius Maximus'un “*Serviliani f.[ilius]*” (Servilianus'un oğlu) yazmış olabileceğini belirtmiştir. *RE*, s.v. “Fabius (111),” F. Münzer.

³⁰⁰ Oros. 5.16.8.

uygulanabildiğinden dolayı efendisinin emriyle suç işleyen köleler işkence altında gerçekleri söylememeleri için azat edilebilmektedirler.

Pseudo-Quintilianus,³⁰¹ *Declamationes Maiores* eserinin üçüncü bölümünde, tarihsel bir olay üstüne verilmiş kurgusal bir mahkeme savunmasında, iffetin önemini vurgulayan bir örnek olarak Eburnus vakasını kullanmıştır. Savunmanın konusu; Cimbri Savaşı sırasında (İÖ 101), C. Marius'un yakını olan bir askeri temsilcinin (*tribunus militum*), sıradan bir askere tecavüz etmeye çalışması üzerine öldürülmesidir. C. Marius başkanlığındaki savaş konseyinde cinayetden yargılanan askerin avukatı, müvekkilinin askeri temsilciyi öldürdüğünü kabul etmiş, fakat bunu iffetini korumak için yaptığını ileri sürmüştür. İffetin önemini vurgulamak için Eburnus'a kısaca atıfta bulunmasına rağmen vakanın içeriği hakkında bir bilgi vermemiştir.

Bu vakada suçun tam olarak ne olduğu belli değildir. Zira Valerius Maximus iffeti şüpheli oğul (*a filio dubiae castitatis*), Quintilianus iffetsiz oğul (*filium impudicum*) sözcüklerini kullanmış, Orosius ise oğulun öldürülmesi için bir neden belirtmemiştir. En olası durum eşcinsel ilişkidir. Bunun dışında Eburnus'un sürgün edilmesi üzerinde durulabilir. Eğer Eburnus, Valerius Maximus'un iddia ettiği gibi gönüllü sürgüne gittiye, bu durum ölüm ve yaşam hakkını kullanmasına rağmen toplumsal baskıya uğradığına işaret etmektedir. Diğer yandan Orosius'un iddia ettiği gibi yargılanıp mahkemece sürgün edilmişse bu ölüm ve yaşam hakkının varlığına şüphe düşürmektedir.³⁰² Cicero'nun *Pro Balbo* eserinde,³⁰³ Eburnus olduğu kabul edilen Q. Maximus'un Nuceria'ya sürgün edilmiş olduğunu bildirmesi, onun gerçekten de mahkeme yoluyla sürgün edildiğine

³⁰¹ [Quint.] *Decl. Mai.* 3.17.

³⁰² Judy E. Gaughan, *Murder Was Not a Crime: Homicide and Power in the Roman Republic* (Austin, TX, Chesham: University of Texas Press, 2011), 44.

³⁰³ Cic. *Balb.* 28.

güçlü bir kanıttır. Çünkü Nuceria, müttefik şehir (*civitas foederata*) statüsüne sahiptir ve Roma'dan sürgün edilenler genellikle buraya gönderilmektedir. Valerius Maximus'un neden babanın gönüllü sürgüne gittiğini yazdığı belli değildir. *Filicidium*lar ve ölüm ve yaşam hakkı üzerinde en çok bilgi veren yazarlardan biri olan Valerius Maximus, belki de ölüm ve yaşam hakkını kullanan babanın dava edilip cezalandırılmasına inanmamış olabilir.

Eldeki verilere göre en olası durum, Eburnus'un bir şekilde oğlunu öldürdüğü için mahkemece sürgün edilmiş olduğudur. Bunun iki nedeni olabilir: Birincisi oğlunun suçunun kesin olmamasıdır. Bu durumda baba haklı gerekçeye (*iusta causa*) sahip olmadığı için sürgün edilmiş olabilir.³⁰⁴ İkinci bir nedense oğlunu ölüm ve yaşam hakkıyla değil suikastle öldürmesi olabilir.³⁰⁵ Babanın toplumsal baskıdan çekinerek oğlunu gizlice öldürmeye çalışmış fakat *filicidium* ortaya çıkınca dava edilip sürgüne yollanmış olması daha olası durmaktır. İki durum da İÖ ikinci yüzyılın sonlarında ölüm ve yaşam hakkının sınırsız olmadığına ve Roma halkının bu hakkın keyfi kullanılmasına sıcak bakmadığına işaret etmektedir.

³⁰⁴ Carla-Uhink bu görüştedir. Carlà-Uhink, "Murder among Relatives," 35.

³⁰⁵ Fantham, yakınlar meclisinden oğlu kırsala sürgün etme kararı çıktığını fakat babanın bu karara karşı oğluna orada suikast düzenlediğini ve bundan dolayı sürgün edildiğini öne sürmüştür. Elaine Fantham, *Roman Readings: Roman Response to Greek Literature from Plautus to Statius and Quintilian* (Berlin, New York: De Gruyter, 2011), 128. Fakat bu düşünce, ölüm ve yaşam hakkının kullanılabilmesi için yakınlar meclisi kararı gerektiği ön kabulüne dayanmaktadır.

II.1.2.4. P. Atilius Philiscus

P. Atilius Philiscus hakkında bilinenler ondan bahseden tek yazar olan Valerius Maximus'tan gelmektedir:

“Çocukluğunda efendisi tarafından vücuduyla para kazanmaya zorlanan P. Atilius Philiscus'un böylesine katı bir baba olduğunu bilmeseydim, censorun (Eburnus) çok acımasız bir adam olduğunu söylerdim. Çünkü (Philiscus), zina suçuyla kendisini kirlettiği için kızını öldürdü. Şehvet satıcılarının bile iffetin bu kadar katı koruyucusu olduğunu gördüğümüz toplumumuzda iffetin ne kadar kutsal sayıldığını anlamamız gerekmez mi?” (Val. Max. 6.1.6.)

Bu kısa anlatımın en dikkat çeken yanı, yazarın Eburnus'u çok acımasız bir insan olarak değerlendirecekken Philiscus'u öğrenince bu düşüncesinden vazgeçmesidir. Bu iki vaka suç ve ceza bakımından değerlendirildiğinde Eburnus'un *filicidiumu* daha acımasızca durmaktadır. Çünkü Philiscus suçlu olduğu kesin olan kızını öldürmüştü, Eburnus'un oğlunun suçu kesin bile değildir. Bu iki anlatıya kişilerin toplumsal konumları bakımından yaklaşılnca, yazarın düşüncesi daha iyi anlaşılabilir: Philiscus gençliğinde efendisinin zorlamasıyla iffetini kaybetmiş olan bir azatlıdır. Bu durumdaki bir azatlının bile iffet dolayısıyla kızını öldürmesi eski Romalıların iffete verdiği büyük önemi ortaya koymuştur. İffetsiz bir azatlı bile böyle davranmışken bir atlı sınıfı mensubunun (12. vaka), “*patricius ruhlu*” bir *plebsin* (11. vaka) ve özellikle görevlerinden biri Romalıları ahlaki açıdan denetlemek olan eski bir *censorun* (6. vaka) katılık erdemi bakımından ondan aşağı kalarak iffetsizliği cezalandırmaması düşünülemez. O halde yazar kendi zamanının değerleriyle baktığında *filicidiumu* çok acımasızca görmüşken, Philiscus vakasıyla bu olayların yaşandığı eski zamanlarda iffete verilen önemi anlamış ve babalara hak verilebileceğini düşünmüş olabilir.

Bu açıklamaya Philiscus'un yaşadığı dönemin bilinmediği, Valerius Maximus'un geçmişten bahsetmiyor olabileceği eleştirisi yapılabilir. Her ne kadar Verginia vakasının İÖ 451'de, Eburnus vakasının ise İÖ 108 yılında gerçekleştiği bilinse de diğer vakaların ne zaman yaşandığına dair kesin kanıtlar yoktur. Fakat Valerius Maximus, iffet bölümünde yer verdiği örneklerini kronolojik olarak sıralamıştır.³⁰⁶ İlk örneği (6.1.1) Lucretia İÖ 509'da, ikinci örneği (6.1.2) Verginia İÖ 451'de, üçüncü örneği (6.1.3) Aufidianus'un tarihi saptanamamakta, dördüncü örneği (6.1.4) P. Maenius muhtemelen İÖ 192 ya da 132 yıllarında,³⁰⁷ beşinci örneği Eburnus İÖ 108 yılında geçmektedir. Bu durumda altıncı örnek olan Philiscus vakası İÖ 108 yılından sonra gerçekleşmiş olmalıdır. Ne kadar sonra gerçekleştiğine dair bir fikir ileri sürmek zor olsa da, yazarın yaşadığı dönemden uzak bir tarihten bahsettiğine dair bazı dolaylı kanıtlar vardır.³⁰⁸ İlk olarak Valerius Maximus'un eseri boyunca, eski Romalıların ahlaki görüşlerini (*mos maiorum*) çağdaş okuyucusuna aktarma amacı görülür. Conte'nin³⁰⁹ belirttiği gibi yazar, insancılık (*humanitas*), içtenlik (*liberalitas*) ve merhamet (*clementia*) gibi daha modern ahlaki değerlere de vurgu yapmış olmasına rağmen eseri genellikle geçmişle ve geçmişin ahlaki değerleriyle ilgilidir. İkinci olarak İmparatorluk Dönemi yazarlarının genel olarak iffetsizlikten yakınlıkla geçmiş zamanları övmeleridir.³¹⁰ Bunun yanında Geç

³⁰⁶ Valerius Maximus iffet başlığı altında 16 örnek vermiştir. İlk altı örneğini diğerlerinden ayıran ortak nokta olayların ölümle sonuçlanmasıdır.

³⁰⁷ P. Maenius evlilik yaşındaki kızını öpen azatlısını öldürmüştür. Bu olaydan söz eden başka bir yazar yoktur. Bildiğimiz iki P. Maenius vardır. İkisi de darphane sorumlusudur. Biri yaklaşık olarak İÖ 192 diğeri ise İÖ 132 yılında yaşamıştır.

³⁰⁸ İS 30 yılları civarında eserini yayınlayan Valerius Maximus için İÖ birinci yüzyılın ilk yılları çok da uzak bir tarih olarak görülmeyebilir. Antik Çağ incelenirken yüzyıllar bile kısa süre olarak görülebilmektedir. Fakat İÖ 100'lü yıllardan İS 30'lu yıllara kadar Roma'nın geçirdiği hızlı siyasal, ekonomik ve toplumsal değişim göz önüne alınmalıdır.

³⁰⁹ Conte, *Latin Literature: A History*, 381.

³¹⁰ Örneğin bkz. Prop. 2.32.43-62; Sen. *Dial.* 12.16.3-4; Iuv. 6.1-24.

Cumhuriyet Dönemi'nde İffet (*Pudicitia*) kültü bile çoktan unutulup yokolmuştur.³¹¹ Bu durumda Valerius Maximus'un kendi döneminden bahsediyor olması pek mümkün gözükmemektedir. O halde yazar geçmişten verdiği *filicidium* örneklerini okuyucularına yol gösterecek, taklit edilecek davranışlar olarak mı görmüştür?

Valerius Maximus'un iffet başlığı altında ele aldığı örnekleri ayrıntıyla analiz eden Langlands³¹² de aynı soruyu sormuş ve özet olarak şu sonuca varmıştır: Valerius Maximus'un merhamete verdiği önem ve katılık konusundaki tutarsızlıkları dikkate alınca metnin, okuyucuyu büyük adamları taklit etmek yerine, ahlaki konular hakkında düşünmeye yönlendirmeyi amaçladığı görülür.

Valerius Maximus'un yaşadığı Erken İmparatorluk Dönemi'nde iffete ve iffet yüzünden işlenen cinayetlere bakışın değiştiğine dair önemli bir kanıt, İÖ 17 yılında Augustus tarafından çıkartılan *Iulia de adulteriis coercendis* yasasıdır. Bu yasanın bir bölümü, uygunsuz ilişki yaşayanların nasıl cezalandırılacağı üzerinedir. Bu yasalarla zina suçlarına artık mahkemeler bakmaya başlamıştır. Bunun için bu davalara bakacak olan *quaestio perpetua* adında mahkemeler kurulmuştur. Bu yasaya göre, artık kocalar zina yüzünden eşlerini öldürürlerse cinayet işlemiş sayılacaklardır.³¹³ *Paterfamilias* ise ancak kızını ve kızının birlikte olduğu kişiyi kendisinin veya damadının evinde suçüstü yakalarsa öldürebilir; fakat bu eylemi hemen o anda gerçekleştirmelidir ve her ikisini birden öldürmelidir. Bu durum oldukça ilginçtir; çünkü *paterfamilias*ın ölüm ve yaşam

³¹¹ İffet kültürünün ortaya çıkışı ve yokoluşu için bkz. Liv. *Epit.* 10.23.1-10. Bu durum artık iffete önem verilmediği anlamına gelmemektedir. Zira İmparatorluk Dönemi boyunca kadınlara adanmış yazıtlarda *pudicitia*, *castitas* gibi iffetle ilgili erdemlerle sıkça karşılaşmaktadır. Bkz. Elizabeth P. Forbis, "Women's Public Image in Italian Honorary Inscriptions," *The American Journal of Philology* 111, no. 4 (1990).

³¹² Langlands, *Sexual Morality in Ancient Rome*, 189-91.

³¹³ Yaşlı Cato'yu alıntılaman Aulus Gellius, eski yasaya göre kocaların zina yapan eşlerini yargısız öldürebileceklerini belirtmiştir. Gell. *NA* 10.23.5

yetkisi kısıtlanmış gözükmetedir. İlk bakışta bu yasa ile hala *paterfamilias* otoritesi altında olan ve kızı üzerinde ölüm ve yaşam hakkı bulunmayan biyolojik babalara kızını öldürme hakkı verildiği düşünülebilir fakat bu doğru değildir. Zira yasa derleyicileri bu durumdaki bir babanın kızını öldürme hakkı olmadığını özellikle belirtmişlerdir.³¹⁴

Benke'ye³¹⁵ göre Augustus, aile içinde çözölen zina suçunu kamu mahkemelerine aktarmıştır ve amacı zina suçlarının hoş görölüp gizlenmesinin önüne geçmektir; fakat bunu yaparken *paterfamilias*ın öldürme hakkını tamamen kaldırmaktan çekinmiş, sadece kısıtlamakla yetinmiştir. Gardner³¹⁶ ise bu yasalarla, iffet yüzünden işlenen cinayetlerin önüne geçilmeye çalışıldığını ileri sürmüştür.

Gerçekten de yeni kurulan mahkemeler (*quaestio perpetua*) zina suçları için ölüm cezası vermemektedir. Fakat verilen cezalar yine de oldukça ağırdır. Kadın çeyizinin yarısını ve mülkünün üçte birini kaybederken erkek mülkünün yarısını kaybetmekte, kadın ve erkek farklı adalara sürgün edilebilmektedirler.³¹⁷ Ayrıca kadının statüsü düşürölmekte³¹⁸ (*infamia*) ve özgür doğan Roma vatandaşlarıyla evlenmesi yasaklanmaktadır.³¹⁹ Augustus'un amacı, *paterfamilias*ın kızını öldürme yetkisini kısıtlamaktan çok zina yapan erkeğin öldürölmesini engellemeye yönelik olabilir. Zira *paterfamilias*, kızını bağışlayıp ilişkiye girdiği kişiyi öldüremez. Ya ikisini de öldürmeli ya da ikisini de affetmelidir. O halde *paterfamilias*ın kızını öldürmek istemeyeceği varsayılarak böyle bir zorunluluk getirilmiş ve zinacı erkeklerin öldürölmesinin önüne

³¹⁴ Paulus *Sententiae* 2.26.2'de bu durumu eleştirmiş, *potestas* altındaki babanın da böyle bir durumda kızını öldürme hakkı olması gerektiğini dile getirmiştir.

³¹⁵ Benke, "On the Roman Father's Right to Kill His Adulterous Daughter," 289.

³¹⁶ Gardner, *Women in Roman Law & Society*, 130.

³¹⁷ Paul. *Sent.* 2.26.14

³¹⁸ *Dig.* 23.2.43.12.

³¹⁹ Ulp. *Reg.* 13.2.

geçilmeye çalışılmış olmalıdır. Papinianus'un ilgili yasaya yorumu da bu düşünceyi desteklemektedir:³²⁰ Yazar, öldürme hakkının kocalardan alınıp babalardan alınmamasının nedeni olarak, olayın sıcaklığıyla ve acelecilikle karar verecek olan kocaların dizginlenmesi gerektiğini, öte yandan birçok babanın çocuğuna karşı sorumluluğu dolayısıyla kızını öldürmeyeceğini belirtmiştir.

Bu durumda *Iulia de adulteriis coercendis* yasası ile ya babaların zina yüzünden kızlarını öldürmeyeceği varsayılarak namus cinayetleri engellenmeye çalışılmış ya da ölüm ve yaşam hakkı açıkça kısıtlanmıştır. Birinci varsayım, *paterfamilias*ın zina dolayısıyla kızlarını öldürmesinin beklenmedik bir davranış olduğuna işaret ederken ikinci varsayım, Augustus Dönemi'nde zina dolayısıyla ölüm ve yaşam hakkının kullanımının doğrudan kısıtlanmaya çalışıldığını ortaya koymaktadır. İki durum da iffetsizlik dolayısıyla kadınların öldürülmesine artık sıcak bakılmadığını gösterir. Buna başka bir kanıt ise Augustus'un iffetsizlikle suçlanan kızı Iulia'yı ve ardından aynı gerekçeyle torunu Iulia'yı öldürmeyip sürgüne yollaması olabilir. Augustus'un Roma'daki konumu düşünüldüğünde, Valerius Maximus'un ahlaki olarak tartışmalı *filicidium* söylencelerindense İmparator'un bu davranışının gerçek bir örnek olarak algılanması ve taklit edilmesi daha olasıdır. O halde yazarın bu hikayeleri taklit edilmesi gereken örnek davranışlar olarak aktardığını ileri sürmek zordur.

³²⁰ *Dig.* 48.5.23.4.

Değerlendirme

Bu bölümde ele alınan vakaların nasıl algılandığı kısaca özetlenirse; Verginia'nın öldürülmesi, Cicero ve Valerius Maximus tarafından haklı bulunarak övülmüştür. Diğer yandan Livius, Verginia'nın hiçbir suçu yokken iffetini kaybedecek olduğu için öldürülmesini üstü kapalı olarak eleştirmiş, okuyucusunun da bu cinayeti acımasızlık olarak göreceğini düşünerek anlatıya farklı eklemeler yapmış, olayı elinden geldiğince yumuşatmaya çalışmıştır. Diğer üç vakanın nasıl algılandığıyla ilgili ise sadece Valerius Maximus'un görüşleri öğrenilebilmiştir: -Verginius ile birlikte- Pontius Aufidianus'u kararlı bir zihne sahip olmakla, Eburnus'u *censor*luk görevini mükemmel bir şekilde yerine getirmekle, Philiscus'u ise gençliğinde iffetini kaybeden bir azatlı olmasına rağmen iffetin katı bir savunucusu olmakla övmüştür. Diğer yandan Philiscus vakasını bilmeseydi, *filicidiumu* çok acımasızca göreceğini belirtmiştir. Valerius Maximus'un yazdıkları dikkatle incelendiğinde; geçmişte yaşanmış bu *filicidium*ları kendi zamanının değer yargılarına göre değil, yaşandıkları zamanınkilere göre değerlendirmiş olabileceği görülmüştür. Zira Augustus'un öncülüğüyle Erken İmparatorluk Dönemi'nde iffet gerekçesiyle gerçekleşen ölümlerin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla iffetsizlik sebebiyle gerçekleşen bir *filicidiumun* İmparatorluk Dönemi'nde örnek davranış olarak düşünülmesi mümkün değildir. Valerius Maximus'un da *filicidium*ları taklit edilmesi istenilen örnek davranışlar olarak değil, sadece anekdotlar olarak aktardığını düşünmek daha doğru olabilir. Öte yandan Geç Cumhuriyet Dönemi'nde Cicero'nun bu türden bir *filicidiumu* övmesi, o zamanlarda bu davranışın örnek olarak görülebileceğine dair zayıf bir kanıttır. Fakat eldeki verilerin yetersizliği dolayısıyla böyle bir genelleme yapmak zordur.

Bu vakalara ölüm ve yaşam hakkının kullanımı açısından yaklaşıldığında, Verginius öz kızını öldürmüş olsa da bu olay Verginia'nın köle olduğuna karar

verilmesinden sonra gerçekleştiği için ölüm ve yaşam hakkı kullanılmamıştır. Aufidanus ve Philiscus vakalarında ise bu hak kullanılmış gözükmektedir. Eburnus vakasına gelince; baba *filicidium* sonrasında sürgün edildiğine göre, ya ölüm ve yaşam hakkını yanlış kullanmış ya da hiç kullanmadan cinayet işlemiştir. Eburnus'un sürgünü ölüm ve yaşam hakkının kullanılabilmesi için haklı gerekçe (*iusta causa*) olması gerektiğine dair kanıt olabilir. Bu vakaların hiçbirinde yakınlar meclisine (*consilium*) gönderme yoktur.

II.2. Gündelik Hayatta *Filicidium*

şimdiye kadar incelenen vakalarda çocuklar, ya devlete karşı ağır suçlar işledikleri ya da iffetsiz oldukları gerekçesiyle öldürülmüşlerdir. Vakaların büyük bir kısmı, sylenceyle gerçeğin ayırt edilemediği Roma'nın erken dönemlerinde gerçekleşmiştir. Antik yazarlar da geçmişte yaşanan bu *filicidium*ları daha geniş bir açıdan, erdemler ve kusurlar etrafında değerlendirmiştir. Bu bölümde incelenecek vakalar ise, genellikle yazarların yaşadığı dönemlerde, hafif suçlar hatta keyfi nedenlerle gerçekleşmiş günlük hayattan vakalardır. Bundan dolayı Romalı yazarların ve halkın *filicidium* hakkındaki görüşlerini öğrenmek için oldukça kullanışlıdırlar. Ayrıca bu vakalar, Geç Cumhuriyet ve Erken İmparatorluk Dönemleri'nde, ölüm ve yaşam hakkının durumuna dair önemli bilgiler sunmaktadır. İncelenecek örneklerden ikisinde intihar söz konusudur fakat bu vakalar bazı araştırmacılar tarafından *filicidium* olarak nitelendirildiğinden araştırmaya dahil edilmiştir.

II.2.1. Fabius Buteo

Marcus Fabius Buteo (*RE*: 53) İÖ 245 yılında *consulluk*, 241 yılındaysa *ensorluk* yapmıştır. İS 5. yüzyıl yazarı Orosius, M. Fabius Buteo'nun -muhtemelen İÖ 220 yılında- hırsızlık yaptığı gerekçesiyle oğlu Fabius Buteo'yu öldürdüğünü aktarmıştır.³²¹ Oysa bu suç, mahkemeler tarafından para veya sürgünle cezalandırılmaktadır. Orosius bu *filicidiumu* Romalıların eskiden beri övgüye olan düşkünlüklerine ve bu uğurda oğullarını bile katlettiklerine bir örnek olarak vermiştir.

Araştırmacılar bu vakanın gerçekliğine inanmamaktadır. Örneğin Harris,³²² kendi zamanına kadar yaşanan ve günümüze ulaşan bütün *filicidium* vakalarından bahseden Valerius Maximus'un bu vakaya değinmemiş olduğuna dikkat çekmiştir ve "pagan Roma'nın başına gelen felaketlerden zevkle bahseden" Hristiyan Orosius'un³²³ bu vakayı doğru aktarıp aktarmadığının şüpheli olduğu yazmıştır.

Buteo olayı, bu araştırmanın kapsamına giren tarih aralığı içinde gerçekleşmiştir. Ancak bu olay hakkında, ilgili tarih aralığında yaşayan hiçbir yazar bilgi vermemiştir. Eldeki tek veri olayın gerçekleşmesinden yaklaşık 600 yıl sonra yaşamış olan Orosius'tan gelmektedir. Dolayısıyla Fabius Buteo vakasıyla ilgili sağlıklı bir yorum yapmak için yeterli veri bulunmamaktadır.

³²¹ Oros. 4.13.17-8

³²² Harris, "The Roman Father's Power of Life and Death," 84.

³²³ Augustinus'un da Brutus vakasına benzer şekilde yaklaştığı görülmüştü. Bkz. s. 47-8.

II.2.2. Tricho

Genç Seneca *De Clementia* eserinde³²⁴ Tricho adındaki bir atlı sınıfı mensubunun, oğlunu forumda kırbaçlayarak öldürdüğünü aktarmıştır. Bu durum karşısında öfkelenen halk onu sivri uçlu *graphius*larla³²⁵ yaralamıştır. Augustus, yaralı Tricho'yu öfkeli halkın elinden zor kurtarmıştır. Yazar, Tricho'yu linç edenlerin içinde evlatlar kadar babaların da bulunduğunu belirtmiştir.

Bu olay Roma'da görülen geç tarihli *filicidium* vakalarından biridir. Olayın gerçekleştiği tarih tam olarak bilinmemektedir. Fakat olayın Augustus'un hayatının son yıllarında gerçekleştiği varsayılırsa, Genç Seneca'nın bu olayın bizzat şahidi olma ihtimali vardır.³²⁶ Bundan dolayı eldeki en güvenilir vakalardan biridir. Tricho ölüm ve yaşam hakkını kullanarak oğlunu forumda bilinmeyen bir nedenden dolayı cezalandırmış gözükmektedir. Harris'e³²⁷ göre olayın forumda yaşanması ve Augustus'un o sırada orada bulunup olaya müdahil olması, öldürülen oğulun hafif bir suçtan yargılanıp suçlu bulunmuş olabileceğine işarettir. Davaların forumda görüldüğü ve Augustus'un bazen atlı sınıfı davalarında yargıçlık yaptığı³²⁸ göz önüne alındığında Harris'in önerisi olası durmaktadır. Bu durumda baba, işlediği bir suçtan dolayı yargılanan oğlunun cezasını yeterli bulmayıp ölüm ve yaşam hakkını kullanmış olabilir.³²⁹ Olayın böyle gerçekleşmiş

³²⁴ Sen. *Clem.* 1.15.1.

³²⁵ *Graphius* (syn. *stilus*) mum tabletler üzerine yazı yazmak için kullanılan sivri uçlu, genellikle demirden yapılan kalemlerdir.

³²⁶ Genç Seneca "*memoria nostra*" sözcüklerini kullanmıştır. *Nostra* sözcüğü birinci tekil şahıs zamiri olarak da kullanılabildiği için Seneca bu olayın doğrudan tanığı olduğunu belirtmiş de olabilir.

³²⁷ Harris, "The Roman Father's Power of Life and Death," 86.

³²⁸ Fergus Millar, *The Emperor in the Roman World* (London: Duckworth, 1977), 524-26.

³²⁹ Genç Seneca, *Clem.* 1.15.7'de Augustus'un *parricidium* (akraba katli) gibi oldukça ağır suçlarda bile babaların özellikle genç olan çocuklarına karşı sürgün gibi görece hafif

olduğu görüşü tutarlı olsa da oldukça varsayımsaldır. Bunun yerine forumda olaya şahit olan kişilerin *filicidiumu* nasıl algıladıklarıyla ilgili yazılanlar daha önemlidir. Babanın ilk olarak böyle bir şeye kalkışması ve Augustus'un onu halkın elinden kurtarması ölüm ve yaşam hakkının hala varolduğuna ve kullanılabildiğine dair çok güçlü bir kanıttır. Diğer yandan linç girişimi, bu hakkın kullanımının Romalılar için şok edici olduğunu düşündürmektedir. Bu olay, *filicidiumun* en azından Erken İmparatorluk Dönemi'nde halk tarafından toplumsal baskıyla engellendiğine dair oldukça güçlü bir kanıttır. Harris,³³⁰ halkın bu tepkisinin nedeninin babanın çocuğunu öldürmesinden çok öldürme şekli olabileceğini belirtmiştir. Fakat böyle düşünmek için bir neden yoktur; çünkü o tarihte kırbaç cezasından çok daha vahşice olan çarmıha germe, çuval cezası,³³¹ hayvanlara parçalatma³³² gibi idam yöntemleri vardır. Bu durumda Tricho vakası, Augustus Dönemi'nde ölüm ve yaşam hakkı hala var olsa da uygulanmasının oldukça problemli olduğu ve oldukça sert tepki çektiğini göstermektedir.

bir ceza vermelerini tavsiye ettiğini aktarmıştır. Tricho davasına gerçekten de Augustus bakmışsa hafif bir ceza vermiş olması olasıdır. Augustus'un evlat katline bakışının daha az güvenilir bir örneği Phaedrus'un bir masalında (3.10) bulunuyor olabilir: Söylenceye göre -Phaedrus bu olayın bizzat şahidi olduğunu yazsa da güvenilirliği oldukça şüphelidir- bir baba, geç saatte evine döndüğünde eşinin yatağında, annesiyle birlikte uyumakta olan çocuk yaştaki oğlunu başka bir insan sanarak öldürmüş, gerçeği öğrenince de kendisi intihar etmiştir. Augustus, babanın aceleci davrandığı ve feci bir suç işleyerek ailesini kökünden devirdiği yorumunu yapmıştır. Bu olay, kaza sonucu gerçekleştiği için ayrıca incelenmemiştir.

³³⁰ Harris, "The Roman Father's Power of Life and Death," 86.

³³¹ Ana-baba katilleri (*parricida*) yılan, köpek, maymun ve horozla birlikte bir çuvala koyulur, çuvalın ağzı dikilir ve ırmağa atılırdı. Bu cezaya *poena cullei* denilmektedir.

³³² *Damnatio ad bestias*.

II.2.3. Lucius Sergius Catilina

Lucius Sergius Catilina (*RE*: 23) İÖ 108 yılında doğmuştur. Uzun süredir önemli politik görevlere seçilememiş *patricius* bir aileye mensuptur. Gençliğinde Müttefik Savaşları'na³³³ katıldığı ve sonrasında Sulla'nın subayı olarak görev yaptığı bilinmektedir. Sulla'nın, karşıtlarını ortadan kaldırdığı kara liste uygulaması (*proscriptio*) sırasında, kayınbiraderini ve kız kardeşinin kocasını öldürmüştür. İÖ 68 yılında *praetor* seçilmiş, sonrasında *propraetor* olarak iki yıl boyunca Afrika eyaletini yönetmiştir. Roma'ya döndüğünde, görevi sırasında eyaleti yağmaladığı gerekçesiyle hakkında dava açılmıştır. Muhtemelen bu dava dolayısıyla iki yıl boyunca *consulluk* için aday olması engellenmiştir. Bu sırada P. Autronius ve P. Cornelius Sulla ile birlikte yönetimi ele geçirmek için bir tertip içerisinde olduğu düşünülse de genel kanı bunun yanlış olduğudur. Davadan beraat etmesiyle sonunda İÖ 63 yılı *consulluk* seçimi için aday olabilmiş, fakat rakibi Cicero tarafından mağlup edilmiştir. İÖ 62 yılı için yapılan seçime tekrar aday olup kaybedince *consulları* ortadan kaldırıp yönetime el koymaya çalışmıştır. Bu sırada *consul* olan Cicero'nun yoğun çabasıyla Catilina'nın tertibi ortaya çıkartılmış, Catilina Roma'dan kaçmak zorunda kalmıştır. Daha sonra Roma'da bulunan destekçileri yakalanarak idam edilmiş, kendisiyse Etruria'da adına toplanan orduyla birlikte savaşırken yenilmiş ve öldürülmüştür.

Roma'da çok ses getiren bu darbe girişimi Catilina Tertibi olarak anılır. Sallustius, bu tertibi detaylıca anlattığı *Bellum Catilinae*³³⁴ isimli kitabının başlarında (*Cat.* 15.) Catilina'nın nasıl bir insan olduğu hakkında bilgi verirken kendi oğlunu bile öldürdüğünü yazmıştır. Cicero, komplonun sürdüğü İÖ 63 yılının gergin ortamında Catilina'ya karşı

³³³ Müttefik Savaşları (*bellum sociale*) İÖ 91 yılında Romalılar ve onların İtalya'daki müttefikleri arasında çıkan savaştır.

³³⁴ Ya da *De Catilinae Coniuratione*.

In Catilinam denilen bir dizi söylev vermiştir. Bu söylevlerin ilkinde, *Cat.* 1.14'te bu olaya üstü kapalı olarak kısaca değinmiş olabilir. Daha sonraki zamanlarda Valerius Maximus ve Appianus da bu *filicidium*dan bahsetmişlerdir.³³⁵

Sallustius'a göre Catilina'nın evleneceği Aurelia Orestilla adlı bir kadın, yaşı büyük bir üvey evlattan korkmaktadır. Bunun üzerine Catilina “oğlunu öldürerek iğrenç bir evlilik için evini boşaltmıştır” (*necato filio vacuum domum scelestis nuptiis fecisse*). Sallustius bu olaya kesinlikle inanıldığını (*pro certo creditur*) belirtmiştir.

Cicero ise Catilina'nın yeniden evlenmek istediği için eski karısını öldürerek evinde yer açtığını (*morte superioris uxoris novis nuptiis locum vacuefecisses*), bu suçun üzerine de inanması güç bir suç daha eklediğini yazmıştır. İnanılması güç suçun ne olduğu belli değildir. Muhtemelen oğlunu öldürmesini kastetmiştir. Cicero, kendi sözleriyle “böylesine canavarca bir suça” devlet tarafından izin verildiği ya da cezasız kalmasına göz yumulduğu düşünülmesin diye bu suçun üzerinde durmayıp sessiz kalmaya razı olduğunu yazmıştır.

Valerius Maximus da dokuzuncu kitabının lüks ve şehvet hakkında başlıklı bölümünde (9.1.9) bu olayı anlatmıştır. Catilina'nın Aurelia Orestilla isimli bir kadına karşı delicesine bir şehvet duyduğunu ve Orestilla'nın, Catilina'nın ergenlik çağına yeni girmiş tek oğlunu evliliklerine engel olarak gördüğünü yazmıştır. Bunun üzerine Catilina'nın oğlunu zehirleyerek öldürdüğünü aktarmıştır. Valerius Maximus, bu *filicidium*la ilgili düşüncelerini şöyle aktarmıştır:

³³⁵ Val. Max. 9.1.9; App. *B Civ.* 2.2. Appianus, kısaca Catilina'nın evlenebilmek için oğlunu öldürdüğüne inanıldığını aktarmış ve onu bu sebeple deli, aptal (*ἐμπληκτος*) olarak tanımlamıştır.

“... onun (oğlunun) cenaze ateşinden evlilik meşalesini³³⁶ tutuşturdu ve yeni gelinine evlilik hediyesi yerine çocuksuz kalmasını verdi. Sonrasında babalık rolünü oynadığı zihinle vatandaşlık rolünü oynarken yaptıklarının cezasını, oğlunun ruhuna olduğu kadar vatanına da ödedi.” (Val. Max. 9.1.9)

Cicero ve Sallustius’un metinleri karşılaştırıldığında dikkat çeken ilk nokta, Catilina’nın oğlunu veya eşini öldürmesinin nedenini aynı sözcüklerle aktarmalarıdır (*locum vacuefecisses* ve *vacuam domum fecisse*). *Vacuefacere* yüklemi Klasik Dönem Latin metinlerinde toplamda sekiz, Cicero tarafından ise sadece iki kez kullanılmış oldukça nadir bir sözcüktür. Cicero’nun metnini İÖ 63 yılında, Sallustius’un ise İÖ 44-40 yılları arasında yazdığı göz önüne alınınca, Sallustius’un bu söylentiye Cicero’dan alıntılandığı ve bundan dolayı benzer sözcükler kullandığı öne sürülebilir. Fakat Cicero, Catilina’nın eski eşini de öldürdüğünü belirtirken Sallustius’un bu olaya hiç değinmemesi ve Catilina’nın yeni eşinin ismini -Aurelia Orestilla- vermesi gibi ayrıntılar tek kaynağının Cicero olmadığına işaret eder. Öte yandan Cicero’nun söylevinde, *filicidium*dan üstü kapalı şekilde bahsetmesi, dinleyicilerinin neyi kastettiğini anlayacağına ve dolayısıyla *filicidium* söylentisinin zaten bilindiğine kanıttır.

Valerius Maximus’tan bu iki yazarın değinmediği çok önemli bir ayrıntı öğrenilmektedir: Catilina oğlunu zehirleyerek öldürmüştür. Ortada ölüm ve yaşam hakkı kullanımı yoktur. Bu durumda Catilina bütün kariyerini ve popülerliğini bitirebilecek böylesine korkunç iki cinayet işlemekle suçlanmaktadır. Yargı önünde rahatlıkla Catilina’nın üzerine gidilebilecekken bu suçların görmezlikten gelinmesi, dava bile açılmaması akla yatkın gözükmemektedir. Zira Catilina suçlu bulunmasa bile, böyle bir davanın itibarını oldukça zedeleyeceği açıktır. Bu olaya Catilina’nın açısından

³³⁶ Evlilik meşalesi (*fax maritalis*), düğünlerde gelin yeni evine götürülürken taşınan meşaledir.

yaklaşırsa, oğlunu başka bir eve göndermek -ya da eşinden boşanmak- gibi seçenekleri varken böylesine kötü bir gerekçeyle iki cinayet işleyip politik kariyerini mahvetmesi pek olası gözükmemektedir. Catilina'nın ergenlik yaşındaki tek oğlu doğal sebeplerle hayatını kaybetmiş fakat bu olayın üzerinden fazla zaman geçmeden Catilina'nın evlenmesi *filicidium* söylentisine yol açmış olabilir. Özellikle Sallustius'un kitabı boyunca Catilina'ya her türlü kötü davranışı ve özelliği yakıştırdığı,³³⁷ Cicero'nun ise onun en büyük düşmanlarından biri olduğu düşünüldüğünde, en olası açıklama bu *filicidium*'un Catilina'nın itibarını zedelemek için ortaya atılan bir söylenti olduğudur.

Vakanın gerçekliği bir kenara bırakılıp yazarların bu *filicidiumu* nasıl algıladığına bakılırsa bütün yazarların bu olayı oldukça olumsuz karşıladığı görülür. Sallustius bu *filicidiumu* Catilina'nın ne kadar kötü bir insan olduğunu göstermek, Cicero ise onun itibarını zedelemek için kullanmış olabilir. Bu durum *filicidiumun* Roma halkı tarafından da çok kötü algılanacağını göstermektedir. Valerius Maximus söz sanatları ve imgeler kullanarak olayı çok daha dramatikleştirilmiş, Catilina'yı adeta bir canavar olarak aktarmıştır. Yazar, Catilina'nın öldürülünce işlediği suçun cezasını oğlunun ruhuna ödediğini belirterek, çocuğun babasına olduğu kadar babanın da çocuğuna karşı sorumlulukları olduğunu ortaya koymuştur. Bu durum Romalı baba-çocuk ilişkisinin tamamen asimetrik olduğu, çocukların pratikte *paterfamiliasın* köleleri oldukları ve ölüm ve yaşam hakkının keyfi kullanılabileceği gibi iddiaları zayıflatmaktadır.

Öte yandan Catilina'nın ölüm ve yaşam hakkını kullanmayıp oğlunu gizlice, zehirleyerek öldürmeye çalıştığının iddia edilmesi ilginçtir. Bu durumun iki nedeni olabilir: Birincisi, Catilina haklı gerekçesi (*iusta causa*) olmadığından *patria potestasını* yasal olarak kullanamamıştır. İkincisiyse acımasız biri olarak görülmemek ve dolayısıyla

³³⁷ En ilginçlerinden biri komplocuların şaraba karıştırılmış insan kanı içerek yemin etmeleri olabilir. Sall. *Cat.* 22.

popülaritesini kaybetmemek için ölüm ve yaşam yetkisini kullanmaktan çekinmiş, oğlunu gizlice, suikastle öldürmeye çalışmıştır. Birinci bölümde vatana ihanet sebebiyle gerçekleşen *filicidium*ların bile bu sonuçlara yol açtığı görüldüğüne göre ikinci neden daha makuldur.

II.2.4. Statius Albius Oppianicus

İÖ 66 yılında Cicero, Aulus Cluentius Habitus adında bir vatandaşın savunmasını üstlenmiştir. Bu savunmada Cicero, davacının babası olan Statius Albius Oppianicus'un üç oğlundan ikisini öldürdüğünü ileri sürmüştür.³³⁸ Anlatımına başlamadan önce dinleyicilerine bu olayı öğrendiklerinde “*Oppianicus'un önceden mahkûm edilmeyip uzun süre nasıl serbest gezdiğine şaşıracaksınız.*” demiş, hicivle “*İkisinin de (Oppianicus ve yeni eşi) insancılığını ve kararlılığını anlayın*” diye eklemiş ve olayı özetle şöyle anlatmıştır: Oppianicus, Sassia adında zengin bir kadınla servetinden dolayı evlenmek istemektedir. Kadın, üç oğlu olduğu için onu reddetmiştir. Bunun üzerine Oppianicus, eski eşiyle yaşayan ortanca oğlunu bir bahaneyle yanına çağırır. Güneş batmadan önce sağlıklı olan oğul, gece vakti birdenbire ölür ve cenazesi sabahın erken saatlerinde hızla yakılır. Bu olayın üzerinden on gün geçmeden onunla yaşayan ve henüz bebek olan en küçük oğlu da öldürülür. Oppianicus ve Sassia bu cinayetlerin hemen ardından evlenir.

Cicero'nun bu olayla ilgili yorumları şöyledir:

“*Böylece Sassia artık mutlu bir ruh haliyle ve umduğunu da tam olarak bulması üzerine vakit kaybetmeden Oppianicus ile evlendi. Kendisinin evlilik hediyeleriyle değil*

³³⁸ Cic. *Clu.* 25-29.

çocukların cenazeleriyle cezbedildiğini görmek onun için şaşılacak bir şey değildi. Aynı şekilde başkaları çocukları için para kazanmaya çalışırken o (Oppianicus) para için çocuklarını öldürmeyi daha hoş buldu. Sayın jüri üyeleri! İnsaniyetiniz dolayısıyla, kısaca aktardığım bu kadar büyük suçların sizi derinden sarstığını hissediyorum.” (Cic. Clu. 28-29)

Oppianicus’un iki oğlunu gerçekten öldürüp öldürmediğini tespit etmek mümkün değildir. Cicero, Oppianicus’un oğullarının dışında birçok kişiyi daha öldürdüğünü iddia etmiştir.³³⁹ Fakat Oppianicus, bu iddialardan değil, Habitus’u zehirlemeye çalışmaktan suçlu bulunup sürgüne gönderilmiştir.³⁴⁰ Carla-Uhink’e göre³⁴¹ Cicero, hastalık ya da kaza sebebiyle ölen çocukların babaları tarafından öldürüldüğünü iddia ederek Oppianicus’un itibarına zarar vermeye, onu şeytanileştirmeye çalışmıştır. Gerçekten de Cicero, jürinin bu *filicidium*ları doğal olarak oldukça olumsuz karşılayacaklarını düşünmüş olabilir. Bunun yanında oldukça benzer bir olay olan Catilina vakasında görüldüğü gibi Oppianicus’un da ölüm ve yaşam hakkını kullanmadığı, oğullarını gizlice öldürmeye çalıştığı iddia edilmiştir. Bu durum, haklı gerekçesi olmadığından *patria potestas*ını kullanamayacağına ya da acımasızlık suçlamasından kaçmak istediği için böyle davrandığına işaret edebilir.

³³⁹ Cicero, Oppianicus’un çocuklarının yanında kardeşini, kardeşinin eşini, kendi eski eşini, eşinin oğlunu ve daha birçok kişiyi öldürdüğünü iddia etmiştir. Soy ağaçlarıyla birlikte tam liste için bkz. Cicero, *Pro Lege Manilia. Pro Caecina. Pro Cluentio. Pro Rabirio Perduellionis Reo.*, trans. H. Grose Hodge (Cambridge: Harvard University Press, 1927), 214,15.

³⁴⁰ Cic. *Clu.* 46-61.

³⁴¹ Carlà-Uhink, "Murder among Relatives," 46.

II.2.5. Hadrianus zamanında adı bilinmeyen iki baba

Digesta'da Hadrianus zamanında adı bilinmeyen iki babanın oğullarını öldürdüğü yazılıdır.³⁴² İlk vakanın geçtiği bölüm, yargılanırken hüküm verilmeden önce intihar eden kişilerin mallarına hangi durumlarda el konulup konulmayacağı ile ilgilidir.³⁴³ Iustinianus dönemine kadar yürürlükte kalan³⁴⁴ *Cornelia de sicariis et veneficis* yasasına göre cinayet işleyenler genellikle öldürülmekte, eğer cinayet işleyen kişiler üst sınıftan kimseler ise bütün malvarlıklarına el konularak sürgüne gönderilmektedir.³⁴⁵ Bundan dolayı suçlu bulunacaklarını düşünen bazı kişiler, malvarlıklarını miras bırakabilmek için dava sonuçlanmadan intihar etmiş olacaklar ki bunu önlemek için *Digesta*'da bulunan başka bir yasayla, davalar devam ederken intihar eden kişilerin suçlu sayılarak malvarlıklarına el konulacağı bildirilmiştir.³⁴⁶ Aynı yasada bu uygulamanın istisnaları da belirtilmiştir. Örneğin çok büyük fiziksel ya da ruhsal acı çeken birinin intihar etmesi durumunda malvarlıklarına el konulmamaktadır. Hadrianus Dönemi'nde bilinmeyen bir nedenle oğlunu öldüren ve daha sonra vicdan azabından intihar eden bir baba bu duruma örnek verilmiştir. Hadrianus'un bu babanın mallarına el konulmaması gerektiğine karar verdiği aktarılmıştır.³⁴⁷

Bu vakada bilinmeyen birçok nokta vardır. Baba, oğlunu hangi gerekçeyle öldürmüştür? Ölüm ve yaşam hakkını mı kullanılmıştır, yoksa cinayet mi işlenmiştir? Oğlunu öldürdükten hemen sonra mı, yoksa ilerleyen zamanlarda mı intihar etmiştir? Bu

³⁴² *Dig.* 48.21.3.5; 48.9.5.

³⁴³ 48.21.3. Bölümün tam adı şöyledir: “*De bonis eorum, qui ante sententiam vel mortem sibi consciverunt vel accusatorem corruerunt.*”

³⁴⁴ *BNP*, s.v. “homicidium.”

³⁴⁵ *Dig.* 48.3.5.

³⁴⁶ *Dig.* 48.21.3.

³⁴⁷ *Dig.* 48.21.3.5.

sorular kesin olarak yanıtlanamasa da vakanın geçtiği bölümün konusu dolayısıyla babanın yasal olmayan yollarla oğlunu öldürdüğü ve bir dava süreci yaşandığı düşünülebilir. Zira ortada bir suç ya da dava yokken *Digesta*'da bu olaydan bahsedilmesi adı geçen bölümün akışını bozacaktır.

Hadrianus zamanında yaşanan ve yine *Digesta*'da geçen başka bir vaka ise, bir babanın av sırasında oğlunu öldürmesi ile ilgilidir.³⁴⁸ Baba, oğlunun üvey annesi ile ilişkisi olduğundan şüphelenerek bu cinayeti işlemiştir. Fakat “*bir baba gibi davranarak değil haydut gibi davranarak*” oğlunu öldürdüğü için Hadrianus tarafından bir adaya sürgün edilmiştir. *Digesta*'da bu maddenin yazarı olan Marcianus bu olayla ilgili olarak *patria potestas*ın acımasızlıkla değil *pietas*³⁴⁹ ile kullanılması gerektiği yorumunu yapmıştır.³⁵⁰ Bu tip durumlarda yasa, babanın oğlunu *praefectum* ya da eyalet valisinin önünde suçlamadan öldürmesini suç kabul etmektedir.³⁵¹

İki vaka hakkında fazla veri bulunmasa da bunlar bazı değerli bilgiler sunmaktadırlar. İki vakada da ölüm ve yaşam hakkı kullanılmamış gözükmektedir. Birinci vakada suç bilinmediği için kesin yargıya varmak mümkün olmamakla birlikte babanın intihar etmesi, olayın bir anlık öfkeyle yaşandığını düşündürmektedir. İkinci vakada ise İmparator'un babayı sürgün etmesinin nedeni, ölüm ve yaşam hakkını kullanmak yerine oğlunu haydut gibi öldürmesidir. Bu baba, ölüm ve yaşam hakkını kullanmaktan bir nedenle kaçınmıştır. Kendince geçerli bir nedeni olmasına rağmen oğlunu yasal olarak öldürmek yerine av sırasında, muhtemelen kaza süsü vererek

³⁴⁸ *Dig.* 48.9.5.

³⁴⁹ Bkz. 65. dipnot

³⁵⁰ Bu olayda *patria potestas* kullanılmadığı açıkken Marcianus'un yaptığı yorum şaşırtıcıdır.

³⁵¹ *Dig.* 48.8.2.

öldürmüştür. Bunun nedeni, acımasızlık suçlamaları ve toplumsal baskıdan kaçmak olabilir. Zira ölüm ve yaşam hakkını kullanabilmek için yetkililere başvurmalı ve niyetini insanlara açık etmelidir. O dönemlerde babanın çocuklarına karşı sorumluluğuna (*pietas*) olan kuvvetli vurgu³⁵² ve vatana ihanet gibi durumlarda bile *filicidium*lara olumsuz yaklaşılması, toplumsal baskı dolayısıyla bu yolu seçmiş olabileceği düşüncesini güçlendirmektedir.

Bu iki vaka göz önüne alınarak Hadrianus Dönemi'nde ölüm ve yaşam hakkına bakılırsa, iki babanın da bu haklarını kullanmak yerine cinayet işlemeyi tercih ettikleri görülmüştür. Öte yandan bu dönemde ölüm ve yaşam hakkının kullanılabileceğine dair kanıtlar vardır: Örneğin Gaius,³⁵³ Hadrianus'un Roma vatandaşlığına başvuran babalar ve çocuklarına böyle bir hakkın varlığını hatırlattığını yazmış, Marcianus ise her ne kadar tezat içerse de bu hakkın *pietas* ile kullanılabileceğine işaret etmiştir. Bundan dolayı ölüm ve yaşam hakkının artık bulunmadığını değil, toplumsal baskıyla kısıtlandığını düşünmek daha doğru olabilir. Ayrıca bu dönemde toplumsal baskının yanında artık yasal sınırlamalarla da ölüm ve yaşam hakkının kısıtlanmaya başlandığı görülmektedir.

³⁵² Örneğin Hadrianus'un selefi olan Traianus, oğluna kötü davranarak ona olan görevini (*pietas*) yerine getirmeyen babayı, oğlunu egemenliğinden çıkartmaya (*emancipatio/abdicatio*) zorlamıştır. Oğul ölünce baba onun servetinden pay istemiştir fakat Traianus oğluna karşı görevini yerine getirmemesinin bedelini ödemesi gerektiği söyleyerek bunu reddetmiştir. *Dig.* 37.12.5.

³⁵³ Gai. *Inst.* 1.55.

II.2.6. Decimus Iunius Silanus (Manlianus)

Decimus Iunius Silanus (Manlianus³⁵⁴) (RE: 161) yukarıda incelenen ünlü T. Manlius Torquatus'un (RE: 57) (4. vaka) soyundan gelmektedir. Biyolojik babası T. Manlius Torquatus'tur (RE: 83), fakat Iunius Silanus ailesi tarafından evlat edinilmiştir. Manlianus, İÖ 141 yılında Makedonya'da *praetorluk* görevi yapmıştır. Görev süresi bittikten sonra, bu eyaletten gelen elçiler onun rüşvet aldığını ve eyaleti soyduğunu ileri sürmüşlerdir. Senato, suçlamaları incelemeye başlayacakken biyolojik babası Torquatus, konuyu önce kendisi araştırmak için izin almıştır. Evinde her iki tarafı da uzunca dinledikten sonra Manlianus'un suçlu olduğuna hükmetmiş ve ona “*gözüne gözükmemesi*”ni söylemiştir. Manlianus bu karardan sonra kendisini asarak yaşamına son vermiştir. Sachers³⁵⁵ bu olayı ölüm ve yaşam hakkı kullanımı olarak değerlendirmiştir ve bu konu üzerinde çalışan birçok araştırmacı da bu vakayı araştırmalarına dahil etmişlerdir.

Antik kaynakların anlatımı birbirleriyle uyumludur³⁵⁶ ve bazı ayrıntılar şöyledir: Valerius Maximus'a göre Torquatus, yakınları ve ailesiyle değil tek başına yargılama yapmıştır. Bu durum, yakınların katılımıyla gerçekleşen özel yargılamadan (*consilium*) farklı gözükmektedir. Onun, devlete de ailesine de layık olmadığını söyleyerek derhal gözünün önünden kaybolmasını emretmiştir (*protinusque e conspectu meo abire iubeo*). Cicero'da da benzer bir anlatım görülür: Torquatus, Manlianus'a görevini atalarına layık

³⁵⁴ Manlianus ismi antik kaynaklarda geçmese de evlat edinilenler, eski *nomen*lerine ek getirilerek anılabilmektedirler. Bilinen bir örnek, Octavius'un Caesar tarafından evlat edinildikten sonra bazen Octavianus olarak anılmasıdır. Eski *nomeni* Manlius olan Decimus Iunius Silanus da evlat edinildikten sonra Manlianus ismiyle anılmış olabilir. Kendisini evlat edinen babasıyla aynı ismi taşıdığından dolayı, karıştırılmaması için buradan sonra Manlianus olarak anılacaktır.

³⁵⁵ Sachers, "Potestas Patria," 1086.

³⁵⁶ Cic. *Fin.* 1.24; Liv. *Per.* 54; *Per. Oxyrh.* 54; Val. Max. 5.8.3.

yerine getiremediğini söyleyerek, ona gözüne gözükmeyi yasaklamıştır (*in conspectum suum venire vetuit*). Livius'un özetinde kısaca oğlunu suçlu bulup reddettiği yazılıdır (*filium condemnavit abdicavitque*). Valerius Maximus, Torquatus'un oğlunun ölümünden hiç üzüntü duymadığını, onun cenazesine katılmadığını ve gündelik işlerine devam ettiğini eklemiştir.

Sachers bu intiharı ölüm ve yaşam hakkına örnek olarak göstermiştir ama nedenini açıklamamıştır. Bunun nedeni formüle edilmiş gözüken “göze gözükmeme” deyimi olabilir. Fakat araştırmacılar genellikle bu vakada ölüm ve yaşam hakkının kullanılmamış olduğunu düşünmektedir. Örneğin Gruen,³⁵⁷ Torquatus'un kendi başına verdiği kararının yasal bağlayıcılığının olamayacağını belirtmiştir.³⁵⁸ Ona göre Torquatus yasal bir yargılama yapmak için değil, sadece olayı araştırmak için izin istemiştir; araştırması bittikten sonra yasal süreç işleyecektir ve Manlianus kuvvetle muhtemel suçlu bulunacağından çaresizlik ve utanç yüzünden intihar etmiştir.

Gruen'in açıklaması ikna edicidir. Torquatus, Manlianus'u evlatlık olarak başka aileye verdiğinde onun üzerindeki ölüm ve yaşam hakkını çoktan kaybetmiştir.³⁵⁹ Dolayısıyla Manlianus'u öldürmek ya da intihara zorlamak için yasal bir yetkisi yoktur. Buna rağmen Manlianus'un intiharının *filicidium* sayılıp sayılamayacağı üzerinde durulabilir. Torquatus, Silanus üzerinde yeterince nüfuz sahibiyse, ona *patria potestas*ını kullanması için baskı yapabileceği ve Manlianus'un bu tehditle intihara zorlandığı öne sürülebilir. Gerçekten de Torquatus ve Silanus arasında sıkı bir ilişki olduğunu

³⁵⁷ Erich S. Gruen, *Roman Politics and the Criminal Courts 149-78 B.C.* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1968), 32-33.

³⁵⁸ Ayrıca evde görülen aile mahkemelerinin (*consilium*) varlığının şüpheli olduğunu aktarmıştır. Ibid.

³⁵⁹ Evlat edinme (*adoptio*) oldukça resmi, *praetor* önünde yapılan yasal bir işlemdir. Bkz. *OCD*⁴, s.v. “adoption.”

düşündüren şeyler vardır. Öncelikle Manlianus'un oldukça ünlü ve güçlü, *patricius* Manlii Torquati ailesinden *plebs* Iunii Silani ailesine evlatlık verilmesi, bunun ilk örneği³⁶⁰ olması bakımından oldukça şaşırtıcıdır. Olası sebep Silanus'un erkek çocuğunun olmamasıdır.³⁶¹ Diğer yandan Torquatus'un en az iki erkek çocuğu vardır.³⁶² Bu durumda Manlianus, Iunii Silani soyunun devam etmesi için evlat edinilmiş olabilir.³⁶³ Buradan hareketle oğlunu evlatlık vermeyi kabul eden Torquatus ve Silanus'un oldukça yakın oldukları düşünülebilir. Torquatus *consul* sınıfındayken Silanus'un bildiğimiz önemli bir görevi yoktur.³⁶⁴ Bu durumda aralarında belli bir düzeye kadar hamilik ilişkisi bile olabilir. O halde Torquatus, Silanus'a ölüm ve yaşam hakkını kullandırtacağı tehditiyle Manlianus'u intihara zorlamış olabilir.

³⁶⁰ *RE*, s.v. "Iunius (161)."

³⁶¹ Silanus hakkında bile oldukça az bilgi varken gerçekten erkek çocuğunun olup olmadığını saptamak oldukça zordur. Buna rağmen İÖ 91 yılında darphane sorumlusu olan başka bir Iunius Silanus, bastığı sikkelere kendi ailesinin simgesi olan sakallı Silenus maskesinin yanında Torquatus ailesinin simgesi olan zinciri de eklediği tespit edilmiştir. Bu durum Silanus soyunun öldürülen Manlianus'tan devam ettiği anlamına gelebilir. Bu sikkeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Michael H. Crawford, *Roman Republican Coinage*, vol. 1 (Cambridge: Cambridge University Press, 1991), 336-39.

³⁶² *RE*, s.v. "Manlius (57)," 1181-1182.

³⁶³ L. Aemilius Paulus Macedonicus, başka bir soyun devam etmesi için oğullarını evlatlık veren en ünlü kişilerden biridir. Paulus'un dört oğlu vardır. Büyük olan ikisinden birini Fabii Maximi, diğerini Cornelii Scipiones ailesine evlatlık vermiştir. Buna rağmen zafer alayı kutlamasında evlatlık verdiği iki oğlunun da komutanın yanında yürümeleri baba ve çocukları arasındaki bağların kopmadığını göstermektedir. Paulus'un diğer iki küçük oğlu peş peşe, bir anda ölünce bu sefer Aemilii Pauli ailesinin soyu kurumıştır. Livius'un bu konu hakkında Paulus'a yaptırdığı konuşma, soyun kurumamasına verilen büyük önemi gözler önüne sermektedir. Bkz. Liv. *Epit.* 44.35.14; 45.40.8-9; 45.41.11-12; Plut. *Vit. Aem.* 35.

³⁶⁴ Bilinen tek görevi, Kartaca dili üzerinde Roma'daki en yetkin kişi olduğu ve dolayısıyla Kartacalı Mago'nun çiftçilik üzerine yazdığı kitabın Latince'ye çevrilmesi için kurulan komisyona alındığıdır. Plin. *HN* 18.22.

Bu vakanın *filicidium* olarak görülmesinin başka bir nedeni, Valerius Maximus'un Torquatus'un atası olan Torquatus'u (4. vaka) taklit ettiğini yazmasıdır. Fakat, taklit edilen şey *filicidium* değil katılık erdemi olmalıdır, çünkü Valerius Maximus aynı cümlede ata Torquatus'un katılığına vurgu yapmıştır. İki Torquatus da oğullarını büyük bir katılıkla yargılayıp suçlu bulmuşlardır.

Diğer yandan Manlianus karamsarlığa kapılarak intihar etmiş olabilir. Gruen'in belirttiği gibi Torquatus'un özel yargılamasından sonra Manlianus'a kamu davası açılacak ve muhtemelen suçlu bulunacaktır. Bu durum yüklü bir para cezası ve sürgüne yol açacaktır.³⁶⁵ *Patria potestas* alıntında bulunduğundan dolayı kendisine ait varlığı olmayan Manlianus, bu borcu ancak Silanus'dan, annesinden veya dostlarından gelecek olan yardımlarla ödeyebilir. Borcunu ödeyebilse bile sürgünde hayatını devam ettirebilmek için paraya ihtiyaç duyacaktır. Devlette önemli görevlerde bulunmuş, ileri yaşlarında bir aristokratın böyle yaşamaktansa intihar etmiş olması mümkündür.

Sonuç olarak Manlianus'un ölüm ve yaşam hakkının kullanılması tehditiyle intihara zorlanmış olduğu öne sürülebilir. Fakat işleyecek olan yasal süreç, parasız kalma korkusu ya da sadece utanç nedeniyle kendi kararıyla hayatını sonlandırmış olması daha olası gözükmemektedir. Bu olayda ölüm ve yaşam hakkının kullanıldığını düşünmek zordur. Bu yüzden vakayı *filicidium* saymak oldukça zorlama olacaktır.

³⁶⁵ Benzer bir olay Scipio Asiagenes'in (Asiagenus, Asiaticus) başına gelmiştir. Liv. *Epit.* 38.58-60.

II.2.7. Marcus Aemilius Scaurus

Marcus Aemilius Scaurus (RE:140), İÖ 102 yılında, orduda süvari olarak görev yaparken savaş sırasında paniğe kapılan birliğiyle Roma'ya kaçmıştır. Bu nedenle kendisiyle aynı ismi taşıyan ve çok parlak bir kariyeri olan babası M. Aemilius Scaurus, ona “*gözüne gözükmemesi*”ni emretmiştir. Bunun üzerine oğul Scaurus yaşamına son vermiştir. Bu olay Sachers³⁶⁶ tarafından *filicidium* sayılan ikinci intihar vakasıdır.

Scaurus'tan kısaca bahseden üç antik kaynak vardır.³⁶⁷ Üç yazarda da Manlianus vakasında olduğu gibi, göze gözükmeme kalıbının kullanıldığı görülür.³⁶⁸ Fakat Valerius Maximus'un aktarımında baba Scaurus, oğluna gözüne gözükmeyi yasaklamamış, “*Eğer kalbinde bir parça utanç kaldıysa, onurunu kırdığın babanın gözünden sakınırsın*” demiştir.³⁶⁹ Bu durum, göze gözükmeme deyiminin oğulu intihara yönlendiren formüle edilmiş bir anlamının olmadığını düşündürmektedir. Frontinus da onun utanç yüzünden intihar ettiğini yazmıştır.

Scaurus'un yaşamını sonlandırmasının nedeni, tıpkı Manlianus gibi yargılanacak olması olabilir. Roma'da asker kaçakları oldukça ağır cezalandırılır.³⁷⁰ *Paterfamiliası* tarafından reddedilen Scaurus'un açılacak bir davadan beraat etmesi oldukça zordur. Bu

³⁶⁶ Sachers, "Potestas Patria," 1087.

³⁶⁷ Val. Max. 5.8.4; Frontin. Str. 4.1.13; [Aur. Vict.] *De vir. ill.* 72.10.

³⁶⁸ Valerius Maximus: “*conspectum degenerati patris vitaturum;*” Frontinus: “*in conspectum suum venire vetuit;*” Pseudo-Aurelius Victor: “*in conspectum suum vetuit accedere.*”

³⁶⁹ Val. Max. 5.8.4: “*si quid modo reliquum in pectore verecundiae superesset, conspectum degenerati patris vitaturum.*”

³⁷⁰ Livius, İspanya'da ordudan kaçan Gaius Matienius adında bir kişinin Halk Temsilcisi önünde yargılanarak suçlu bulunduğu ve ceza olarak uzun süre kırbaçlandığı ve bir *sestertius*a köle olarak satıldığını yazmıştır. (Liv. Per. 55. Ayrıca bkz. Frontin. Str. 4.1.20.) Bu suça, köle olarak satılmanın dışında çarمیha gerilme, *Tarpeius* tepesinden aşağı atılma gibi ölüm cezaları da verilebilmektedir. Ayrıca bkz. BNP, s.v. “desertor.”

durum umutsuzluğa kapılıp hayatına son vermesine yol açmış olabilir. Baba bu kararı nedeniyle oğlunun intiharına sebep olmuş olsa bile bu vakayı *filicidium* olarak değerlendirmek zordur.

Değerlendirme

Fabius Buteo vakasından bahseden tek yazar bu araştırmanın kapsamının dışında kalan Orosius'tur ve vakanın gerçekliği oldukça şüphelidir. Babaları tarafından evden kovulan Manlianus ve Scaurus intihar etmişlerdir. Her ne kadar babaların kararları oğulları intihara sürüklemiş olsa da bu vakaların *filicidium* sayılması zordur.

Catilina ve Oppianicus'un olabilecek en kötü bahanelerden biriyle, yeni eşlerine evlerinde yer açmak için oğullarını öldürdükleri ima edilmiştir. Olayların gerçekliği kesin değildir. Bu iki *filicidium* da yazarlarca oldukça kötü karşılanmıştır. Cicero, söylevlerinde *filicidium*ları karşı tarafın acımasızlığına vurgu yapmak için kullanmıştır. Bu durum, Romalıların da bu olayları acımasızlık olarak göreceğine, normal karşılamayacağına kanıttır.

Öte yandan, Tricho'nun ve Hadrianus zamanında adı bilinmeyen iki babanın oğullarını öldürmesi büyük olasılıkla doğrudur. Tricho'nun ölüm ve yaşam hakkını kullanmaya çalışırken linç edilmesi, Augustus Dönemi'nde *filicidium*ların oldukça olumsuz karşılandığını göstermektedir. Buna rağmen, bizzat Augustus'un Tricho'yu linçten kurtarması, ölüm ve yaşam hakkının hala uygulanabildiğine dair en önemli kanıttır. Hadrianus zamanında gerçekleşen iki *filicidium*dan birinde, babanın oğlunu öldürdüğü ama ardından üzüntüden intihar etmiş; diğesinde ise, babanın oğlunu suikastle

öldürmeye çalışmıştır. Bu iki baba, ölüm ve yaşam haklarını kullanmasalar da anlatıların bu hakkın kullanılabileceğine işaret ettiği görülmüştür.

Önceki bölümlerde incelenen söylencelerle karışık *filicidium*ların aksine bu bölümdekiler günlük hayattan vakalardır. Cinayetler vatan ya da iffet gibi daha genel kavramlar nedeniyle değil, aile içi meseleler veya basit suçlar yüzünden işlenmiştir. Vatan ve iffet gibi kavramlar nedeniyle gerçekleşen *filicidium*lara olumlu yaklaşan Cicero ve Valerius Maximus dahil olmak üzere bütün yazarların bu olaylara olumsuz yaklaştıkları görülmektedir. Tricho vakası ölüm ve yaşam hakkının hala kullanılabildiğini açıkça göstermektedir. Fakat Catilina'nın, Oppianicus'un ve Hadrianus zamanındaki iki vakadaki babanın ölüm ve yaşam haklarını kullanmadan oğullarını katletmeleri, bu haklarını kullanmaktan bilinmeyen bir nedenle çekindiklerine işaret etmektedir. En olası açıklama acımasızlık suçlaması ve toplumsal baskıdır. Bu durum ölüm ve yaşam hakkının kullanılmasının toplumsal baskıyla engellendiği tezini desteklemektedir.

III. GENEL DEĞERLENDİRME

Antik metinlerde 19 *filicidium* tespit edilmiş, bunlar 17 vaka olarak gruplandırılmış ve incelenmiştir. Bunlardan beşi (1., 2., 3., 4., 7.) devlete karşı işlenen ağır suçlar, dördü (6., 11., 12., 13.) iffet sebebiyle gerçekleşmiştir. Vatana ihanet ve iffet suçlamaları dışında çeşitli sebeplerle gerçekleşen sekiz vaka (5., 8., 9., 10., 14., 15., 16a ve 16b) bulunmaktadır. Bu sekiz vakadan ikisi (5., 10.) hafif suçlar nedeniyle öldürülen oğullardır. Bu suçlardan biri (5.) hırsızlıkken diğerrinin (10.) ne olduğu bilinmemektedir. Bir vakanın (16b) sebebi oğulun üvey annesiyle ilişkisinin olmasıdır. İki vakada (14., 15.) ise oğullar herhangi bir sebep yokken tamamen keyfî olarak öldürülmüştür. Bir vakanın (16a) neden gerçekleştiğiyle ilgili hiçbir veri bulunmamaktadır. Aslında intihar olmasına rağmen *filicidium* olarak adlandırılan iki vaka (8., 9.) daha vardır. Bunlardan birinde (8.) yolsuzluk yapan eski bir *praetor* diğerrinde (9.) ise savaştan kaçan bir oğul vardır.

Tespit edilen vakaların üçünde (1., 3. ve 4.) babalar *imperium*larından gelen ölüm haklarını kullanmışlardır; 6., 11., 14., 15., 16a ve 16b vakaları teknik olarak cinayettir ve bunlardan bazıları yargıya taşınmıştır. 8. ve 9. vaka intihardır. Kalan altı vakada ölüm ve yaşam hakkı kullanıldığı düşünülebilir ancak bunlardan bir kısmı da tartışmalıdır. Bu vakalardan ikisinin (2. ve 5.) gerçekliği şüphelidir: 2. vaka Roma Cumhuriyeti'nin erken zamanlarında gerçekleşmiştir ve oğulun nasıl öldüğüyle ilgili üç farklı anlatı mevcuttur. Bu anlatılardan da sadece bir tanesi ölüm ve yaşam hakkından bahsetmektedir; fakat olayı böyle anlatan yazarlar bile bu hakkın kullanıldığına şüpheyile yaklaşmışlardır. 5. vakadan bahseden tek yazar geç 4. yüzyılda yaşamış olan Orosius'tur ve güvenilirliği oldukça tartışmalıdır. Geriye kalan vakalar (7., 10., 12., 13.) ölüm ve yaşam hakkının kullanım örnekleri olarak değerlendirilebilir.

Ölüm ve yaşam hakkı üzerinde bulunduğu iddia edilen yasal sınırlamalara gelince, araştırmacılar bu hak kullanılmadan önce yakınlar meclisine (*consilium*) danışılması

gerektiğini öne sürmüştür. Ancak bu hakkın kullanım örneği olabilecek 4 vakada da yakınlar meclisinden bahsedilmemektedir. Herhangi bir meclis ya da şahsi yargılamaya sadece 2. ve 8. vakalarda değinilmiştir. Diğer yandan yukarıda da değinildiği üzere 2. vakanın gerçekliği oldukça şüphelidir, 8. vaka ise intihardır. Ayrıca 8. vakada baba hem *patria potestas* sahibi değildir hem de yakınlar meclisini toplamamış, tek başına olayı değerlendirmiş ve sonuç olarak da ölüm kararı vermemiştir. O halde ölüm ve yaşam hakkı kullanılmadan önce, yakınlar meclisinin toplanması gerektiğini gösteren yeteri kadar veri bulunmamaktadır.

Araştırmacıların öne sürdüğü diğer bir görüş, ölüm ve yaşam hakkını kullanabilmek için haklı bir gerekçe (*iusta causa*) olması zorunluluğudur. Bu hakkın kullanım örneği olabilecek vakaların tümünde haklı gerekçe bulunmaktadır: 7. vaka vatana ihanet, 12. ve 13. vaka iffet, 10. vaka ise bilinmeyen bir suç nedeniyle gerçekleşmiştir. Haklı sayılabilecek hiçbir gerekçeleri bulunmayan 14. ve 15. vakalardaki babalar, bu sebeple ölüm ve yaşam haklarını kullanamayarak oğullarına suikast düzenlemiş olabilir. Bu durum haklı gerekçe zorunluluğuna dair kanıt olarak sunulabilse de adı geçen bu iki vakanın gerçekliğinin oldukça şüpheli olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Diğer yandan haklı gerekçe, çocuğunu katletmek isteyen *paterfamilias* tarafından kolayca üretilebilir. Örneğin çocuğunun cinsel bir suç işlediğini öne sürebilir ve ispatlanması neredeyse imkansız olan bu “haklı gerekçe”yi kullanabilir. Sonraki zamanlarda cinsel suçlarda babaların çocuklarını resmi suçlama olmadan öldürmesinin yasaklanması,³⁷¹ bu durumun istismar edildiğini düşündürmektedir. O halde haklı gerekçe zorunluluğu gerçekten var olsa bile ölüm ve yaşam hakkını etkili şekilde kısıtlayacağını düşünmek zordur. Öte yandan bazı babaların (6. ve 16b) haklı sayılabilecek gerekçeleri bulunsada ölüm ve yaşam haklarını kullanmak yerine

³⁷¹ Dig. 48.8.2.

çocuklarına suikast düzenlemeyi tercih ettikleri ve sonucunda sürgüne gönderildikleri görülmüştür. Bu babaların haklı gerekçeleri olmasına rağmen oğullarını gizlice, suikast ile öldürmeleri, ölüm ve yaşam hakkını kısıtladığı öne sürülen toplumsal baskıya işaret ediyor olabilir.

Toplumsal baskı tezini kontrol etmek için incelenen bütün *filicidium*ların, Romalılar tarafından nasıl algılandığına dair bulgular tarihsel olarak kısaca özetlenirse, Torquatus'un Roma'da kötü karşılanması, kariyerinin bu olaydan sonra bitmesi gibi nesilden nesile aktarılmış anlatılar ve *filicidiuma* atıf yapılarak acımasız emir anlamında kullanılan *imperia Manliana* deymi, *filicidiumun* İÖ 4. yüzyılın ortaları ve sonrasında kötü karşılandığına dair kanıt olabilir. İÖ 2. yüzyılda gerçekleşen iki vakada ise babalar geçerli sayılabilecek nedenleri olsa da oğullarını doğrudan öldürmek yerine onları evlerinden kovarak intiharlarına yol açmışlardır. İntiharların nedeni tam olarak anlaşılamasa da oğlunu doğrudan öldüren babalar olarak anılmak istememiş oldukları düşünülürse bu tarihte de *filicidiumlar* olumsuz karşılandığı sonucuna varılabilir.

İÖ 1. yüzyıl ve sonrasında *filicidiumun* nasıl algılandığı hakkında daha güvenilir bilgiler edinilebilmektedir. Cicero, trajik yanlarının farkında olsa da katılık erdemine vurgu yapan *filicidiumlardan* övgüyle bahsetmiştir. Bunun yanında yazdıklarından Roma'da Epikürosçu düşünce okulu başta olmak üzere bu olayları hiç de iyi karşılamayanların da bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Cicero keyfi nedenlerle gerçekleşen *filicidiumları* oldukça olumsuz değerlendirmiştir. Aynı dönemde katılığa vurgu yapan *filicidiumları* olumlu karşıladığı düşünülebilecek başka bir kişi Genç Cato'dur. Sallustius'tan öğrenildiğine göre bir söylevinde Torquatus vakasını kullanarak kendi düşüncesini güçlendirmeye çalışmıştır. Öte yandan aynı siyasi çevreden olan Cicero ve Cato'nun bu olayları politik çıkarları için kullanmış olabilecekleri görülmüştür.

Bundan dolayı sadece Cicero'dan yola çıkarak İÖ 1. yüzyılda *filicidium*ların bazı Romalılarınca olumlu karşılandığını öne sürmek yanıltıcı olabilir.

Augustus Devri'nde ölüm ve yaşam hakkının hala bulunduğu, fakat hem İmparator hem Roma halkı hem de birçok yazar tarafından hoş karşılanmadığı görülmüştür. Roma halkının *filicidiuma* karşı en büyük tepkisi, bu hakkını kullanan Tricho'ya olay anındaki linç girişimidir. Tricho'yu halkın elinden kurtaran Augustus'un ölüm ve yaşam hakkına saygı duyduğu düşünmek mümkün olsa da o bu hakkın kullanılmaması taraftarıdır. Zira oğulların babalarını öldürmeye çalıştığı (*parricidium*) durumlarda bile babaların oğullarını ölümle cezalandırmamasını, sürgün gibi cezalarla yetinmelerini öğütlemiştir. Çıkarttığı *Iulia de adulteriis coercendis* yasasının bir amacının da *paterfamilias*ların iffetsizlikle suçlanan kızlarını öldürmelerinin önüne geçmek olabileceği görülmüştür. Kendisi de iffetsizlikle suçlanan kızını ve torununu öldürtmemiş, sürgüne göndermiştir. Onun devrinde yaşayan birçok yazarın da *filicidium*lara oldukça olumsuz yaklaştıkları görülmüştür. Birçok yazar Brutus ve Torquatus gibi efsanevi karakterleri bile evlatlarını öldürmelerinden dolayı eleştirmişlerdir. Bu *filicidium*lardan rahatsız olduğu sezilen T. Livius ise genellikle bu kahramanları doğrudan eleştirmek yerine anlatılarında onların kişilik özelliklerini değiştirmiş, karakterlerini yumuşatmıştır. Bu dönemde yaşayıp *filicidium*lara olumlu yaklaşan tek yazarın Valerius Maximus olduğu tespit edilmiştir. Fakat onun da düşüncelerinin tutarsız olduğu görülmüştür. Zira yazar, Roma'nın eski kahramanlarının devlet adına evlatlarını öldürmelerini örnek davranışlar olarak görürken kendi yaşadığı döneme yakın zamanda aynı sebeple gerçekleşen bir *filicidiuma* eleştirel yaklaşmıştır.

İS 1. yüzyılın sonu ve 2. yüzyılın başlarında imparatorlar çocuklarına karşı kötü davranan babaları cezalandırmışlardır. Traianus, ölen oğlunun anne mirasından pay isteyen babayı oğluna kötü davrandığı gerekçesiyle reddetmiş, Hadrianus ise oğluna

suikast düzenleyen bir babayı ölüm ve yaşam hakkını kullanmayıp haydut gibi davrandığı için sürgüne yollamıştır. Bu dönemin yazarlarının da Romalı kahramanların *filicidium*larını dahi oldukça kötü algıladıkları ve onları acımasızca eleştirmekten kaçınmadıkları görülmüştür.

Birçok durumda *filicidiumun* çok kötü karşılandığı açıktır. Öte yandan çocuklarını, devlete karşı işlenen ağır suç veya iffetsizlik bahaneleriyle öldüren babaların davranışları bazı antik yazarlarca katılık (*severitas*) erdemine örnek olarak gösterilmiş; bu nedenle bazı araştırmacılar, bu *filicidium*ların Romalılar tarafınca olumlu, örnek davranışlar olarak görüldüğünü öne sürmüştür. Bu düşünce özellikle Cicero ve Valerius Maximus'un yazdıklarından gelmektedir. İÖ 1. yüzyıldan günümüze kalan yazılı belgelerin çok büyük bir bölümünün Cicero'dan geldiği düşünülünce, onun bu kişilerden övgüyle söz etmesi dolayısıyla bütün Romalıların böyle düşündüğü genellemesi yapılmış olabilir. Fakat vakaların ayrıntılı analizi farklı bir tablo ortaya çıkartmaktadır. İncelenen her devirde her türlü *filicidiumun* genellikle olumsuz görüldüğü ileri sürülebilir.

IV. SONUÇ

Başta Roma hukuku tarihçileri olmak üzere birçok araştırmacı, yasalara odaklanarak *paterfamilias*ın ölüm ve yaşam hakkı dolayısıyla otoritesi altında bulunanlara karşı neredeyse sınırsız bir gücü olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu yetkinin kullanım örneklerine odaklanan araştırmacılar *filicidium* örneklerinin azlığından yola çıkarak gerçek hayatta uygulamanın farklı olabileceğini düşünmüşlerdir. Bu yetkinin kullanımını kısıtlayan yasal veya toplumsal sınırlamalar olduğu ileri sürülmüş, hatta böyle bir yetkinin sadece sözde olduğu iddia edilmiştir. Bu çalışmada Roma tarihi boyunca gerçekleşen *filicidium*lar incelenerek asıl amaç olarak Romalıların bu olayları nasıl algıladığı araştırılmış ve böylece ölüm ve yaşam hakkının toplumsal baskıyla sınırlandırıldığı tezi test edilmek istenmiştir. Bunun yanında bu hakkın gerçekten var olup olmadığı, nasıl işlediğini ve üzerinde yasal sınırlamalar olup olmadığını araştırılmıştır.

Ölüm ve yaşam yetkisinin gerçekten var olup kullanılabildiği, Romalıların da bundan hiçbir şüphe duymadıkları görülmüştür. Bu yetkinin üzerinde yasal sınırlamaların olduğunu ileri sürebilecek kadar veri bulunmamaktadır. Öte yandan incelenen metinlerin birçoğunda *filicidium*un Roma tarihi boyunca olumsuz karşılandığı, acımasızlık olarak görüldüğü tespit edilmiştir. Gündelik hayatta bu hakkın kullanımından çekinilmekte, kullanıldığı taktirde de lince bile varabilecek bir halk tepkisine neden olabilmektedir. Hatta bir babanın çocuğunu öldürdüğünün ima edilmesi bile o kişinin itibarına zarar verebilmektedir.

Diğer yandan örnek davranış olarak okunabilecek *filicidium*lar ahlaki ikilemler barındırmaktadır. İffet ve vatana karşı sorumluluk, Romalıların büyük önem verdiği erdemlerdir. Diğer yandan babanın çocuklarına karşı sorumlu davranması da beklenmektedir. Bazı durumlarda babalar, bu sebeplerle evlatlarını öldürseler de çocuklarını öldürerek gereğinden fazla katı, hatta acımasızca davranmakla

eleştirilmişlerdir. Az sayıda Romalı yazar, bu *filicidium*ları katılığa örnek olumlu hatta taklit edilmesi gereken davranışlar olarak görse de bu *filicidium*lar hakkında çok fazla tartışma ve eleştiri olması, bütün Romalıların bu davranışları bu şekilde gördüğü tezi konusunda şüphe uyandırmaktadır. Dolayısıyla Roma tarihi boyunca geçerli olduğu düşünülen bir sebep olsa bile çocuklarını öldüren babaların acımasızlıkla suçlanması gerçekten de toplum baskısının ölüm ve yaşam hakkının kullanılmasını sınırlandırdığı teziyle uyumludur.

V. KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar ve Edisyonları

App. *B Civ.* (Appianus, *Bella Civilia*) = Appian. *Roman History, Volume IV: Civil Wars, Books 1–2*. Ed. and trans. Brian McGing. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2020.

[Aur. Vic.] *De vir. ill.* ([Aurelius Victor], *De Viris Illustribus*) = Pseudo-Aurelius Victor. *De viris illustribus urbis Romae*. Ed. Franz Pichlmayr. Leipzig: Teubner, 1911.

Caes. *B Gall.* (Gaius Iulius Caesar, *Bellum Gallicum*) = Caesar. *The Gallic War*. Trans. H. J. Edwards. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1917.

Calp. *Decl.* (Calpurnius Flaccus, *Declamationes*) = *The Declamations of Calpurnius Flaccus*. Ed. and Trans. Lewis A. Sussman. Leiden: E. J. Brill, 1994.

Cic. *Brut.* (Marcus Tullius Cicero, *Brutus*) = Cicero. *Brutus. Orator*. Trans. G. L. Hendrickson, H. M. Hubbell. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1939.

——— *Dom.* (*De domo sua*) = Cicero. *Pro Archia. Post Reditum in Senatu. Post Reditum ad Quirites. De Domo Sua. De Haruspicum Responsis. Pro Plancio*. Trans. N. H. Watts. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1923.

——— *Fin.* (*De finibus*) = Cicero. *On Ends*. Trans. H. Rackham. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1914.

——— *Off.* (*De officiis*) = Cicero. *On Duties*. Trans. Walter Miller. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1913.

——— *De. or.* (*De oratore*) = Cicero. *On the Orator: Books 1-2*. Trans. E. W. Sutton, H. Rackham. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1942.

- Rep. (De republica)* = Cicero. *On the Republic. On the Laws*. Trans. Clinton W. Keyes. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1928.
- Att. (Epistulae ad Atticum)* = Cicero. *Letters to Atticus, Volume I*. Ed. and trans. D. R. Shackleton Bailey. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1999.
- Cat. (In Catilinam)* = Cicero. *In Catilinam 1-4. Pro Murena. Pro Sulla. Pro Flacco*. Trans. C. Macdonald. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1976.
- Balb. (Pro Balbo)* = Cicero. *Pro Caelio. De Provinciis Consularibus. Pro Balbo*. Trans. R. Gardner. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1958.
- Clu. (Pro Cluentio)* = Cicero. *Pro Lege Manilia. Pro Caecina. Pro Cluentio. Pro Rabirio Perduellionis Reo*. Trans. H. Grose Hodge. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1927.
- Sull. (Pro Sulla)* = Cicero. *In Catilinam 1-4. Pro Murena. Pro Sulla. Pro Flacco*. Trans. C. Macdonald. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1976.
- Cod. Ius. (Codex Iustinianus)* = *Corpus Iuris Civilis, Volume 2: Codex Iustinianus*. Ed. Paulus Kreuger. Berlin: Weidmann, 1892.
- CTh (Codex Theodosianus)* = *Theodosiani libri XVI cum Constitutionibus Sirmondianis et Leges novellae ad Theodosianum pertinentes*. Ed. Th. Mommsen, Paulus M. Meyer. Berlin: Weidmann, 1905.
- Dig. (Digesta)* = *Corpus Iuris Civilis, Volume I: Institutiones, Digesta*. Ed. Paulus Kreuger, Theodorus Mommsen. Berlin: Weidmann, 1872.
- Dio Cass. (Lucius Cassius Dio, *Historia Romanorum*) = Dio Cassius. *Roman History, Volume I: Books 1-11*. Trans. Earnest Cary, Herbert B. Foster. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1914; Dio Cassius. *Roman History, Volume III: Books*

36-40. Trans. Earnest Cary, Herbert B. Foster. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1914; Dio Cassius. *Roman History, Volume IV: Books 41-45*. Trans. Earnest Cary, Herbert B. Foster. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1916.

Diod. Sic. (Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historica*) = Diodorus Siculus. *Library of History, Volume IV: Books 9-12*. 40. Trans. C. H. Oldfather. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1946.

Dion. Hal. *Ant. Rom.* (Dionysius Halicarnassensis, *Antiquitates Romanae*) = Dionysius of Halicarnassus. *Roman Antiquities, Volume I: Books 1-2*. Trans. Earnest Cary. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1937; Dionysius of Halicarnassus. *Roman Antiquities, Volume II: Books 3-4*. Trans. Earnest Cary. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1939; Dionysius of Halicarnassus. *Roman Antiquities, Volume III: Books 5-6*. 48. Trans. Earnest Cary. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1940; Dionysius of Halicarnassus. *Roman Antiquities, Volume V: Books 8-9*. 24. Trans. Earnest Cary. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1945; Dionysius of Halicarnassus. *Roman Antiquities, Volume VII: Books 11-20*. Trans. Earnest Cary. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1950.

Tiberius Claudius Donatus, *Interpretationes Vergilianae* = Tiberius Claudius Donatus. *Interpretationes Vergilianae*. Ed. Henricus Georgius. Leipzig: B. G. Teubner, 1905.

Sextus Pompeius Festus, *De significatu verborum* = *Sexti Pompeii Festi De Verborum Significatu Quae Supersunt Cum Pauli Epitome*. Ed. Wallace M. Lindsay. Stuttgart ve Lipsiae: B. G. Teubner, 1997.

Flor. (Lucius Annaeus Florus, *Epitoma de Tito Livio*) = Florus. *Epitome of Roman History*. Trans. E. S. Forster. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1929.

Frontin. *Str.* (Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*) = Frontinus. *Stratagems. Aqueducts of Rome*. Trans. C. E. Bennett, Mary B. McElwain. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1925.

Inst. fragm. Augustodun. (*Gai fragmenta Augustodunesia*) = *Textes de Droit Romain*, I. P. F. Girard, F. Senn Paris, 1967.

Gai. *Inst.* (Gaius, *Institutiones*) = Gaius. *Gai Institutiones*. Ed. Emil Seckel, Kübler Bernhard. Stutgardiae: B.G. Teubneri, 1969.

Gell. *NA* (Aulus Gellius, *Noctes Atticae*) = Gellius. *Attic Nights, Volume I: Books 1-5*. Trans. J. C. Rolfe. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1927; Gellius. *Attic Nights, Volume II: Books 6-13*. Trans. J. C. Rolfe. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1927; Gellius. *Attic Nights, Volume III: Books 14-20*. Trans. J. C. Rolfe. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1927.

Inst. (Institutiones) = *Corpus Iuris Civilis, Volume I: Institutiones, Digesta*. Ed. Paulus Kreuger, Theodorus Mommsen. Berlin, Weidmann, 1872.

Iuv. (Decimus Iunius Iuvenalis, *Saturae*) = Juvenal, Persius. *Juvenal and Persius*. Ed. and trans. Susanna Morton Braund. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2004.

Liv. *Epit.* (Titus Livius, *Epitomae*) = Livy. *History of Rome, Volume I: Books 1-2*. Trans. B. O. Foster. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1919; Livy. *History of Rome, Volume II: Books 3-4*. Trans. B. O. Foster. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1922; Livy. *History of Rome, Volume III: Books 5-7*. Trans. B. O. Foster. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1924; Livy. *History of Rome, Volume IV: Books 8-10*. Trans. B. O. Foster. Cambridge, MA: Harvard

University Press, 1926; Livy. *History of Rome, Volume VI: Books 23–25*. Ed. and trans. J. C. Yardley. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2020; Livy. *History of Rome, Volume XI: Books 38–40*. Ed. and trans. J. C. Yardley. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2018; Livy. *History of Rome, Volume XIII: Books 43–45*. Trans. Alfred C. Schlesinger. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1951.

———*Per. (Periochae)* = Livy, *Julius Obsequens. History of Rome, Volume XIV: Summaries. Fragments. Julius Obsequens. General Index*. Trans. Alfred C. Schlesinger. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1959.

Oros. (Orosius, *Historiae adversum paganos*) = *Pauli Orosii Historiarum adversum paganos libri VII*. Ed. Caroli Zangemeister. Lipsiae: B. G. Teubneri, 1889.

Iulius Paulus, *Sententiae* = *Fontes Iuris Romani Antejustiniani*, II. Giovanni Baviera. Firenze: S. a. G. Barbèra, 1968.

Phaedr. (Gaius Iulius Phaedrus, *Fabulae Aesopicae*) = Babrius, Phaedrus. *Fables*. Trans. Ben Edwin Perry. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1965.

Plin. *HN* (Gaius Plinius Secundus, *Naturalis Historia*) = Pliny. *Natural History, Volume V: Books 17–19*. Trans. H. Rackham. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1950; Pliny. *Natural History, Volume VIII: Books 28–32*. Trans. W. H. S. Jones. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1963; Pliny. *Natural History, Volume IX: Books 33–35*. Trans. H. Rackham. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1952.

Plin. *Ep.* (Gaius Plinius Caecilius Secundus, *Epistulae*) = Pliny the Younger. *Letters, Volume I: Books 1–7*. Trans. Betty Radice. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1969.

- Plut. *Vit. Aem.* (Plutarchus, *Vitae Parallelae Aemilius Paulus*) = Plutarch. *Lives, Volume VI: Dion and Brutus. Timoleon and Aemilius Paulus.* Trans. Bernadotte Perrin. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1918.
- Vit. Brut.* (*Vitae Parallelae Brutus*) = Plutarch. *Lives, Volume VI: Dion and Brutus. Timoleon and Aemilius Paulus.* Translated by Bernadotte Perrin. Loeb Classical Library 98. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1918.
- Vit. Cat. Min.* (*Vitae Parallelae Cato Minor*) = Plutarch. *Lives, Volume VIII: Sertorius and Eumenes. Phocion and Cato the Younger.* Trans. Bernadotte Perrin. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1919.
- Vit. Dem.* (*Vitae Parallelae Demosthenes*) = Plutarch. *Lives, Volume VII: Demosthenes and Cicero. Alexander and Caesar.* Translated by Bernadotte Perrin. Loeb Classical Library 99. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1919.
- Vit. Fab.* (*Vitae Parallelae Fabius*) = Plutarch. *Lives, Volume III: Pericles and Fabius Maximus. Nicias and Crassus.* Translated by Bernadotte Perrin. Loeb Classical Library 65. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1916.
- Vit. Publ.* (*Vitae Parallelae Publicola*) = Plutarch. *Lives, Volume I: Theseus and Romulus. Lycurgus and Numa. Solon and Publicola.* Translated by Bernadotte Perrin. Loeb Classical Library 46. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1914.
- [Plut.] *Par. Min.* = ([Plutarchus], *Parallela Minora*) = Plutarch. *Moralia, Volume IV: Roman Questions. Greek Questions. Greek and Roman Parallel Stories. On the Fortune of the Romans. On the Fortune or the Virtue of Alexander. Were the Athenians More Famous in War or in Wisdom?.* Trans. Frank Cole Babbitt. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1936.

- Polyb. (Polybius, *Historiae*) = Polybius. *The Histories, Volume III: Books 5-8*. Trans. W. R. Paton. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2011.
- Prop.* (Sextus Propertius, *Carmina/Elegiae*) = Propertius. *Elegies*. Ed. and trans. G. P. Goold. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1990.
- Quint. *Inst.* (Marcus Fabius Quintilianus, *Institutio oratoria*) = Quintilian. *The Orator's Education, Volume II: Books 3-5*. Ed. and trans. Donald A. Russell. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2002.
- [Quint.] *Decl. Mai.* ([Quintilianus] *Declamationes Maiores*) = Quintilian. *The Major Declamations, Volume I*. Ed. Antonio Stramaglia. Trans. Michael Winterbottom. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2021.
- Rhet. Her.* (*Rhetorica ad Herennium*) = Cicero. *Rhetorica ad Herennium*. Trans. Harry Caplan. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1954.
- Sall. *Cat.* (Gaius Sallustius Crispus, *Bellum Catilinae*) = Sallust. *The War with Catiline. The War with Jugurtha*. Ed. John T. Ramsey. Trans. J. C. Rolfe. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2013.
- Sen. *Controv.* (Lucius Annaeus Seneca Maior, *Controversiae*) = Seneca the Elder. *Declamations, Volume II: Controversiae, Books 7-10. Suasoriae. Fragments*. Trans. Michael Winterbottom. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1974.
- Sen. *Clem.* (Lucius Annaeus Seneca Minor, *De Clementia*) = Seneca. *Moral Essays, Volume I: De Providentia. De Constantia. De Ira. De Clementia*. Translated by John W. Basore. Loeb Classical Library 214. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1928.
- *Dial.* (*Dialogi*) = Seneca. *Moral Essays, Volume II: De Consolatione ad Marciam. De Vita Beata. De Otio. De Tranquillitate Animi. De Brevitate Vitae. De*

- Consolatione ad Polybium. De Consolatione ad Helviam.* Trans. John W. Basore. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1932.
- Ep. (Epistulae)* = Seneca. *Epistles, Volume III: Epistles 93-124.* Trans. Richard M. Gummere. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1925.
- Serv. (Maurus Servius Honoratus, *In Vergilii Carmina Commentarii*) = Maurus Servius Honoratus. *In Vergilii Aeneidem Commentarii.* Ed. Georgius Thilo. Leipzig: B. G. Teubner, 1881.
- Sext. Emp. *Pyr.* (Sextus Empiricus, *Pyrrhonicae Hypotheses*) = Sextus Empiricus. *Outlines of Pyrrhonism.* Trans. R. G. Bury. Cambridge, Ma: Harvard University Press, 1933.
- Sil. Pun.* (Ti. Catius Asconius Silius Italicus, *Punica*) = Silius Italicus. *Punica, Volume II: Books 9-17.* Trans. J. D. Duff. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1934.
- Tac. *Hist.* (Cornelius Tacitus, *Historiae*) = Tacitus. *Histories: Books 1-3.* Trans. Clifford H. Moore. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1925.
- Val. Max. (Valerius Maximus, *Facta et Dicta Memorabilia*) = Valerius Maximus. *Memorable Doings and Sayings, Volume I: Books 1-5.* Ed. and trans. D. R. Shackleton Bailey. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2000; Valerius Maximus. *Memorable Doings and Sayings, Volume II: Books 6-9.* Ed. and trans. D. R. Shackleton Bailey. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2000.
- Verg. *Aen.* (Publius Vergilius Maro, *Aeneid*) = Virgil. *Eclogues. Georgics. Aeneid: Books 1-6.* Trans. H. Rushton Fairclough. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1916; Virgil. *Aeneid: Books 7-12. Appendix Vergiliana.* Trans. H. Rushton Fairclough. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1918.

Modern Kaynaklar

- Arjava, Antti. "Paternal Power in Late Antiquity." *The Journal of Roman Studies* 88 (1998): 147-65.
- Austin, R. G. P. *Vergili Maronis Aeneidos, Liber Sextvs*. Oxford: Clarendon Press, 1977.
- Benke, Nikolaus. "On the Roman Father's Right to Kill His Adulterous Daughter." *The History of the Family* 17, no. 3 (2012): 284-308.
- Bispham, Edward. "Literary Sources." In *A Companion to the Roman Republic*, ed. Nathan Rosenstein, Robert Morstein-Marx 29-50. Oxford: Blackwell Publishing, 2006.
- Breij, B. "Vitae Necisque Potestas in Roman Declamation." *Advances in the History of Rhetoric* 9, no. 1 (2006): 55-79.
- Carlà-Uhink, Filippo. "Murder among Relatives." *Intrafamilial Violence in Ancient Rome and Its Regulation* 5, no. 1 (2017): 26-65.
- Chaplin, Jane D. *Livy's Exemplary History*. New York: Oxford University Press, 2000.
- The Chicago Manual of Style*. 16 ed. Chicago, Londra: The University of Chicago Press, 2010.
- Christenson, David. "Superbia in Vergil's Aeneid: Who's Haughty and Who's Not?." *Scholia : Studies in Classical Antiquity* 11 (2002): 44-54.
- Cicero. *Pro Lege Manilia. Pro Caecina. Pro Cluentio. Pro Rabirio Perduellionis Reo*. Trans. H. Grose Hodge. Cambridge: Harvard University Press, 1927.
- Conington, John. *P. Vergili Maronis Opera*. London: Gilbert & Rivington, 1863.
- Conte, Gian Biagio. *Latin Literature: A History*. Trans. Joseph B. Solodow. Baltimore&London: The Johns Hopkins University Press, 1994.
- Corbett, Percy Ellwood. *The Roman Law of Marriage*. Oxford: Clarendon Press, 1930.
- Crawford, Michael H. *Roman Republican Coinage*. Vol. 1, Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

- Crook, John. "Patria Potestas." *The Classical Quarterly* 17, no. 1 (1967): 113-22.
- Curran, John. "Ius Vitae Necisque: The Politics of Killing Children." *Journal of Ancient History* 6, no. 1 (2018): 111-35.
- Dictionary of Greek and Roman Antiquities*. Ed. William Smith. 2 ed. Boston: Little, Brown and Company, 1859.
- Dixon, Suzanne. "Family." In *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, ed. Paul J. du Plessis, 461-72: Oxford University Press, 2016.
- Earl, D. C. "The Early Career of Sallust." *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 15, no. 3 (1966): 302-11.
- Evans Grubbs, Judith. "Infant Exposure and Infanticide." In *The Oxford Handbook of Childhood and Education in the Classical World*, ed. Judith Evans Grubbs and Tim Parkin, 83-107: Oxford University Press, 2013.
- Fantham, Elaine. *Roman Readings: Roman Response to Greek Literature from Plautus to Statius and Quintilian*. Berlin, New York: De Gruyter, 2011.
- Farmer, Mark S. "Cicero's Use of Auctoritas and of the Opposing Advocate as Means of Persuasion in De Finibus Bonorum Et Malorum." PhD diss., Loyola University, 2001.
- Feeney, Denis. "Fathers and Sons: The Manlii Torquati and Family Continuity in Catullus and Horace." In *Ancient Historiography and Its Contexts: Studies in Honour of A. J. Woodman*, ed. Christina S. Kraus, John Marincola, ve Cristopher Pelling. Oxford: Oxford University Press, 2010.
- Feldherr, Andrew. *Spectacle and Society in Livy's History*. Berkeley: University of California Press, 1998.
- Forbis, Elizabeth P. "Women's Public Image in Italian Honorary Inscriptions." *The American Journal of Philology* 111, no. 4 (1990): 493-512.

- Gaertner, Jan Felix. "Law and Roman Comedy." In *The Oxford Handbook of Greek and Roman Comedy*, ed. Michael Fontaine, Adele C. Scafuro, 615-33: Oxford University Press, 2014.
- Gardner, Jane F. *Women in Roman Law & Society*. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press, 1986.
- Gaughan, Judy E. *Murder Was Not a Crime: Homicide and Power in the Roman Republic*. Austin, TX, Chesham: University of Texas Press, 2011.
- Gruen, Erich S. *Roman Politics and the Criminal Courts 149-78 B.C.* Cambridge, MA: Harvard University Press, 1968.
- Harris, William V. "Child-Exposure in the Roman Empire." *The Journal of Roman Studies* 84 (1994): 1-22.
- . "The Roman Father's Power of Life and Death." In *Studies in Roman Law in Memory of A. Arthur Schiller*, ed. Roger S. Bagnall, William V. Harris 81-95. Leiden: E. J. Brill, 1986.
- Joshel, S. "The Body Female and the Body Politic: Livy's Lucretia and Verginia." In *Sexuality and Gender in the Classical World: Readings and Sources*, ed. Laura K. McClure, 163-90. Cornwall: Blackwell Publishers, 2002.
- Jr., Marsh H. McCall. *Ancient Rhetorical Theories of Simile and Comparison*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1969.
- Kajanto, Iiro. *The Latin Cognomina*. Roma: Giorgio Bretschneider Editore, 1982.
- Kaser, Max. *Das Römische Privatrecht I*. München: C.H. Beck, 1955.
- . "Der Inhalt Der Patria Potestas." *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung* 58, no. 1 (1938): 62-87.
- Katzoff, Ranon. "Review of Effetti Personali Della Patria Potestas. I: Dalle Origini Al Periodo Degli Antonini. By Alfredo Mordechai Rabello." *Israel Law Review* 16, no. 4 (1981): 530-44.

- Kraggerud, Egil. *Vergiliana*. London and New York: Routledge, 2017.
- Kunkel, Wolfgang. "Das Konsilium Im Hausgericht." *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung* 83, no. 1 (1966): 219-51.
- Langlands, Rebecca. *Exemplary Ethics in Ancient Rome*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018.
- . *Sexual Morality in Ancient Rome*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Leigh, Matthew. "Vincet Amor Patriae Laudumque Immensa Cupido." *Athenaeum* 100 (2012): 281-90.
- Levene, D. S. "Sallust's "Catiline" and Cato the Censor." *The Classical Quarterly* 50, no. 1 (2000): 170-91.
- Linderski, J. "The Death of Pontia." *Rheinisches Museum für Philologie* 133, no. 1 (1990): 86-93.
- Lintott, A. W. "The Tradition of Violence in the Annals of the Early Roman Republic." *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 19, no. 1 (1970): 12-29.
- Litchfield, Henry Wheatland. "National Exempla Virtutis in Roman Literature." *Harvard Studies in Classical Philology* 25 (1914): 1-71.
- Lloyd, Robert B. "Superbus in the Aeneid." *The American Journal of Philology* 93 (1972): 125-32.
- Lushkov, Ayelet Haimson. *Magistracy and the Historiography of the Roman Republic: Politics in Prose*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.
- Mastrocinque, Attilio. "Tarquin the Superb and the Proclamation of the Roman Republic." In *A Companion to Livy*, ed. Bernard Mineo, 299-313. Malden: John Wiley & Sons, 2014.
- Meyer, E. *Das Römische Manipularheer, Seine Entwicklung Und Seine Vorstufen*. Berlin: Verlag, 1923.

- Millar, Fergus. *The Emperor in the Roman World*. London: Duckworth, 1977.
- Münzer, F. "Cassius 91." In *Paulys Realencyclopädie Der Classischen Altertumswissenschaft* ed. Georg Wissowa. Stuttgart: J.B. Metzlerscher Verlag, 1899.
- . "Postumius 63." In *Paulys Realencyclopädie Der Classischen Altertumswissenschaft* ed. Georg Wissowa. Stuttgart: J.B. Metzlerscher Verlag, 1953.
- Nicholas, Barry, Ernest Metzger. *An Introduction to Roman Law*. New York: Oxford University Press, 2008.
- Nilsson, Martin P. "The Introduction of Hoplite Tactics at Rome: Its Date and Its Consequences." *Journal of Roman Studies* 19, no. 1 (1929): 1-11.
- Norden, Eduard. *P. Vergilius Maro Aeneis, Buch 6*. Stuttgart: B. G. Teubner, 1976.
- Oakley, S. P. *A Commentary on Livy*. Vol. 2, Oxford: Clarendon Press, 1998.
- Ogilvie, Robert Maxwell. *A Commentary on Livy : Books 1-5*. Oxford: Clarendon Press, 1965.
- Oxford Classical Dictionary*. Ed. Simon Hornblower, Antony Spawforth. 4 ed. Oxford: Oxford University Press, 2012.
- Peerlkamp, P. Hofman. *P. Vergilii Maronis Aeneidos Libri 1-6*. Leiden: H. W. Hazenberg et Socios, 1843.
- Rabello, A. M. *Effetti Personali Della "Patria Potestas", 1. Dalle Origini Al Periodo Degli Antonini*. Milano: Giuffrè, 1979.
- Radin, Max. "The Lex Pompeia and the Poena Cullei." *The Journal of Roman Studies* 10 (1920): 119-30.
- Ramsey, J. T., ed. *Sallust's Bellum Catilinae*. 2 ed. New York: Oxford University Press, 2007.

- Reitz, Christiane. *Die Nekyia in Den Punica Des Silius Italicus*. Vol. 5, Frankfurt, Bern: Verlag Peter Lang, 1982.
- Richardson Jr., L. . *Propertius Elegies 1-4*. Norman: University of Oklahoma Press, 1976.
- Roller, Matthew. "Exemplarity in Roman Culture: The Cases of Horatius Cocles and Cloelia." *Classical Philology* 99, no. 1 (2004): 1-56.
- . "The Exemplary Past in Roman Historiography and Culture." In *The Cambridge Companion to the Roman Historians*, ed. Andrew Feldherr, 214-30. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- . *Models from the Past in Roman Culture: A World of Exempla*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018.
- S. Broughton, T. Robert. *The Magistrates of the Roman Republic*. New York: The American Philological Association, 1951.
- Sachers, E. "Potestas Patria." In *Paulys Realencyclopädie Der Classischen Altertumswissenschaft* ed. Georg Wissowa, 1046-175. Stuttgart: J.B. Metzlerscher Verlag, 1953.
- Saller, Richard P. "Pater Familias, Mater Familias, and the Gendered Semantics of the Roman Household." *Classical Philology* 94, no. 2 (1999): 182-97.
- . "Patria Potestas and the Stereotype of the Roman Family." *Continuity and Change* 1, no. 1 (1986): 7-22.
- . *Patriarchy, Property and Death in the Roman Family*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
- Schettino, Maria Teresa. "The Use of Historical Sources." In *A Companion to Plutarch*, ed. Mark Beck, 417-36. Oxford, Chichester: Wiley Blackwell, 2014.
- Shaw, Brent D. "Raising and Killing Children: Two Roman Myths." *Mnemosyne* 54, no. 1 (2001): 31-77.

- Stadter, Philip A. "Plutarch and Rome." In *A Companion to Plutarch*, ed. Mark Beck, 11-31. Oxford, Chichester: Wiley Blackwell, 2014.
- Thomas, Richard F. *Virgil and the Augustan Reception*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Thomas, Yan. "Vitae Necisque Potestas. Le Père, La Cité, La Mort." In *Du Châtiment Dans La Cité. Supplices Corporels Et Peine De Mort Dans Le Monde Antique.*, 499-548. Rome: Ecole française de Rome, 1984.
- van der Poel, Marc. "The Use of Exempla in Roman Declamation." *Rhetorica* 27, no. 3 (2009): 332-53.
- Veyne, Paul. *A History of Private Life: From Pagan Rome to Byzantium*. Cambridge: Harvard University Press, 1987.
- Watson, Alan. *The Law of Persons in the Later Roman Republic*. Oxford: Clarendon Press, 1967.
- Westbrook, Raymond. "Vitae Necisque Potestas." *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 48, no. 2 (1999): 203-23.
- Yaron, R. "Vitae Necisque Potestas." *Tijdschrift Voor Rechtsgeschiedenis* 30 (1958): 243-51.

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TÜRKÇE TEZ ÖZETİ FORMU**

ANTİK ROMA'DA EVLAT KATLI

Yüksek Lisans Tezi

Anıl HACİGENÇAĞAOĞLU

TÜRKÇE ÖZET

Bu çalışmada; Antik Roma'da evlat katlinin nasıl algılandığı araştırılmıştır. Böylece Roma ailesinin başında bulunan paterfamiliasa, çocuklarını yasal olarak öldürme hakkı veren ölüm ve yaşam hakkının toplumsal baskıyla kısıtlanmış olabileceği tezi kontrol edilmiştir. Giriş bölümünde, Romalı bir babaya evlatlarını yasal olarak öldürme hakkı veren imperium ve patria potestas tanıtılmıştır. Ana bölümde, Roma Tarihi boyunca gerçekleşen filicidiumlar iki başlık altında ayrıntıyla incelenerek Romalıların bu olaylarla ilgili görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Birinci grupta, devletin siyasi çıkarlarına veya toplumun ahlaki değerlerine karşı geldikleri için toplum yararı bahanesiyle çocuklarını öldüren babalar; ikinci grupta ise kişisel sebeplerle çocuklarını öldürenler bulunmaktadır. İkinci gruptaki babaların, Romalılar tarafından oldukça olumsuz karşılandığı üzerinde zaten fikir birliği vardır. Öte yandan birinci grupta bulunan, toplumun çıkarlarını öne sürerek çocuklarını öldüren babaların Romalılarca olumlu karşılandığı, hatta bu eylemlerin örnek alınacak davranışlar olarak görüldüğü iddia edilmiştir. Bu araştırmada; bu görüşün hatalı olabileceği, Roma'ya ihanet eden çocuklarını öldüren babaların bile Romalılar arasında oldukça tartışmalı figürler olduğu ve sıklıkla eleştirildiği ortaya koyulmuştur. Buradan yola çıkarak, Roma'da evlat katlinin her ne sebeple olursa olsun genellikle olumsuz algılandığı tespit edilmiş ve böylelikle toplumsal baskıyla ölüm ve yaşam hakkının kullanımının kısıtlandığı sonucuna varılmıştır.

Sayfa Sayısı: 170

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Çağatay AŞKİT

Anahtar Kelimeler: Filicidium, Evlat katli, Ius Vitae Necisque, Patria Potestas

Kabul Edildiği Yıl: 2023

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
İNGİLİZCE TEZ ÖZETİ FORMU**

FILICIDIUM IN ANCIENT ROME

M.S. Thesis

Anıl HACİGENÇAĞAOĞLU

ABSTRACT

In this dissertation, it was investigated that how filicide was perceived in Ancient Rome. Thus, the assertion that the right of life and death, which gives the power to kill his children to the paterfamilias, the head of the Roman family, may be restricted by social pressure has been tested. In the introduction, *imperium* and *patria potestas*, which gave a Roman father the right to kill his children legally, are introduced. In the main chapter, filicides that took place throughout the Roman History were examined in detail under two headings, and the reception of the Romans on these events were tried to be identified. In the first group, there are fathers who kill their children on the pretext of public good because they go against the political interests of the state or the moral values of the society. In the second group, there are those who kill their children for personal reasons. There is already consensus that the fathers in the second group were received quite negatively by the Romans. On the other hand, it has been claimed that fathers in the first group, who kill their children on the pretext of the interests of society, were welcomed by the Romans, and even these actions were seen as exemplary behaviors. In this research, it has been revealed that this view may be wrong, that even fathers who killed their children who betrayed Rome were highly controversial figures among the Romans and were often criticized. From this point of view, it was concluded that child murder in Rome was generally perceived negatively for whatever reason, and thus, it was concluded that the use of the right of life and death was restricted by social pressure.

Page Number: 170

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Çağatay AŞKİT

Keywords: Filicidium, Filicide, Ius Vitae Necisque, Patria Potestas

Year: 2023